

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკა ლეკაშვილი

**საქართველოს სავაჭრო
ურთიერთობები
ამიერკავკასიის ქვეყნებთან
რეფორმების პირობებში
(1991-1997 წლები)**

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 2001

მონოგრაფიაში განხილულია საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობები აზერბაიჯანთან და სომხეთთან. ამიერკავკასიაში ვაჭრობის განვითარების ისტორიული მიმოხილვის ფონზე გაშუქებულია საქართველოს, სომხეთის და აზერბაიჯანის ეკონომიკური მდგომარეობა რეფორმების პირობებში და მათი სავაჭრო ურთიერთობები 1991-1997 წლებში. დიდი ყურადღება ეთმობა საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკურ თანამშრომლობას აღნიშნულ ქვეყნებთან რეგიონულ ინტეგრაციულ დაჯგუფებებსა და პროექტებში. მოცემულია საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობების განვითარების პერსპექტივები ამიერკავკასიის ქვეყნებთან გეოპოლიტიკური და დემოგრაფიული პრობლემების კრილში.

ნაშრომი განკუთვნილია ამიერკავკასიის ქვეყნების ეკონომიკის შემსწავლელი პირებისთვის, გამოადგება საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობებით დაინტერესებულ მკითხველს.

რედაქტორი – პროფ. გრიგოლ თოდუა

რეცენზენტები: პროფ. ლარისა ყორღანაშვილი

დოც. ნინო პაპაჩაშვილი

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2001

0605010406
ლ 608(06) – 01

ISBN 99928-33-30-0

შესავალი

სახელმწიფო სუვერენიტეტის მოპოვებისა და საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პირობებში საქართველოს წინაშე დადგა მსოფლიო ეკონომიკაში მისი, როგორც სრულუფლებიანი სუბიექტის, ინტეგრაციის საკითხი. მსოფლიო მეურნეობის ინტეგრაციული განვითარების ტენდენციის გაძლიერება და ჩვენი ქვეყნის გლობალურ ეკონომიკურ სტრუქტურებში ჩართვა შესაძლებელია ერთიანი რეგიონული ეკონომიკური სივრცის სახით. ასეთი ეკონომიკური გაერთიანების ჩამოყალიბება, უპირველესად, უახლოეს მეზობელ ქვეყნებთან და ძველ სავაჭრო პარტნიორებთან მჭიდრო კავშირებსა და თანამშრომლობას საჭიროებს.

ეკონომიკური ინტეგრაცია არის ქვეყნებს შორის ურთიერთზემოქმედების შედეგი, რომელიც ერთმანეთთან აახლოვებს სამეურნეო მექანიზმებს სახელმწიფოთაშორისი შეთანხმებების საფუძველზე. ინტეგრაცია ობიექტური, თუმცა გაცნობიერებული პროცესია, რომელსაც მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დატვირთვა აქვს. იგი ეკონომიკური თანამშრომლობის მრავალ სფეროს მოიცავს, თუმცა საქართველოში ფინანსური დეფიციტისა და სამეურნეო ბაზის არასრულყოფილების გამო, ინტეგრაციის რთული ფორმების განვითარებაზე საუბარი ნაადრევია.

მსოფლიოში მიმდინარე ინტეგრაციული პროცესები მოითხოვენ რეგიონულ გაერთიანებას - ჩვენს შემთხვევაში - კავკასიის მასშტაბით, რის შემდეგაც გაჩნდება მსოფლიო ბაზარში აქტიური ჩართვისა და საგარეო ეკონომიკური კავშირების ეროვნული განვითარების სამსახურისაკენ წარმართვის შესაძლებლობა. კავკასიის ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნა უპირველესად ამიერკავკასიის სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების მოწესრიგებას გულისხმობს. დღეისათვის აზერბაიჯანს, სომხეთს და საქართველოს მოკრძალებული შესაძლებლობები გააჩნიათ იმისათვის, რომ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულონ გლობალურ ეკონომიკაში. ამ ქვეყნებში შექმნილი რთული პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და ეკოლოგიური პრობლემების კომპლექსური გადაწყვეტისათვის მხოლოდ ტრადიციული

მეთოდების გამოყენება ნაკლებეფექტიანი იქნება. ახალი გზების ძიების მიზნით აუცილებელია საზოგადოებრივი განვითარების კანონზომიერებებისა და გარეგანი ფაქტორების კომპლექსური შესწავლა.

ამიერკავკასია მსოფლიოს ერთ-ერთი ურთულესი და ამავდროულად საინტერესო რეგიონია, რომელსაც თავისი პოტენციალით შეუძლია ღირსეული ადგილი დაიკავოს ცივილიზებულ სამყაროში. ამისათვის, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა სწორად შეირჩეს პრიორიტეტები ეკონომიკის განვითარებასა და საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობებში. ამიერკავკასიის სამივე ქვეყანამ ოფიციალურად განაცხადა, რომ ისინი ქმნიან საბაზრო ეკონომიკურ სისტემას, თუმცა მისი ფორმირების კონკრეტული გზები განსხვავებული აქვთ. ხაზგასასმელია მათი არაერთგვაროვანი ორიენტაცია საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებშიც. ამიერკავკასიის ქვეყნებს შორის სამეურნეო კავშირები შეზღუდულია. უფრო მეტიც, სომხეთს და აზერბაიჯანს შორის გაჩაღებული ომის გამო, ეკონომიკური კავშირები თითქმის არ არსებობს. საქართველო წარმატებით ავითარებს ურთიერთობებს ორივე მეზობელ ქვეყანასთან. სავაჭრო კავშირების მასშტაბურობით. აზერბაიჯანი და სომხეთი საქართველოს უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორთა ათეულში შედიან.

ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობების მდგომარეობის ანალიზისათვის გამოყენებულია კვლევის ზოგადი და კონკრეტული მეთოდები, რომლებიც ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების საერთო წონასწორობის იდეას ემყარებიან. ნებისმიერი სახისა და მასშტაბის ბაზარზე ერთობლივი მოთხოვნა უნდა გაუტოლდეს ერთობლივ მიწოდებას, მაგრამ სრულყოფას ბაზარი ვერასდროს ვერ აღწევს. ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების ზოგადი წონასწორობის პრინციპის მიხედვით, ნებისმიერი საგარეო ბაზარი უნდა განვიხილოთ ექსპორტ-იმპორტის გათანაბრების თვალსაზრისით.

საერთაშორისო ეკონომიკაში ერთობლივი მოთხოვნისა და ერთობლივი მიწოდების ამოსავალ წერტილს საქონელი წარმოადგენს. შიდა ბაზრისათვის წარმოებული საქონლისათვის მართებულია ვარაუდი, რომ იგი ყალიბდება ეროვნულ ბაზარზე, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მას აღიარებენ მსოფლიო ბაზარზე. საგარეო ბაზრის

არსის და ფუნქციონირების კანონზომიერებათა შეცნობაში საწყის კატეგორიად ექსპორტირებადი საქონელი შეგვიძლია მივიჩნიოთ.

ნაშრომში ამიერკავკასიის სახელმწიფოები განხილულია მსგავსი შემოსავლის დონის და მოთხოვნის სტრუქტურის მქონე ქვეყნების სახით და ურთიერთშორის ვაჭრობის სტრუქტურა გამოკვლეულია გადამკვეთი მოთხოვნის საფუძველზე: მსგავსი შემოსავლის დონის ქვეყნებში თითქმის ერთგვაროვანი გემოვნება არსებობს და მოსახერხებელია ექსპორტის სახით გავიდეს ის საქონელი, რომელთა წარმოებასა და ვაჭრობაშიც დაგროვილია დიდი გამოცდილება.

ამასთან, განვითარების სტრატეგიაში, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო დონეზე, წინა პლანზე ტერიტორიული იერარქიის პრინციპი უნდა წამოვიდეს: თვითუზრუნველყოფა – თვითდაკმაყოფილება ლოკალურიდან რეგიონულ და საერთაშორისო დონეზე. თანაბარი დონის ეკონომიკების რეგიონული მოწყობა სპეციალიზაციისა და კონკურენციის ოპტიმალური ეფექტის მიღწევის მთავარი შესაძლებლობაა, რითაც გამოირიცხება ძლიერი პარტნიორის მიერ სუსტი კონკურენტების იოლად ჩაყლაპვის შესაძლებლობა.

თანამედროვე პირობებში მდგრადი ეკონომიკისა და ეროვნული ეკონომიკის გახსნილობის საკითხები ახლებურ გააზრებას მოითხოვს. საჭიროა მოიძებნოს ამ ორი მოდელის პრინციპების გაწონასწორებული მოქმედების შუალედი სინამდვილიდან გამომდინარე. მათი თანაფარდობის გაშუქებისას მდგრადი განვითარების პრინციპით უნდა მივეუდგეთ სასიცოცხლოდ აუცილებელი დარგების განვითარებას, სხვათა მიმართ კი ვიმოქმედოთ შეფარდებითი უპირატესობით.

ამიერკავკასიის ქვეყნებთან სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირების გამოკვლევა განხორციელდა ეკონომიკის გახსნილობის რაოდენობრივ ინდიკატორებზე დაყრდნობით. მათ შორის: ექსპორტ-იმპორტის მოცულობა, დინამიკა, სტრუქტურა, საგარეო სავაჭრო ბრუნვა, წმინდა ექსპორტი, ექსპორტით იმპორტის დაფარვის კოეფიციენტი, ექსპორტ-იმპორტის კვოტა, საგარეო ვაჭრობის კვოტა, ერთ სულ მოსახლეზე საგარეო საქონელბრუნვის მაჩვენებელი და სხვა; გარდამავალი ეკონომიკების საგარეო ვაჭრობაში სახელმწიფოს ჩარევის დონის შესაფასებლად გამოყენებულია სავაჭრო შეზღუდვების ფორმების და

სტრუქტურის მაჩვენებლები.

საგარეო სავაჭრო ურთიერთობების სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ ეკონომიკური აგენტები სხვადასხვა ქვეყნის რეზიდენტებად გვევლინებიან, ამიტომ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოებს შორის არსებულ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ურთიერთობებს. აღნიშნულის საფუძველზე განხორციელდა ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობების პერსპექტიული გზების ძიება გეოპოლიტიკური და დემოგრაფიული ფაქტორების გათვალისწინებით.

მონოგრაფია პირველი კომპლექსური გამოკვლევაა, რომელშიც შესწავლილია ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობების მდგომარეობა დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ პერიოდში (1991-1997 წლები) გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში. მასში გაანალიზებულია ამიერკავკასიის ქვეყნების საერთო ეკონომიკური მდგომარეობა, დახასიათებულია ეკონომიკური სტაბილიზაციის პირველი შედეგები; დადგენილია საქართველო-აზერბაიჯანის და საქართველო-სომხეთის სავაჭრო კავშირების განვითარების ტენდენციები, შეფასებულია ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირების შედეგები რეგიონულ ინტეგრაციულ დაჯგუფებებში და პროექტებში; ეროვნული და საერთაშორისო ინტერესების ბალანსის საფუძველზე დასაბუთებულია ამიერკავკასიაში თავისუფალი ვაჭრობის ზონის, ან საბაჟო კავშირის მიზანშეწონილობა ამიერკავკასიის ქვეყნების მსოფლიო ეკონომიკურ პროცესებში უმტკივნეულო ჩართვისათვის. შემუშავებულია წინადადებები და რეკომენდაციები ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობების სრულყოფის, ვაჭრობის ორგანიზაციული ფორმების ამოქმედების და, ზოგადად, ეკონომიკური კავშირების გაღრმავებისათვის.

ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარების კომპლექსურად შესწავლას მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა აკადემიკოსმა პ. გუგუშვილმა თავისი მონოგრაფიების რვატომეულით - „საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს-ში“, რომელშიც დაწვრილებით არის შესწავლილი რევოლუციამდელი პერიოდის ამიერკავკასიის ეკონომიკური დინამიკა. მონოგრაფიების VI

ტომში გამოკვლეულია ვაჭრობის განვითარება 1831-1883 წლებში. კერძოდ, ბაჟის პოლიტიკა; ამიერკავკასიის ტრანზიტი და მისი მნიშვნელობა საერთაშორისო ვაჭრობაში; შინაგანი ვაჭრობა; საგარეო ვაჭრობა; ვაჭართა გილდიები; ვაჭართა კლასის ფორმირება; ვაჭრობის სოციოლოგია. მართალია, აღნიშნული საკითხები გაშუქებულია ფეოდალიზმის რღვევისა და ბურჟუაზიული ურთიერთობების წარმოშობა-განვითარების პირობებში, მაგრამ ქვეყნების ფუნქცია მსოფლიოსა და ერთმანეთის წინაშე შენარჩუნებულია ტერიტორიულ გადანაწილებამდე. საუკუნის წინანდელი მოვლენები საოცრად ჰგავს დღევანდლობას. აღნიშნული ნაშრომის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა პარალელების გავლება თანამედროვეობასთან და პრობლემათა გადაჭრის გზების ახალ ჭრილში დანახვა. ამ უკანასკნელში დაგვეხმარა პროფ. მ.მაქსოვის ნაშრომი „კაკასია“, რომელშიც განხილულია ისეთი რთული რეგიონის ფუნქციონირების საკითხები, როგორიც კავკასიაა. სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხთა გადაწყვეტა კარდინალურ ცვლილებებს მოითხოვს ჩვენს აზროვნებაში. ავტორის აზრით, ეს დასკვნა უკანასკნელი წლების მოვლენებმა დაამტკიცა.

სავაჭრო ურთიერთობების საკითხის შესწავლა შეუძლებელია წარმოებისაგან მოწყვეტით, ამიტომაც საბჭოური პერიოდის ამიერკავკასიის ეკონომიკური რაიონის არსის, ფუნქციონირების და, უშუალოდ, აზერბაიჯანის, სომხეთის და საქართველოს ინდუსტრიული განვითარების საკითხზე დიდი დახმარება გაგვიწია თ.ხოშტარიას ნაშრომმა „მრეწველობის განვითარების საკითხები ამიერკავკასიის ეკონომიკურ რაიონში“.

ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს ეკონომიკური თანამშრომლობის ცალკეული ასპექტი დამუშავებული აქვთ პროფ. რ.ასათიანს, პროფ. ლ.ყორღანაშვილს, პროფ. ნ.ჭითანავას, პროფ. თ.ჩიკვაძეს, პროფ. ა.რონდელს და ა.შ.

ამრიგად, რეფორმების პირობებში საქართველო-აზერბაიჯანსა და საქართველო-სომხეთს შორის სავაჭრო ურთიერთობების მდგომარეობის შესწავლის საფუძველზე, ჩვენ შევეცადეთ გადმოგვეცა ზოგიერთი მოსაზრება ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს ვაჭრობის წარმართვის პერსპექტივის შესახებ, გაგვეხილა აღნიშნულ რე-

გიონში ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნისა და ფუნქციონირების საკითხები; ყურადღება გავამახვილეთ იმ ძირითად პრობლემებზე, რომელთაც ამიერკავკასიის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარებისა და ურთიერთშორის ეკონომიკური კავშირების გაღრმავებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ.

1. ვაჭრობის განვითარება ამიერკავკასიაში — მოკლე ისტორიული მიმოხილვა

ამიერკავკასიის ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება და ურთიერთშორის კავშირები ისტორიულად რეგიონის გეოფიზიკური მდებარეობით იყო განპირობებული. ცნობილია, რომ ძველი ბერძნები და რომაელები დიდ ინტერესს იჩენდნენ სპარსეთის ტერიტორიის, კასპიის ზღვის, მტკვარ-რიონის გაყოლებითა და შავი ზღვის გზებით ინდური და ჩინური საქონლის მიღების საკითხისადმი. ამიერკავკასიის, როგორც მსოფლიო სატრანზიტო ტერიტორიის შესახებ მრავალი ძველი და ახალი მწერალი, გეოგრაფი და ისტორიკოსი გვაწვდის დეტალურ ცნობას. ფაქტი ფაქტად რჩება: ამიერკავკასიის საერთაშორისო სატრანზიტო ფუნქცია არსებობდა ანტიკურ ეპოქაში, არსებობს დღესაც და ჩვენი პერსპექტივაც მასზე დაყრდნობით უნდა განვსაზღვროთ.

საერთაშორისო ვაჭრობის აღმავლობა შეინიშნება მერვე საუკუნიდან. XI-XIII საუკუნეებში, როდესაც საქართველოს ტერიტორია გადაჭიმული იყო „ნიკოფსიით-დარუბანდამდე.“ ქვეყანა ჩართული იყო იმდროინდელი მსოფლიო ვაჭრობის უდიდეს ცენტრებთან უშუალო ურთიერთობაში. აქ გაჰყავდათ კეთილმოწყობილი გზები, აშენებდნენ ხიდებს, ქარვასლებს, დასასვენებელ, შესაჩერებელ ნაგებობებს.

დასავლეთის, შავ და ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებთან აღმოსავლეთის კავშირი ტრაპიზონისა და ფოთის გზით მყარდებოდა. თბილისიდან ქარავენები აღმოსავლეთისკენ, ხოლო შემდეგ დარუბანდისაკენ მიემართებოდნენ. თბილისიდანვე დიდი სავაჭრო გზა დმანისით სამხრეთში, ერევანში და იქიდან სპარსეთის სილრმეში აღწევდა.

ამ პერიოდში სპარსეთის სამეფო აყვავდა და გაძლიერდა, მაგრამ გეოგრაფიული აღმოჩენების, მსოფლიო ვაჭრობის განვითარების, დიდი სახმელეთო და საზღვაო გზების გადაადგილების და, საერთოდ, საერთაშორისო პოლიტიკური კლიმატის ცვლის შედეგად სპარსეთის როლი და მნიშვნელობა დაეცა. ჟამთა სვლამ ოდესღაც აყვავებული სახელმწიფოები, კეთილმოწყობილი საქარავენე გზები,

ბრწყინვალე ცივილიზაცია მთლიანად გაანადგურა.

აღნიშნული პროცესები ამიერკავკასიაზეც აისახა. საქართველოში მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში მიმოსვლის გზები და სატრანსპორტო საშუალებები არქაულ მდგომარეობაში რჩებოდა. ვითარებას ამძაფრებდა ადგილობრივ სამეფოებსა და სამთავროებს შორის მტრული ურთიერთობა, კავკასიის ომები მიმართული კავკასიელ ხალხთა დაპყრობისაკენ.

მეცხრამეტე საუკუნიდან, ისტორიაში ცნობილ მიზეზთა გამო, ჯერ აღმოსავლეთ საქართველო, შემდეგ დასავლეთი და სამხრეთ საქართველოს ნაწილები, აზერბაიჯანისა და სომხეთის ტერიტორიები და ბოლოს, ბათუმის ოლქი შეუერთდა რუსეთს. იმპერიის ეკონომიკური განვითარების მიხედვით, ბაჟისა და ვაჭრობის პოლიტიკა აქ ზედიზედ განიცდიდა მეტ-ნაკლები მნიშვნელობის ცვლილებებს და ბოლომდე ემსახურებოდა მეტროპოლის ინტერესებს. იმპერიალისტური მიზნები კავკასიის ეკონომიკური დაპყრობის პოლიტიკაში სწორედ ვაჭრობის მეშვეობით ხორციელდებოდა. მიუხედავად ამისა, ამიერკავკასიაში ძალიან ნელი ტემპით, მაგრამ მაინც ვითარდებოდა ვაჭრობა, სოფლის მეურნეობა და მრეწველობა.

1831 წლიდან ამიერკავკასიაშიც გავრცელდა ევროპული საბაჟო ტარიფი, რომელსაც ამკრძალავი ხასიათი ჰქონდა. მალე გამოქვეყნდა ახალი წესები, რომლებიც რამდენადმე არბილებდნენ არსებულ საბაჟო ვითარებას. ბაჟისა და ვაჭრობის პოლიტიკის საბოლოო მიზანი იყო რუსეთის იმპერიის ორბიტაში ამიერკავკასიის ჩათრევა და ნიველირება. საერთოდ, რუსეთის ეკონომიკური პოლიტიკა მიზნად ისახავდა ამიერკავკასიის ბაზრებზე რუსეთის ფაბრიკებისა და მანუფაქტურების ნაწარმის რეალიზაციის ხელშეწყობას და ადგილობრივი ნედლეულისა და ნახევარფაბრიკატების რუსეთის წარმოებისათვის მიწოდების ორგანიზაციას.

1870 წლიდან სავსებით ახალი ხანა დაიწყო ამიერკავკასიის ტრანზიტის ისტორიაში. ჯერ ფოთი-თბილისის, შემდეგ, თბილისი-ბაქოსა და ბათუმ-თბილისის შორის რკინიგზის გაყვანამ ბევრად გააიარა ტვირთზიდვა. ამასთან, ამიერკავკასია განუზომლად დაუახლოვდა რუსეთსა და, საერთოდ, მსოფლიო ვაჭრობის ცენტრებს. სატრანზიტო ვაჭრობა ხელს უწყობდა საქართველოს საერთაშორისო

ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების ფერხულში ჩაბმას. აღნიშნულს მოწმობს შემდეგი მონაცემები: 1888 წელს ამიერკავკასიიდან გაიტანეს 41,1 მლნ. მანეთისა და შემოზიდეს 15,3 მლნ. მანეთის ღირებულების საქონელი. ამ საქონელბრუნვაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქბათუმი, როგორც საზღვაო პორტი. აქედან გაზიდული და შემოზიდული საქონლის ღირებულება ათჯერ აღემატებოდა შავი ზღვის ისეთი პორტების საქონელბრუნვას, როგორიცაა ნოვოროსიისკი და ნიკოლაევი [3;20]. ნათელია, რომ ამ პერიოდისთვის ამიერკავკასია კვლავ იბრუნებს თავის სატრანზიტო ფუნქციას, თუმცა რუსეთის მიერ ამ რეგიონში გატარებული სავაჭრო პოლიტიკა მიმართული იყო იაფი ევროპული პროდუქციის აზიის ქვეყნებში და, პირიქით, აზიური ნაწარმის ევროპაში გადინების შეზღუდვისაკენ.

რუსეთის იმპერიის პერიოდში კავკასია გვევლინებოდა განაპირა მხარის სახით და საქართველოშიც, აზერბაიჯანშიც და სომხეთშიც ერთიანი ეკონომიკური პოლიტიკა ტარდებოდა.

ამიერკავკასიაში ვაჭრობის მთავარი ცენტრი იყო თბილისი, სადაც ევროპული და აზიური საქონელი იყრიდა თავს, ნუხი, რომელიც აბრეშუმით ვაჭრობის ცენტრს წარმოადგენდა და კიდევ ნახიჩევანის მაზრის ორი სოფელი.

1840 წლისთვის საქართველოში და მთლიანად ამიერკავკასიაში თითქმის მთელი მოთხოვნის დაკმაყოფილება ხდებოდა საოჯახო წარმოების ნაკეთობებით. ამ პერიოდისთვის აქ კვლავ ფეოდალური ურთიერთობები იყო გაბატონებული, ხოლო მანუფაქტურული წარმოება, კაპიტალისტური ურთიერთობების მსგავსად, ჩანასახოვან მდგომარეობაში იმყოფებოდა. სამრეწველო პროდუქციაზე მოთხოვნა დიდგვაროვნებს და რუს მოხელეებს ჰქონდათ.

ამიერკავკასიაში საქონელგაცვლით ძირითადად სომხები იყვნენ დასაქმებულნი, რომელთაც ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნეში ჰქონდათ კავშირი ევროპისა და აზიის კომერციულ ცენტრებთან. სომეხ ვაჭრებს საქართველოში ჩამოჰქონდათ ჩაი, შაქარი, ყავა, მანდი, მარილი, რკინა და ფარჩა. აქედან გაჰქონდათ თაფლი, სანთელი, ღვინო, სიმინდი, კაკალი, ბეწვი, ტყავეული, კაკლის ხე და ა.შ. ცხოვრებისთვის აუცილებელ საარსებო საქონელს სომხები უცხოეთიდან ეზიდებოდნენ. სანაცვლოდ საქართველოდან გასაყიდად ქართველი აზ-

ალგაზრდები გაჰყავდათ.

საქართველოში თვითნალექი მარილი და ქვამარილი შემოჰქონდათ აზერბაიჯანის ტბებიდან და სომხეთიდან. აზერბაიჯანთან ვაჭრობის მნიშვნელოვანი საქონელი იყო აბრეშუმი.

ამიერკავკასიაში ვაჭრობის განვითარებას ადასტურებს სავაჭრო-სამრეწველო და „კომერციული მეწარმეობის“ განვითარებისათვის მოქმედი კომპანიების არსებობა, რომელთა შორისაც აღსანიშნავია: „ამიერკავკასიის სავაჭრო დეპო“, „კომერციული სახლი“, „ქართული ღვინის კომპანია“ და ა.შ. მათი ძირითადი მიზანი იყო კომერციული კავშირების დამყარება იმპერიის დანარჩენ ნაწილებთან და მოსაზღვრე სახელმწიფოებთან ამიერკავკასიური საქონლის გასაღების ზრდის მიზნით. აღნიშნული სავაჭრო-სამრეწველო კომპანიები მთლიანად ამიერკავკასიის სახელით მოქმედებდნენ მსოფლიო ბაზარზე, მაგრამ რუსეთის იმპერიალისტური ხელისუფლების მხრიდან ზეწოლის გამო, მათ ვერ შეძლეს თავიანთი პოტენციალის გამოვლენა. მრავალი ახალ-ახალი იდეა განუხორციელებელი დარჩა.

„ამიერკავკასიის სავაჭრო დეპო“ გვევლინებოდა სავაჭრო სახლის სახით, რომლის ძირითადი საწყობი მდებარეობდა თბილისში, თუმცა კომპანიის საწყობის გახსნას აპირებდნენ ბაქოშიც. ამ კომპანიის მოღვაწეობა უშედეგო აღმოჩნდა.

სხვა კომპანიების საქმიანობა ძირითადად რუსეთის ინტერესებს ემსახურებოდა. მათ წარუმატებლობას ხელს უწყობდა იმდროინდელი რუსული საქონლის მაღალი ხარისხი ადგილობრივთან შედარებით.

ვაჭრობა და ხელოსნობა დიდგვაროვანთა მხრიდან სამარცხვინო საქმედ ითვლებოდა, მიუხედავად ამისა, ცარიზმის ადგილობრივი ხელისუფლება, მრეწველობისა და ვაჭრობის ინტერესებიდან გამომდინარე, რუსეთის ვაჭრებს თავის მფარველობას არ აკლებდა.

ვაჭრობის წახალისების მიზნით, ცარიზმის ხელისუფლება მრავალ ღონისძიებას მიმართავდა, მათ შორის საქარავნო ვაჭრობისა და ქარვასლების გაფართოების ცდებს, შესაბამის პუნქტებში ახალი იარმარქატებისა და ბაზრობების ორგანიზაციას, ძველთა განახლებასა და ა.შ. იარმარქატისათვის ყველაზე ხელსაყრელ თვედ აღიარებული იყო ოქტომბერი, როდესაც ქართველი ვაჭრები ბრუნდებოდნენ

საზღვარგარეთიდან, ხოლო ადგილობრივი მოსახლეობა ალებულ მოსავალს ამზადებდა გასაყიდად. ვაჭრობის განვითარებამ ამიერკავკასიაში ასახვა კპოვა ვაჭრობის ორგანიზაციის ისეთი ფორმის განვითარებაში, როგორიც არის ქარვასლა. აქ ემსახურებოდნენ მგზავრებს, ვაჭრებს, ქარავნებს. ქარვასლებს მგზავრთა მისაღებად ჰქონდათ სასტუმრო ოთახები, საწყობები, მაღაზიები, დარბაზები, ხოლო ეზოები — ქარავნების დასაყენებლად.

ამიერკავკასიის ფუნქციების გაფართოებას საერთაშორისო არენაზე მოწმობს ის ფაქტიც, რომ 1897 წელს ბაქოს სანავთობო რაიონში, პატარა ნავთობსადენის ექსპლუატაციაში გადაცემის 20 წლისთავზე დიწყო იმ დროისათვის მსოფლიოში ყველაზე გრძელი მაგისტრალური მილსადენის — ბაქო-ბათუმის მშენებლობა, რომელიც მთლიანად 1907 წელს დასრულდა. ამ 883 კმ-იანი მილსადენით, 17 სატუმბავი სადგურის დახმარებით, შესაძლებელი გახდა მნიშვნელოვანი რაოდენობის ბაქოს ნავთობის გადატუმბვა. [24; 82].

ამრიგად, XIX საუკუნის ამიერკავკასიაში სავაჭრო ურთიერთობების განვითარება მიმდინარეობდა ცარიზმის სავაჭრო პოლიტიკის საფუძველზე. მისი მიზანი იყო არა რეგიონის შიგნით კომერციული ურთიერთობების სრულყოფა-განვითარება, არამედ რუსული ბაზრის დაკავშირება ევროპა-აზიასთან. კოლონიალიზმის პოლიტიკის გატარებამ ბევრი დადებითი შედეგი გამოიღო ამიერკავკასიის რეგიონისთვის. ისტორიის ამ მონაკვეთში საქართველოს, აზერბაიჯანსა და სომხეთს წილად ხვდათ მძიმე ტვირთის ტარება რუსეთის კოლონიური რეჟიმის ქვეშ, რაც განპირობებული იყო მათი გეოფიზიკური მდებარეობით.

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ დასავლეთის ხელისუფლებამ საბჭოთა რუსეთს ამიერკავკასიის რეგიონში შესვლის ნება დართო. აზერბაიჯანი თავისი სანავთობო რესურსებით მოსკოვის სასიცოცხლო ინტერესს წარმოადგენდა. 1920 წელს, რუსეთის მიერ ბაქოს ნავთობსაბადოების უკან დაბრუნების შემდეგ, საჭირო გახდა ქართული ქალაქი ბათუმიც, სადაც გადიოდა ნავთობსადენის ტერმინალი. იგი იყო საუკეთესო პორტი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. თურქეთთან განსაზღვრული გარიგების სანაცვლოდ, რუსეთმა კვლავ განახორციელა საქართველოს ანექსია 1921 წელს.

ამიერკავკასია, საბჭოური დარაიონების მიხედვით, მოიცავდა აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს მოძმე რესპუბლიკებს. გასაბჭოების შემდეგ, ეკონომიკური დარაიონების გეგმის მიხედვით, ამიერკავკასია და ჩრდილოეთ კავკასია ერთ ეთნიკურ რაიონად არ გაერთიანდა, რაც განპირობებული იყო პოლიტიკური მიზეზით.

თითოეული ეკონომიკური რაიონი ქვეყნის ერთიანი სახალხო მეურნეობის სპეციალიზებული ნაწილი იყო და ამ უკანასკნელის მეშვეობით ხორციელდებოდა რესპუბლიკებისა და ოლქების მატერიალური და შრომითი რესურსების მაქსიმალური გამოყენება. ბაქოს ნავთობი, საქართველოს ქვანახშირი და მარგანეცი, სომხეთის სპილენძი, დიდძალი ძვირფასი საშენი მასალა, აზერბაიჯანისა და სომხეთის ბამბა, აზერბაიჯანის რკინის მადნის საბადოები, საქართველოს ტყის მდიდარი მასივები, მისი მინერალური წყლები, კურორტები — ყველაფერი ეს ერთად აღებული მთლიანად ამიერკავკასიის სიმდიდრეს წარმოადგენდა.

ამიერკავკასიის თითოეული რესპუბლიკა ვითარდებოდა დარგობრივი და ტერიტორიული დაგეგმვის ურთიერთშეთანხმებიდან გამომდინარე მრეწველობის სპეციალიზაციის გარკვეული ზასიათისა და ღონის მიხედვით. თუ საქართველოში ვითარდებოდა მრეწველობის ისეთი დარგები, როგორიც არის შავი მეტალურგია (კერძოდ, მარგანეცის, ფეროშენადნობთა, შავი ლითონების ნაგლინისა და უნაკე-რო მილების წარმოება) და კვების მრეწველობა (ჩაის, თამბაქოს, ეთერზეთოვანთა, მინერალური წყლების წარმოება და მეღვინეობა), აზერბაიჯანში ვითარდებოდა ნავთობის წარმოება, ქიმიური მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა, ხოლო სომხეთში — ფერადი მეტალურგია (სპილენძის წარმოება), მანქანათმშენებლობა და ელექტრონული ტექნიკის წარმოება.

საბჭოთა ეკონომიკურ რაიონებს შორის ყველაზე მჭიდრო მეურ-ნეობრივი კავშირები დამყარებული იყო ამიერკავკასიის რესპუბლიკე-ბს შორის. XX საუკუნის 60-70-იან წწ. საქართველოდან სომხეთსა და აზერბაიჯანში გაჰქონდათ სატვირთო მანქანები, გადასამუშავებ-ლი თუჯი, სქელფურცლოვანი ფოლადი, შავი ლითონების ნაგლინი,

ფოლადის მიღები, გლინულა, მარგანეცის მადანი, ფეროშენადნობები, ლითონმჭრელი ჩარხები, სოფლის მეურნეობის მანქანა-იარაღები, არამადნეული წიაღისეული, ბამბეულის, აბრეშუმისა და შალის ქსოვილები, ტყავის ნაწარმი და ფეხსაცმელი, კვების მრეწველობის პროდუქციის მრავალი სახეობა და სხვა. იმავედროულად, აზერბაიჯანიდან საქართველოში შემოიზიდებოდა ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, ალუმინის, რკინის მადანი, საბრძმედე წარმოებისათვის შავი ლითონის ჯართი, სხვადასხვა სახის ქსოვილები, ნატურალური მატყლი, ნელლი ბამბა და სხვა. ხოლო სომხეთიდან საქართველოში შემოჰქონდათ ელექტროტექნიკური მოწყობილობა, ავტომატიზაციის ხელსაწყოები, ავტოსაბურავები, ლითონმჭრელი ჩარხები, ლითონის ჯართი, საყოფაცხოვრებო ქიმიის სხვადასხვა პროდუქცია, ტყავი, ტყავის ნაწარმი, ზედა და თეთრეული ტრიკოტაჟი, საშენი მასალები და სხვა [24; 258].

რუსთავის მეტალურგიული ქარხანა უმთავრესად აზერბაიჯანის ნავთობის მრეწველობის ფოლადის უნაკერო მიღებით მომარაგების უზრუნველსაყოფად შეიქმნა. იგი დაშქესანის რკინის მადანზე და ტყიბულ-ტყვარჩელის სათბობზე მუშაობდა. აზერბაიჯანის ნავთობაპარატურის წარმოება საჭირო ლითონს საქართველოდან ღებულობდა. ეს კოოპერირებული კავშირების მეორე რგოლი იყო. მესამე რგოლი, რომელიც საქართველო-სომხეთ-აზერბაიჯანის კოოპერირებული კავშირების საფუძველზე წარმოიშვა, გამოიხატებოდა საქართველოდან მიღებული ლითონით სომხეთის მიერ აზერბაიჯანის მრეწველობისათვის ლითონმჭრელი ჩარხების დამზადებაში.

საქართველოს ექსპორტის 98% და იმპორტის 85% საბჭოთა კავშირზე მოდიოდა. ინტეგრაციის ამგვარმა მაღალმა დონემ განაპირობა საქართველოს საწარმოო სტრუქტურების დაუბალანსებელი ხასიათი, სადაც წამყვან როლს თამაშობდა რამდენიმე მაღალსპეციალიზირებული სექტორი. მათ შორის: ჩაის, ღვინის, ციტრუსების წარმოება, მარგანეცის მოპოვება, სამკერვალო მრეწველობა, თვითმფრინავთმშენებლობა, ლითონდამუშავება, მანქანათმშენებლობა და ტურიზმი.

საწარმოო კოოპერაცია საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის საქონელგაცვლის საფუძველი იყო. ვაჭრობის მარ-

თვაც გეგმაზომიერად ზორციელდებოდა. ნაკლებად იყო გათვალ-
ისწინებული ეროვნული მოთხოვნილებები, ქვეყნების შეფარდებითი
უპირატესობები, მწარმოებლების ინტერესები.

აზერბაიჯანი და სომხეთი მნიშვნელოვანი ოდენობით მოიხ-
მარდნენ ჩვენი რესპუბლიკის მსუბუქი და კვების მრეწველობის პროდუ-
ქციას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტრადიციული კავშირები აბრე-
შუმისა და შალის ქსოვილების, ქეჩის ნაწარმის მიწოდების ხაზით.
ჩვენს მეზობელ რესპუბლიკაში დიდი მოთხოვნილება იყო ქართული
წარმოების ჩაიზე, მინერალურ წყლებზე და სხვა.

ამრიგად, ისტორია ცხადყოფს, რომ აზერბაიჯანი და სომხეთი
საქართველოსთვის მიმზიდველი ბაზარი იყო. ამიერკავკასიის ქვეყ-
ნებთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები თავისი
სპეციფიკით ხასიათდებოდა თაობათა და ხელისუფალთა ცვლის
პირობებში, მაგრამ მათ შორის მყარი კავშირის არსებობას აუცილე-
ბლობის შინაარსი აქვს. ამიერკავკასიის ქვეყნების საწარმოო ძალებ-
ის განვითარების, ტერიტორიულ-ეკონომიკური კავშირების არსებუ-
ლი დონე მომავალში ეკონომიკური ინტეგრაციული პროცესების გაღ-
რმავების ერთ-ერთ უმთავრეს წინაპირობად შეგვიძლია მივიჩნიოთ.
ეკონომიკური ზრდის და არსებული საწარმოო სიმძლავრეების მის-
აღწევად აუცილებელია კავშირების განახლება ბაზრის პრინციპე-
ბიდან გამომდინარე.

2. ამიერკავკასიის ქვეყნების ზოგად- ეკონომიკური მდგომარეობა რეფორმების პირობებში

აზერბაიჯანის რესპუბლიკა (ფართობი 86,6 ათასი კმ²)
მდებარეობს ამიერკავკასიის ტერიტორიის აღმოსავლეთით. ამიერკავკასი-
ის სხვა სახელმწიფოებისაგან განსხვავებით, აქ ჭარბობს ვაკე რე-
ლიეფი. აღმოსავლეთით მას საზღვრავს კასპიის ზღვა.

გეოგრაფიული მდებარეობისა და სითბური რეჟიმის თავისებუ-

რება, დაბლობი რელიეფის შეხამება საშუალო და მაღალმთიან რეგიონებთან, მნიშვნელოვანი სასარგებლო წიაღისეული ხელსაყრელ პირობებს ქმნის მრავალდარგოვანი მეურნეობის განვითარებისთვის და მნიშვნელოვანწილად აახლოებს მას მეზობელი სახელმწიფოების ბუნებასთან.

ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი წყლის სერიოზულ ნაკლებობას განიცდის. მთის მდინარეების რესურსები აზერბაიჯანის მნიშვნელოვან ენერგეტიკულ პოტენციალს ქმნიან. ელექტროენერგიის უდიდეს ნაწილს ალიბაირამლის, ბაქოს და სუმგაითის თბოელექტროსადგურები აწარმოებენ. პიდროელექტროსადგურები მოქმედებენ მდინარე მტკვარზე და არეზზე; აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მტკვრის 500 კმ-იანი მონაკვეთი სანაოსნოა.

აზერბაიჯანი მდიდარია სასარგებლო წიაღისეულით. განსაკუთრებით გამოირჩევა მინერალური სათბობით, ნავთობით და გაზით. მათი საბადოები განლაგებულია აფშერონის ნახევარკუნძულზე, თუმცა აქ ნავთობის მოპოვება მნიშვნელოვნად შემცირდა ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონებში და კასპიის ზღვის აკვატორიაში მისი ექსპლუატაციის ზრდასთან დაკავშირებით. გაზის მარაგით ცნობილია ყარაღალის საბადო.

აზერბაიჯანში თავისი მნიშვნელობით გამოირჩევა რკინის მადანი (დაშქესანის საბადო), ალუმინის ნედლეული (ზაგლიკის საბადო), ნახევრადლითონები, ქრომიტები, სპილენძი. არალითონური წარმოშობის სასარგებლო წიაღისეულიდან აღსანიშნავია ქვამარილი (ნახიჩევანი), შუშის ნედლეული, სხვადასხვა სახის სამშენებლო მასალა (კირქვა, ტუფი, გრანიტი, მარმარილო). მდიდარ რეკრეაციულ რესურსებს ემატება სამკურნალო ნავთობი და სამკურნალო ტალახის განსაკუთრებული ტიპი.

აზერბაიჯანს წამყვანი ადგილი ეკავა ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის ეკონომიკური ზრდის ტემპების მიხედვით. თუმცა, 80-იანი წლების ნახევრიდან ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება მკვეთრად შენელდა. ყოველწლიურად მცირდებოდა წარმოების მოცულობა. ყველაზე მკვეთრი დაცემა აღინიშნა 1992 წელს. აზერბაიჯანი ფლობს მკვეთრად დივერსიფიცირებულ სამრეწველო სექტორს, ამიტომაც კავშირების რღვევამ უარყოფითი გავლენა მოახდინა

ნა სამრეწველო წარმოებაზე. ეს მდგომარეობა გაამწვავა მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტმა, რადგანაც რესურსები, რომელთა დაზარალებაც წარმოებაში იყო შესაძლებელი, მოხმარდა შეიარაღებას.

აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში გარდამავალი პერიოდის სიძნელებები გაართულა არასტაბილურმა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა სიტუაციამ, ხოლო 1994 წლიდან — ჩრდილოეთ კავკასიის სარკინიგზო ხაზის ფუნქციონირების შეწყვეტამ, რომელიც აზერბაიჯანისთვის ერთ-ერთ ძირითად სატრანსპორტო არტერიას წარმოადგენდა.

აღნიშნული მიზეზების გამო, 1992-1994 წლებში ეროვნული შემოსავალი შემცირდა 2-ჯერ, ხოლო ინფლაციის ტემპმა თვეში საშუალოდ 55%-ს მიაღწია. 1989-1994 წლებში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება 43%-ით, მრეწველობის — 60%-ით შემცირდა, რამაც მძიმე დაღი დაასვა ქვეყნის ეკონომიკის ყველა დარგს, განსაკუთრებით კი ნავთობისა და ბუნებრივი გაზის წარმოებას [53; 2].

1995 წლის შემდეგ, ქვეყნის შიგნით საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სიტუაციის სტაბილიზაციის, სამხედრო მოქმედების შეწყვეტის და სამშვიდობო მოლაპარაკებების დაწყების შედეგად, რესპუბლიკამ შეძლო საგარეო პოლიტიკის გააქტიურება და უცხოეთთან ეკონომიკური კავშირების დამყარება. ქვეყანაში გაჩნდა ეკონომიკური რეფორმების განხორციელების რეალური შესაძლებლობა. ამავე პერიოდში აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტმა შეიმუშავა მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციისა და ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნის პროგრამა.

ეკონომიკის გაჯანსაღებას აზერბაიჯანელები ნავთობს უკავშირებენ. აზერბაიჯანის ექსპორტის 80%-ს ნავთობპროდუქტები შეადგენს. აზერბაიჯანის მთავრობას განზრახული აქვს მრეწველობის სტრუქტურული გარდაქმნა მოახდინოს. კერძოდ, მანქანათმშენებლობის წარმოებიდან გადავიდეს ნავთობის მომპოვებელი და გადამამუშავებელი მანქანა-დანადგარების წარმოებაზე.

1994 წლის 20 სექტემბერს „საუკუნის კონტრაქტის“ ხელმოწერის შემდეგ რკა შეთანხმება გაფორმდა უცხოურ კომპანიებთან კასპიის ზღვის აზერბაიჯანის სექტორში პერსპექტიული სტრუქტურების შესამუშავებლად. კასპიის ენერგეტიკული საბადოების და-

მუშავეებაში მონაწილე ქვეყნების გეოგრაფია გაფართოვდა. დღეს 13 ქვეყნის 20 მსხვილი სანავთობო კომპანია აქ აქტიურად თანამშრომლობს [53; 17].

1996 წლის მონაცემებით, ქვეყნის მშპ-მ 1996 წლის 13,1 მლნ. მანათი (1 აშშ დოლარი უდრის 4000 აზერბ. მანათს) შეადგინა. მდგომარეობა მრავალ დარგში გაუმჯობესდა. 1996 წელს მრეწველობის პროდუქციის წილი მშპ-ს 20,9% შეადგინა, სოფლის მეურნეობისა — 26%, სამშენებლო ინდუსტრიის — 7,5%. გაიზარდა მომსახურების მოცულობა და საქონელბრუნვა. 1996 წელს ექსპორტი-იმპორტის მოცულობამ შეადგინა 1,6 მილიარდი აშშ დოლარი (ექსპორტი — 700, იმპორტი — 950 მლნ აშშ დოლარი).¹

აზერბაიჯანში პრივატიზაციის პროცესი 1996 წლის მარტში დაიწყო. ჩატარდა მცირე პრივატიზაცია. უცხოელები აზერბაიჯანის მრეწველობის მიმართ ინტერესს არ ამჟღავნებენ. ის, რაც მათ აინტერესებთ, სახელმწიფო არ აპირებს გადასცეს კერძო პირებს. კერძოდ, ღვინის, ბამბის წარმოება და, რა თქმა უნდა, ნავთობი.

კაპიტალდაბანდებები ძირითადად ნავთობის მრეწველობაში მიდის, მაგრამ მათი ნაწილი ეკონომიკის სხვა დარგებისკენაც მიემართება. იაპონიის კომპანიებმა გადაწყვიტეს კაპიტალი ქიმიურ მრეწველობაში დააბანდონ.

რუსეთის ეკონომიკური გავლენა აზერბაიჯანზე უკანასკნელ პერიოდში შესამჩნევად შემცირდა. რუსეთის ადგილი თურქეთმა და ირანმა დაისაკუთრა, მაგრამ მათი ლიდერობა დროებითია, რადგან აზერბაიჯანს რუსული ბაზრის ათვისება უფრო იაფი უჯდება.

ქვეყანაში გატარებული მიზანმიმართული პოლიტიკის შედეგად აზერბაიჯანში მიღწეულია მაკროეკონომიკური სტაბილურობა, ეკონომიკურ მაჩვენებელთა ზრდა, რაც მოწმობს გატარებული პოლიტიკის სამართლიანობას საბაზრო ეკონომიკისკენ მიმავალ გზაზე. ამის ნათელი დადასტურებაა 1997 წლის მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები: 1997 წელს მშპ-ს ზრდამ 5,8% შეადგინა; სტაბილურია სამრეწველო წარმოება, სადაც მცირე ზრდა (0,3%) არის მიღწეული; ძირითადი სამრეწველო პროდუქციის 26 სახეობიდან 19-

¹ მსოფლიო ბანკის ჯგუფი: აზერბაიჯანი. ინტერნეტი. <http://www.wb.org>

ის წარმოებაში ზრდა შეინიშნება [43.4].

განსაკუთრებით მაღალი ზრდის ტემპი მიღწეულ იქნა ნავთობგადამამუშავებელ, მეტალურგიულ, ხე-ტყის და მინის წარმოებაში.

სოფლის მეურნეობაში 1997 წელს ძირეული სოციალურ-ეკონომიკური ცვლილებები განხორციელდა. მიწის რეფორმის ჩატარებისათვის მნიშვნელოვანი ნორმატიულ-სამართლებრივი ბაზის შექმნის, მიწის კერძო საკუთრებაში გადაცემის, კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების საკუთრების პრივატიზაციის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა ეკონომიკის სხვა დარგებთან შედარებით, რეფორმების წარმატებით გატარება აგრარულ სფეროში. მნიშვნელოვანი ძვრები იქნა მიღწეული ხორბლის (109,8%), კარტოფილის (104,1%), ხილის (102,8%), თამბაქოს (121,6%) წარმოებაში. (43.5) 1996 წელს სტიქიური უბედურებების, არახელსაყრელი ამინდის, ქიმიური პრეპარატებისა და მინერალური სასუქის სიმცირის პირობებში, ბამბის და ყურძნის წარმოება მკვეთრად შემცირდა: სულ 124,7 ათასი ტონა ბამბა და 144 ათასი ტონა ყურძენი იქნა წარმოებული. მეცხოველეობაში პროდუქციის მოცულობა გაიზარდა 4%-ით [43.5].

აღსანიშნავია, რომ 1997 წელს გააქტიურდა ეკონომიკური საქმიანობა ინფრასტრუქტურის დარგებში. დადებითი ძვრები შეინიშნებოდა ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის სფეროში.

ინვესტიციების დაბანდების თვალსაზრისით, 1997 წელი აზერბაიჯანის ეკონომიკისათვის შედარებით წარმატებული იყო. ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებისკენ დაფინანსების ყველა წყაროდან 6,3 ტრილიონი მანათი იყო მობილიზებული, რაც 67%-ით მეტია წინა წელთან შედარებით. აქედან კაპიტალდაბანდებების 84%-ზე მეტი საწარმოო დანიშნულების ობიექტებზე მოდის. ფართომასშტაბიანი კაპიტალდაბანდებები ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში მყარ მატერიალურ საფუძველს ქმნის პროგრესისთვის.

უკანასკნელ წლებში გატარებული ღონისძიებების შედეგად მკვეთრად შემცირდა ინფლაცია, რომელიც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელია. 1997 წლის ბოლოს, წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით, მისმა ზრდამ მხოლოდ 0,4% შეადგინა. აზერბაიჯანში ინფლაციის დონე შეესაბამება საერთაშორისო სტანდარტებს [43.7].

1997 წელს საგადასახადო პოლიტიკაში გატარებული ღონისძიებების შედეგად გაიზარდა სახელმწიფო ბიუჯეტის შესაძლებლობები. საწარმოთა მოგების გადასახადი 35%-დან შემცირდა 32%-მდე, გაუქმდა რიგი არაეფექტიანი შეღავათები, ჩამოყალიბდა ალკოჰოლურ სასმელზე და თამბაქოს ნაწარმზე აქციზების შემოღების წესი. მიმდინარე გადასახადების დროული გადახდის სტიმულირების მიზნით გადავადდა საგადასახადო ვალის გადახდის დრო.

მეწარმეობის განვითარების დაჩქარების მიზნით და სახელმწიფოს მხრიდან მისი ეფექტიანი რეგულირების უზრუნველსაყოფად 1997 წლის ივნისში აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში დამტკიცდა მცირე და საშუალო მეწარმეობისთვის სახელმწიფო დახმარების პროგრამა (1997-2000წწ). ყალიბდება ხელსაყრელი გარემო მეწარმეობის განვითარებისთვის.

რეფორმები მოიცავს ძირეულ ცვლილებებს ეკონომიკის მართვის სტრუქტურაში. ვაჭრობისა და საგარეო ეკონომიკური კავშირების საფუძველზე შეიქმნა ახალი სამინისტრო, გაუქმდა რიგი სახელმწიფო კონცერნი და კომპანია. ამ ღონისძიებების მთავარი მიზანია ცენტრალური აღმასრულებელი ხელისუფლების განთავისუფლება სამეურნეო საქმიანობისაგან. მას მხოლოდ სახელმწიფო რეგულირების ფუნქციის შესრულება ევალება. თავის მხრივ, სახელმწიფო კომპანიებს ჩამოართვეს სახელმწიფო რეგულირების ფუნქცია.

საგარეო ვაჭრობის ლიბერალიზაციამ მკვეთრად გაზარდა საგარეო სავაჭრო საქონელბრუნვა. 1997 წლის სავაჭრო ბრუნვამ 1575,6 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა. აქედან 794,3 მლნ აშშ დოლარი იყო იმპორტი, 781 მლნ აშშ დოლარი — ექსპორტი. 1996 წელთან შედარებით იმპორტი 17,3%-ით შემცირდა, ექსპორტი კი — 23,8%-ით გაიზარდა. უარყოფითი სალდო 1997 წელს 329,4 მლნ აშშ დოლარიდან შემცირდა 13 მლნ აშშ დოლარამდე [43.15].

1997 წელს ქვეყანაში შემოტანილ იქნა 181 მლნ აშშ დოლარის ღირებულების სურსათი, რაც 53%-ით ნაკლებია წინა წელთან შედარებით. ექსპორტში ბამბის მოცულობა გაიზარდა 2,8-ჯერ, ღვინის — 2,2-ჯერ. სპირტიანი სასმელების — 73,8%-ით, კაკლის — 5,2-ჯერ, ბამბის ზეთის — 9,9-ჯერ, ტყავის ნედლეულის — 51,4-ჯერ [43.16].

აზერბაიჯანის მთლიანი ექსპორტის სტრუქტურაში პროდუქციის ძირითად სახეებს მიეკუთვნება: ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, მინერალური, ქიმიური მრეწველობის პროდუქცია, პლასტმასები, კაუჩუკისა და რეზინების ნაწარმი, ქსოვილები და საფეიქრო პროდუქცია. იმპორტში კი — ცოცხალი ცხოველები, მცენარეული წარმოშობის პროდუქტები, მზა კვების პროდუქტები, სასმელები, მინერალური პროდუქტები, ქიმიური მრეწველობის პროდუქცია, მანქანები და მოწყობილობები, არაძვირფასი ლითონები და მისი ნაკეთობები.

სომხეთის რესპუბლიკა. სომხეთის ტერიტორია 29,8 ათას კვ.კმ-ს შეადგენს. იგი მდებარეობს ამიერკავკასიის სამხრეთ ნაწილში და მნიშვნელოვანი მანძილით არის მოშორებული როგორც შავ, ასევე კასპიის ზღვას. იგი მთიანი, თუმცა მცირეტყიანი ქვეყანაა. მდინარეების და ტბების წყლები აქ გამოიყენება სატრანსპორტო მიზნით, სათევზაოდ და რეკრეაციული თვალსაზრისით. სომხეთი მდიდარია მიწისქვეშა წყლებით.

თანამედროვე სომხეთის მრეწველობის დარგობრივი სტრუქტურა განსაზღვრა საბჭოურმა გეგმაზომიერმა პოლიტიკამ. იგი მოძმე საბჭოთა რესპუბლიკებიდან იღებდა ნედლეულს და ელექტროენერგიას სამომხმარებლო საქონლისა და მანქანა-დანადგარების სანაცვლოდ. ქვეყანა ენერგორესურსებით ღარიბია, თუ არ ჩავთვლით მძლავრ ჰიდრორესურსებს. ნავთობი, გაზი და ქვანახშირი შემოდის საზღვარგარეთიდან, რომლის საფუძველზეც მუშაობენ თბოელექტროსადგურები. სომხეთში ფუნქციონირებს ამიერკავკასიაში ერთადერთი ატომური ელექტროსადგური.

მანქანათმშენებლობის დარგებიდან განვითარებულია ელექტრონიკა, რადიოტექნიკა, ხელსაწყოების და ჩარხების მშენებლობა.

სომხეთის ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი დარგია ლითონმწარმოებელი მრეწველობა. ქვეყანაში მოიპოვებენ სპილენძს, ტყვიათუთიას და მისგან აწარმოებენ მრავალგვარ პროდუქციას. სპილენძის გადამუშავება ხდება ალავერდის სპილენძ-ქიმიურ კომბინატში. სპილენძის მრეწველობის ნარჩენებზე სომხეთში განვითარდა ქიმიური მრეწველობა, სადაც სინთეზური ფისი, გოგირდმჟავა, სინთეზური კაუჩუკი, საავტომობილო საბურავები, საღებავები და სხვა

პროდუქცია მზადდება.

სომხეთში განვითარებულია სამშენებლო მრეწველობა, რომელიც ადგილობრივ ნედლეულს ემყარება. შექმნილია ცემენტის მსხვილი წარმოება.

სომხეთი შეზღუდულია სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებით. სათვის გამოსადეგი მიწებით. მემცენარეობის წამყვანი დარგებია მკვენახეობა, მებაღეობა და მებოსტნეობა. მთიან რაიონებში განვითარებულია მეცხოველეობა.

სომხეთს აქვს განვითარებული სარკინიგზო, საჰაერო და საავტომობილო სატრანსპორტო სისტემა. ერევანში მოქმედებს კავკასიაში უდიდესი აეროპორტი. სომხეთს არ აქვს ზღვაზე გასასვლელი, რაც უარყოფითად აისახება მის საგარეო ეკონომიკურ კავშირებზე.

90-იანი წლების დასაწყისში სომხეთის რესპუბლიკაც, სხვა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების მსგავსად, ღრმა ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა, რომელიც გამწვავდა ყარაბაღის კონფლიქტით. აზერბაიჯანის მხრიდან გამოცხადებულმა ბლოკადამ მძიმე ენერგოკრიზისი გამოიწვია. აზერბაიჯანი სომხეთისთვის ტრადიციულ სატრანსპორტო მარშრუტს წარმოადგენდა. საქართველოს ტერიტორიის გავლით აქ არსებული პოლიტიკური სიტუაციის გამო, თურქმენეთიდან სომხეთში ბუნებრივი აირის მიღება ფერხდებოდა. ენერგოკრიზისმა შეანელა ეკონომიკური წინსვლა. 1992 წლისათვის მრეწველობის ყველა დარგი ეცემოდა ელექტროგენერატორებისა და ხელოვნური კაუჩუკის წარმოების გარდა. 1993 წლისთვის აღნიშნული დარგების წარმოებაც 90%-ით დაეცა. სტაბილური დარჩა მხოლოდ ღვინისა და კონიაკის წარმოება [54.12].

ღვინისათვის სომხეთის ეკონომიკური პოლიტიკა მიმართულია საბაზრო ეკონომიკისა და კერძო სექტორის განვითარებისაკენ.

სომხეთის ეკონომიკურ განვითარებაში უდიდეს მიღწევად ითვლება 1996 წლის თებერვალში ჩატარებული პრივატიზაციის პროცესი, რომელიც 1997 წელშიც გაგრძელდა.

1996 წლის თებერვალში მიიღეს საკუთრების კანონი. შესამჩნევი პროგრესია მიღწეული მიწის პრივატიზაციის, საბანკო და ენერგოსისტემებში გატარებული რეფორმების შედეგად. საწარმოების კერძო საკუთრებაში გადაცემის საფუძველზე სახელმწიფოს მხრიდან კონ-

ტროლი მათ ფუნქციონირებაზე მცირდება. ახლო მომავალში სახელმწიფოს დაქვემდებარებაში დარჩება მხოლოდ რამდენიმე სტრატეგიული მნიშვნელობის საწარმო.

სომხეთს მჭიდრო კავშირები აქვს ამერიკაში სომხურ დიასპორასთან, რაც თავის მხრივ, ამერიკელ საქმოსნებს აქ დიდ პერსპექტივებს უქმნის.

1996 წლის სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, მრეწველობის პროდუქციის ზრდამ მხოლოდ 1,2% შეადგინა 1995 წლის მაჩვენებლებში. 5-10%-ით ზრდა შეინიშნა ენერგიის მიწოდების, ქიმიური ნივთიერებების (წამლების), ტელეკომუნიკაციების, ქვის თლის, მშენებლობის და საშენ მასალათა მრეწველობაში.

საგრძნობლად გაიზარდა მცირე ბიზნესის პროდუქციის წილი. გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ სომხეთში მცირე ბიზნესის განვითარებას აქვს ხელშემწყობი ფინანსური გარემო, რაც სომხური დიასპორის მხრიდან იქმნება.

1997 წელს სომხეთში მშპ-მ 647,4 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა, ხოლო ინფლაციის დონემ — 9,5%.

1996 წელს იმპორტი გაიზარდა 27,8%-ით, ხოლო ექსპორტი — მხოლოდ 7,2%-ით წინა წელთან შედარებით. იმპორტის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს შეადგენს ჰუმანიტარული დახმარება (33,8% — კვების პროდუქტები, 22,3% — საწვავი, 9,3% — მანქანადანადგარები). 1995 წელს მთლიანი ექსპორტი 263,4 მლნ აშშ დოლარს შეადგენდა, 1996 წელს — 290,3, ხოლო 1997 წელს — 303,4 მლნ აშშ დოლარს. მთლიანი იმპორტი შესაბამის წლებში უტოლდებოდა 668,5, 756,5 და 755,5 მლნ აშშ დოლარს.¹ 1996 წლის ექსპორტში ძირითადი პროდუქციის სახეები იყო მზა კვების პროდუქტები და სასმელები, მინერალური პროდუქტები, ქიმიური მრეწველობის პროდუქტა, არაძვირფასი ლითონები და მისი ნაკეთობები, მანქანა-მოწყობილობები (50%), ხოლო იმპორტში სჭარბობს ცოცხალი ცხოველების, მცენარეული წარმოშობის პროდუქციის, მზა კვების პროდუქტების, მინერალური სასუქების, მანქანა-მოწყობილობების ხვედრითი წილი.

¹ მსოფლიო ბანკის ჯგუფი. სომხეთის რესპუბლიკა. ინტერნეტი.

<http://www.wb.org>

ამჟამად სომხეთის მრეწველობაში ტრადიციულ დარგებთან ერთად ახალი დარგები ვითარდება: მრეწველობაში — კომპიუტერული, მიკროელექტრონიკული წარმოება, ხოლო სოფლის მეურნეობაში — მეხილეობა, რის საფუძველზეც იქმნება მისი ექსპორტის პერსპექტივა.

სომხეთი საქართველოსა და ირანის გზებს იყენებს ტრანზიტისათვის. მისთვის განკუთვნილი იმპორტი ზღვის საშუალებით ფოთისა და ბათუმის პორტებში მოდის, ხოლო შემდეგ, საავტომობილო ან სარკინიგზო ტრანსპორტით ჩადის დანიშნულების ადგილზე. ამ პორტებიდან ერევნამდე 700 სარკინიგზო კილომეტრია და ტვირთის გადასაზიდად საჭიროა 4 დღე.

სომხეთში საბაჟო მართვა ხორციელდება ტარიფების შესახებ კანონით (1993.18.08.) და საბაჟო კოდექსით (1993.15.12). საქონლის იმპორტის ძირითად სახეებზე დაწესებულია 5%-იანი განაკვეთი. ფუფუნების საგნებზე, რომლებიც ქვეყნის შიგნითაც იწარმოება (ტყავი, ხალიჩა, იუველირია და ა.შ.), დაწესებულია 10%-იანი განაკვეთი. 20% სატარიფო განაკვეთია ხიზილალისა და თამბაქოს, 25%-იანი კი — ალკოჰოლური სასმელების იმპორტზე. [54.109].

სომხეთს საბაზრო ეკონომიკისკენ მიმავალ გზაზე მეთვალყურეობას უწევს სომხური დიასპორა და საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები. საერთაშორისო საზოგადოებრიობას აინტერესებს სომხეთის ურთიერთობები მეზობლებთან, რომ კავკასიაში მოსალოდნელ ინტეგრაციულ პროცესებში იგი არ დარჩეს მეთვალყურის როლში.

საქართველო. მისი ტერიტორია 69,7 კმ²-ს შეადგენს. იგი ფართობის სიდიდით სჭარბობს მის მეზობელ სომხეთს, თუმცა ჩამორჩება აზერბაიჯანს. საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობა ყოველმხრივ საყურადღებოა: დასავლეთიდან მას ესაზღვრება შავი ზღვა, რაც ქრისტიანული კულტურის მატარებელ ევროპელ ხალხთან კავშირის დამყარებაში უწყობს ხელს. სომხეთისა და აზერბაიჯანის მსგავსად, იგი მდებარეობს აზიისა და ევროპის შესაყარზე. თუმცა, მათგან განსხვავებით, საერთაშორისო სანაოსნო გზებზე გასასვლელს ფლობს. მას აქვს არა მარტო სხვადასხვა ქვეყნებთან დაკავშირების საშუალება, არამედ ტრანზიტით შეუძლია გაატაროს სხვა სახელმწიფოების ტვირთები.

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ განსაკუთრებით გამოცხლდა საქართველოს გეოგრაფიულ-ეკონომიკური მდებარეობის, კერძოდ კი სატრანსპორტო გეოგრაფიული მდებარეობის თავისებურება. ამ თვალსაზრისით, ჩვენი მეზობელი და ახლომდებარე სახელმწიფოების საქართველოთი დაინტერესება იზრდება. ყაზახეთიდან, შუა აზიის სახელმწიფოებიდან ყველაზე მოკლე გზა ევროპისაკენ საქართველოს ტერიტორიაზე გადის.

საქართველო მდიდარია სხვადასხვა სახის სასარგებლო წიაღისეულით, თუმცა მათი მარაგი დიდი არ არის. აღსანიშნავია: ქვანახშირი, ნავთობი, ტორფი, მანგანუმი, ფერადი ლითონები, ანდეზიტი, მარმარილო, მინერალური წყლები და ა.შ. განსაკუთრებული ბალნეოლოგიური მნიშვნელობა აქვს წყალტუბოს, ახტალას და თბილისის თერმულ წყლებს.

მთელ მსოფლიოში ქვეყნების მცირე რიცხვს ახასიათებს ბუნებრივ-კლიმატური პირობების ისეთი მრავალფეროვნება, როგორიც საქართველოს, რის გამოც ქვეყანაში არის მრავალგვარი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების შესაძლებლობა.

საქართველოს დიდებული ლანდშაფტები, ლამაზი მთები, ძველი და შესანიშნავი კულტურის ძეგლების სიმრავლე, სათხილამურო კურორტები და შავი ზღვის პლაჟები ხელსაყრელ გარემოს ქმნის უცხოელი ტურისტების მოსაზიდად, თუმცა ტურიზმის პოტენციალის ასამოქმედებლად გადასაჭრელია მრავალი პრობლემა. მომავალში საქართველოს საექსპორტო დარგებს შორის პრიორიტეტული მნიშვნელობა მიენიჭება ტურიზმს.

90-იანი წლების დასაწყისიდან საქართველოს ეკონომიკაში კრიზისი გაღრმავდა. არნახული ტემპებით გაიზარდა ინფლაცია. ქვეყნის ეკონომიკურ წინსვლაზე უარყოფითად იმოქმედა აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ომებმა, პოლიტიკურმა დესტაბილიზაციამ. ამ პერიოდში საკუთრება ხელში ჩაიგდეს კრიმინალებმა. შედეგად — 1993 წლისათვის ინვესტიციების სიდიდე შემცირდა 100-ჯერ, ხოლო მრეწველობის პროდუქციის წარმოება — 2-ჯერ წინა წელთან შედარებით [41.18].

სერიოზული პრობლემების მიუხედავად, 90-იანი წლების შუა პერიოდიდან შეინიშნება სტაბილიზაციის ნიშნები, რაც გამოიხატა

ინფლაციის ტემპის შემცირებაში, ლარის კურსის სტაბილურობაში, სახელმწიფო საკუთრების ტრანსფორმაციასა და კერძო მესაკუთრეთა ფენის ჩამოყალიბებაში, სასოფლო-სამეურნეო მიწებზე კერძო საკუთრების დაკანონებასა და პურზე ფასების ლიბერალიზაციაში.

1994 წლიდან საქართველოს მთავრობა ახორციელებდა სტაბილიზაციის პროგრამას ჰიპერინფლაციის შეჩერების, ქვეყნის ეკონომიკის საშინაო და საგარეო დისბალანსების პრობლემების გადაჭრის მიზნით. მისი ამოსავალი წერტილი გახდა საფინანსო, სავაჭრო და სავალუტო სისტემების ინსტიტუციური და სტრუქტურული რეფორმები. პროგრამის განხორციელებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა, მსოფლიო ბანკმა, ევროგაერთიანებამ და სხვა დონორებმა და კრედიტორებმა.

1996 წელს პარლამენტის მიერ მიღებული „სასოფლო-სამეურნეო მიწის საკუთრების შესახებ კანონით“ მიწის დიდი ნაწილი სპონტანურად იყო პრივატიზებული მათზე მცხოვრები გლეხებისათვის მემკვიდრეობის უფლების გადაცემით. აღნიშნული კანონით, რომლითაც განისაზღვრა მიწაზე საკუთრების უფლება, დაიწყო მიწის გამოყენების წესების ლიბერალიზაცია.

საკუთრების ტრანსფორმაციის პროცესი, როგორც საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის შეუცვლელი ელემენტი, საქართველოში ეკონომიკურ გარდაქმნათა პრიორიტეტულ რანგში ავიდა, თუმცა მას დიდი დარღვევები ახასიათებდა.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი ინსტრუმენტი გახდა საქართველოს ეროვნული ბანკის ინტერვენცია უცხოური ვალუტის ბაზარზე. იგი ხორციელდება თბილისის ბანკთაშორისი სავალუტო ბირჟის მეშვეობით. დაკრედიტების პოლიტიკა ოპერაციების ვიწრო წრეს მოიცავს. პრაქტიკულად ყველა კომერციული ბანკი კერძო სექტორს აწვდის მოკლევადიან კრედიტს ვაჭრობისთვის, მაგრამ შედარებით მაღალი საპროცენტო განაკვეთებით.

საქართველოში ეკონომიკის მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის პროცესი 1995 წლიდან დაიწყო, მაგრამ შესამჩნევი ძვრები ძირითადად 1996 წელს განხორციელდა. შედეგები იძლევა სამეურნეო რეფორმების შემდგომი გაღრმავების საშუალებას. 1995 წლიდან მშპ-ს პროცენტულ ცვლილებას წინა წელთან შედარებით მზარდი

ხასიათი აქვს. აღნიშნულმა მაჩვენებელმა 1995 წელს — 2,4%, 1996წ. — 11,4%, 1997წ. — 8,4% შეადგინა [14; I; A]. განსახილველ პერიოდში მშპ-ში მრეწველობის პროდუქციის წილი მცირდება, სანაცვლოდ იზრდება სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის წილი.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა წარმოების სტრუქტურამ. ეკონომიკის სამინისტროს გაანგარიშებით 1996 წელს მშპ-ს 31,3% წარმოებული იყო სოფლის მეურნეობაში, 23% — ვაჭრობაში, 12,6% — სატრანსპორტში სფეროში და მხოლოდ 10%-მდე — მრეწველობაში.

გარდამავალ პერიოდში მკვეთრი ცვლილებები განიცადა თვით მრეწველობის დარგობრივმა სტრუქტურამ. კერძოდ, დღეისათვის მთლიანი სამრეწველო პროდუქციის 50% იწარმოება კვების მრეწველობაში, 13,8% — ელექტროენერგეტიკაში, 6% — მანქანათმშენებლობასა და ლითონგადამუშავებაში, 5,4% — მეტალურგიაში, 4,3% — ქიმიურ მრეწველობაში, 2,7% — მსუბუქ მრეწველობაში [19; 10].

საქართველოში მრეწველობის განვითარების ხელის შეშლელ ფაქტორებად მოგვევლინა ენერგიის დეფიციტი (ხშირად არასტანდარტული და არათანაბარი ძაბვის ელექტროენერგიის მიწოდება), კაპიტალის ნელი ბრუნვა, გაუმართავი დაბეგვრის სისტემა, ინვესტიციების ნაკლებობა და ა.შ.

მიუხედავად მრავალი სიძნელისა, არსებობს შედარებით დიდ-მასშტაბიანი უცხოური ინვესტიციების რამდენიმე მაგალითი, რომელთაც წარმატებებს მიაღწიეს. მაგალითად, 1993 წლიდან მოქმედებს საქართველო-აშშ-ის გაერთიანებული კომპანია „კავკასიონი“, რომელიც ამჟამად ფლობს „კოკა-კოლას“ პრივილეგიებულ ქარხანას. ეს კომპანია ქართული ბაზრის აქტიური მონაწილეა. მისი წლიური ბრუნვა არის 3,63 მლნ აშშ დოლარი. „კოკა-კოლას“ ჩამოსასხმელ ქარხანასთან გაიხსნა ბოთლის საცობის მწარმოებელი საწარმო, რომელსაც მრავალი დამკვეთი გამოუჩნდა, მათ შორის სომხეთსა და აზერბაიჯანშიც.

10 მლნ აშშ დოლარის უცხოური ინვესტიცია განხორციელდა ხაშურის მინის ტარის ქარხნის რეორგანიზაციისათვის.

1995-1997 წლებში სამთო-მეტალურგიული კომპლექსის საწარ-

მოები ხასიათდებიან სასაქონლო წარმოების ზრდის ტემპებით. საწარმოებმა მსხვილი ინვესტიციების მოზიდვის გარეშე საკუთარი ძალებით შეძლეს წარმოების დაცემის შეჩერება და გარკვეული სტაბილიზაციის მიღწევა. 1995 წელს, წინა წელთან შედარებით, პროდუქციის წარმოება მთლიანად დარგში გაიზარდა 34,6%-ით, მათ შორის: რუსთავის მეტალურგიულ კომბინატში — 5,2%-ით, ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანაში — 63,4%-ით, სააქციო საზოგადოებაში „ჭიათურმანგანუმი“ — 63,6%-ით, სააქციო საზოგადოებაში „მადნეული“ — 125%-ით. 1997 წელს კი წინა წელთან შედარებით ამავე მაჩვენებელმა კომპანიაში შეადგინა 18,9%, ხოლო საწარმოებში, შესაბამისად, 24,9, 11,8, 41,1 და 31,1% [15; 2].

დღეისათვის შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ახალ სამეურნეო პირობებთან ადაპტაციის პირველი ფაზის გავლის შემდეგ, სამრეწველო საწარმოები შევიდნენ ეკონომიკური გარდაქმნების შემდგომ სტადიაში. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურულ პოლიტიკაში აქცენტი გაკეთებულია მრეწველობის ისეთი დარგების განვითარებაზე, როგორიცაა: სათბობენერგეტიკული, მსუბუქი, ხე-ტყის გადამამუშავებელი, სამშენებლო, ქიმიური მრეწველობა და მანქანათმშენებლობა.

მრეწველობის გვერდით, საქართველოში სოფლის მეურნეობის განვითარებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. წამყვანია მემცენარეობის დარგი.

1996 წელს სოფლის მეურნეობაში წარმოებულმა მშპ-მ 1432,7 მლნ ლარი შეადგინა, რაც 318-ჯერ მეტია 1990 წლის მაჩვენებელთან შედარებით. ტრადიციულად საქართველო კვების პროდუქტების ექსპორტიორი ქვეყანა იყო, მაგრამ ბოლო პერიოდში ეს ტრადიცია დაირღვა და იგი გახდა ამ სფეროში ნეტო-იმპორტიორი. თუმცა სოფლის მეურნეობა კვლავ რჩება ერთადერთ სიცოცხლისუნარიან და მწარმოებელ სექტორად საქართველოს ეკონომიკაში.

მრეწველობასთან და სოფლის მეურნეობასთან ერთად ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა საქართველოს ეკონომიკაში წამყვან როლს ასრულებენ. 1996 წელს ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის წილმა მშპ-ში 260,7 მლნ ლარი შეადგინა. სატრანსპორტო საშუალებანი გამოიყენება არა მარტო ქვეყნიდან პროდუქციის

გასაზიდად და შემოსაზიდად, არამედ ტრანზიტისთვისაც.

კავკასიის ყელის სატრანზიტო დერეფნის სტრატეგიული მნიშვნელობის ფუნქციის ჩამოყალიბებაში არსებითი როლი საქართველოს ეკუთვნის. აქ უნდა გაიაროს ამიერკავკასიისა და შუა აზიის ექსპორტ-იმპორტის მთავარმა ტვირთებმა, მათ შორის, ნავთობმა და გაზმა. ეს გარემოება აუცილებელს ხდის ჩვენი სატრანსპორტო მაგისტრალებისა და ნავსადგურების ძირეულ გადახალისებას, მათი გამტარუნარიანობის მკვეთრ ზრდას და ეკოლოგიურ მოთხოვნათა დაცვას. ამ რთული პრობლემის გადაჭრას ეკონომიკური მნიშვნელობა აქვს. ამასთან, მან უნდა დაამკვიდროს საქართველოს გეოპოლიტიკური პრიორიტეტი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დამაკავშირებელ ვრცელ რეგიონში.

საქართველოს გავლით აზერბაიჯანის ნავთობის, რუსეთისა და თურქმენეთის გაზის გადაზიდვა მრავალჯერ გაზრდის სატრანზიტო შემოსავლებს. საქართველოს სატრანზიტო პოზიციას გაამყარებს ახალქალაქი (საქართველო) – ყარსის (თურქეთი) სარკინიგზო მაგისტრალი.

1995 წელს ტრანსპორტის ყველა სახეობით გადატანილი ტვირთის მოცულობა 5,6%-ით გაიზარდა, 1996 წელს კი – 1%-ით წინა წლებთან შედარებით, ხოლო 1997 წელს, როდესაც ფუნქციონირება დაიწყო ტრანსკავკასიურმა კორიდორმა, შეძლებისდაგვარად ამოქმედდა ქვეყნის სატრანსპორტო პოტენციალი. მიუხედავად ამისა, სატრანსპორტო მომსახურების რეგისტრირებული მოცულობა ძალზე მცირეა.

საქართველოს სახელმწიფო სტატისტიკური დეპარტამენტის მონაცემებზე დაყრდნობით, საქართველოში ტვირთბრუნვის სიდიდის მიხედვით პრიორიტეტულია საზღვაო, შემდგომ სარკინიგზო, საავტომობილო და ბოლოს – საჰაერო ტრანსპორტი. მილსადენით გადაზიდული პროდუქციის (ტვირთბრუნვის) მაჩვენებლები არ მოგვეპოვება, მაგრამ ცნობილია, რომ საერთაშორისო ერთ მილსადენში გადის დაუმუშავებელი ნავთობი აზერბაიჯანიდან საქართველოს ტერიტორიის გავლით ბათუმამდე, სადაც არსებობს ნავთობის მცირე საწმენდი და ტერმინალი. მეორე მილსადენით კი – ბუნებრივი გაზი რუსეთიდან საქართველოს გავლით სომხეთში გადის.

ნათელია, რომ საქართველოს მომავალი ეკონომიკური განვითარება მჭიდროდ არის დაკავშირებული სატრანსპორტო დარგის განვითარებასთან. ეს შესაძლებელია სატრანსპორტო მომსახურების საერთაშორისო სტანდარტებთან მიახლოებით.

სატრანსპორტო სისტემის განვითარებასთან მჭიდრო კავშირშია ოპტიკური-კაბელური სისტემის შექმნა საქართველოზე გავლით. აღსანიშნავია, რომ საქართველო და აზერბაიჯანი მჭიდროდ თანამშრომლობენ კავშირგაბმულობის სფეროში. მხარეთა შესაბამისი სამინისტროების მიერ შემუშავებულია რამდენიმე პროექტი. საქართველოს მხარე ინტენსიურ სამუშაოებს ატარებს ამ პროექტთა სარეალიზაციოდ.

უკანასკნელ წლებში საქართველოს ეკონომიკაში მიმდინარე ცვლილებებზე მეტყველებს საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მდგომარეობა (იხ. ცხრილი №1).

1990-1992 წლებში საქართველოში იმპორტის მოცულობა მცირდებოდა: 1992 წელს იგი დაახლოებით 53-ჯერ შემცირდა წინა წელთან შედარებით. 1992-1995 წლებში იმპორტის ზაზით შეინიშნება უმნიშვნელო ზრდა და მხოლოდ 1996 წელს გაორმაგდა მისი სიდიდე 1995 წელთან შედარებით.

1993 წელს ექსპორტის მოცულობა შემცირდა 3,5-ჯერ, ხოლო 1994 წელს – დაახლოებით 2-ჯერ წინა წლებთან შედარებით. აღნიშნულ პერიოდში ქართული ექსპორტის მინიმალური მოცულობა დაფიქსირდა 1995 წელს. შემდგომ იწყება ზრდა, რომელიც უკავშირდება საქართველოს ეკონომიკის აღმავლობის დასაწყისს.

საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ზრდის ტემპები 1990 წელთან მიმართებაში ცვალებადია. 1992 წელს აღნიშნულმა მაჩვენებელმა – 3,3%, 1993 წ. – 3,5%, 1994 წ. – 2,8%, 1995 წ. – 2,9%, 1996 წ. – 4,3%, ხოლო 1997 წ. – 0,07% შეადგინა. საქართველოს საგარეო ვაჭრობას ახასიათებს იმპორტის ზრდის წინგამსწრები ტემპი ექსპორტის ზრდასთან შედარებით.

1997 წლისთვის საბაჟო ორგანოებში რეგისტრირებული და არსებული წესით გაფორმებული დოკუმენტების მიხედვით ქვეყნის ექსპორტ-იმპორტის წლიურმა საერთო ბრუნვამ (საქართველოს საზღვარზე მილსადენი ტრანსპორტით და ელექტროგადამცემი ხაზებით

გადაადგილებული საქონლის ღირებულების გარეშე) 1124,2 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა. წინა წლებისაგან განსხვავებით, პირველად გასცდა მილიარდიან ზღვარს. ამავ დროს, 1996 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს – 320,6 მლნ აშშ დოლარით, ანუ 39,9%-ით გადააჭარბა. მათ შორის, ექსპორტი გაიზარდა 42,7 მლნ აშშ დოლარით (23,0%), იმპორტი — 277,8 მლნ აშშ დოლარით (45,0%). საქართველოს საგარეო ვაჭრობაში ექსპორტისა და იმპორტის ზრდის ტემპების უთანაბრობა აღინიშნებოდა მთელი საანგარიშო წლის განმავლობაში და ამ მხრივ, წინა წელთან შედარებით, მდგომარეობა არათუ გაუმჯობესდა, არამედ გაუარესდა. კერძოდ, 1996 წელთან შედარებით ექსპორტის ხვედრითი წილი მთლიან ბრუნვაში 2,8%-ით შემცირდა და შეადგინა 20,4% (229,2 მლნ აშშ დოლარი) [20.1].

საქართველოს ექსპორტის სტრუქტურა თითქოსდა მრავალფეროვანია, მაგრამ მასში მაღალი ხვედრითი წილი სულ რამდენიმე სახეობის საქონელს აქვს. 86 დასახელების საქონლისა და საქონელთა ჯგუფიდან, რომელთა ექსპორტსაც ახდენდა საქართველო 1997 წელს, ხუთი მათგანის — ჩაის, ყავის და სუნელების, შავი ლითონების ნაწარმის და ნავთობპროდუქტების წილად მოდის მთელი გატანილი პროდუქციის 56,9%.

საქართველოს 1997 წლის იმპორტის სტრუქტურაში მაღალი ხვედრითი წილით წარმოდგენილია: მინერალური სათბობი, ნავთობი და ნავთობპროდუქტები.

საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობებში მონაწილე ქართველმა მეწარმე-სუბიექტებმა 1997 წელს სავაჭრო ოპერაციები აწარმოეს მსოფლიოს 96 ქვეყნის პარტნიორებთან.

საქართველოს ყველაზე მსხვილ სავაჭრო პარტნიორთა რიცხვში იყვნენ: ექსპორტის მიმართულებით — რუსეთი (მთელი ექსპორტის 29,9%), თურქეთი (13,1%), აზერბაიჯანი (9,9%) და სომხეთი (8,4%). იმპორტის ხაზით — თურქეთი (მთელი იმპორტის 13,5%), აშშ (11,3%), აზერბაიჯანი (10,8%), რუსეთი (6,5%).

მომსახურებით ვაჭრობის დინამიკა შემდეგნაირია: 1996 წლის მიმდინარე ანგარიშებში მომსახურების რეგისტრაცია ნაკლებია საქონლით ვაჭრობასთან შედარებით. ფაქტორული მომსახურება 1996 წელს უარყოფითია, რაც გამოწვეულია საგარეო ვალის მომსახურე-

ბის გადახდით (74 მლნ აშშ დოლარი). არაფაქტორულ მომსახურებაში უდიდესი კრედიტი და დებეტი მოდის სატრანსპორტო მომსახურებაზე, მაგრამ საქართველოს შემოსავალი ტრანსპორტირებიდან 1995 წელს არსებული 91 მლნ აშშ დოლარიდან 1996 წელს შემცირდა 64 მლნ დოლარამდე. მილსადენიდან რეგისტრირებულმა შემოსავალმა 10 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა. ტურისტული მომსახურებით ვაჭრობაში საქართველო კვლავ დეფიციტს განიცდის, თუმცა ეს დეფიციტი 17 მლნ აშშ დოლარიდან 3 მლნ-მდე შემცირდა [14. I. 68].

1997 წლის I კვარტლის მომსახურების ანგარიშში 118 მლნ აშშ დოლარი დადებითი სალდოა რეგისტრირებული. ძირითადი მიზეზი სატრანსპორტო მომსახურების ანგარიშის 121 მლნ დოლარიანი ნამატია [14. II. 49].

მომსახურების ანგარიშების უმეტესობა (მშენებლობა, დაზღვევა, ფინანსური მომსახურება) ისევ ნულებს შეიცავს და კვლავ ჩნდება სტატისტიკური მოცვის პრობლემა.

შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში მონაწილეობის გააქტიურება მნიშვნელოვნად აამაღლებს საქართველოს ეკონომიკის ეფექტიანობას. ამასთან, საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობების რეგულირების წესების სრულიად მოხსნამ, შესაძლოა უარყოფითი შედეგები მოგვცეს, ვიდრე დადებითი. შესაძლოა მრეწველობის მთელი რიგი დარგები ნაკლებ კონკურენტუნარიანი აღმოჩნდნენ საგარეო ბაზარზე. სწორედ ამიტომ, საჭიროა ისეთი საგარეო სავაჭრო პოლიტიკის შემუშავება, სადაც გათვალისწინებული იქნება საგარეო ბაზრების კონიუნქტურა, საერთაშორისო მასშტაბით მიღებული წესები, ეროვნული ეკონომიკის საგარეო სავაჭრო ურთიერთობებში მონაწილეობის შესაძლებლობები და ა.შ.

ამიერკავკასიის სახელმწიფოების ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებლების შესადარებლად განვიხილოთ ცხრილი №2 (იხ. დანართი).

სტატისტიკურ მონაცემთა შედარების საფუძველზე აშკარა გახდა, რომ 1997 წლისათვის რეალური მშპ-ს ზრდის ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი ამიერკავკასიის ქვეყნებს შორის საქართველოში აღინიშნა (11%). ღირებულებით გამოხატულებაში მშპ-მ საქართველოში

4900 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც დაახლოებით 3-ჯერ აღემატება სომხეთისა და 1,2-ჯერ — აზერბაიჯანის ანალოგიურ მაჩვენებლებს.

ერთ სულ მოსახლეზე მშპ საქართველოში დაახლოებით 942 აშშ დოლარი იყო, სომხეთში — 432, ხოლო აზერბაიჯანში — 520 აშშ დოლარი. აღნიშნული მაჩვენებლის მიხედვით კვლავ ლიდერობს საქართველო, თუმცა სომხეთში მოსახლეობის რაოდენობა 1,4-ჯერ მცირეა საქართველოსთან შედარებით.

1997 წლისთვის შემოსავალმა ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით საქართველოში 257,6 აშშ დოლარი, სომხეთში — 189 აშშ დოლარი, ხოლო აზერბაიჯანში — 136 აშშ დოლარი შეადგინა.

ამიერკავკასიის ქვეყნების ეკონომიკის მდგომარეობის შესახებ ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს 1990-1996 წლებში მშპ-ს ფიზიკური მოცულობის ინდექსები (იხ. ცხრილი №3 და ცხრილი №4).

აღნიშნული მონაცემები შესაძლებელია გამოვსახოთ გრაფიკზე (იხ. დიაგრამა №1).

დიაგრამიდან ნათლად ჩანს, რომ მშპ-ს ზრდის ტემპი წინა წელთან მიმართებაში სომხეთისათვის ყველაზე მცირე იყო 1993 წელს, აზერბაიჯანისათვის — 1995 წელს, საქართველოსთვის — 1994 წელს. ამ კრიზისული წლების შემდეგ მდგომარეობა მცირედით, მაგრამ მაინც უმჯობესდება.

განსახილველ პერიოდში ამიერკავკასიის ქვეყნებში წარმოების დაცემის შედეგად ცვლილება განიცადა სამრეწველო სექტორების სტრუქტურამ. 1996 წლისათვის მრეწველობაში წარმოებული პროდუქციის თითქმის ნახევარი ნავთობის წარმოებაზე მოდის [52. 40]. მრეწველობის სხვა სექტორები წარმოდგენილია მანქანათმშენებლობის (ელექტრონული, რადიო ელექტრონული, მანქანათმშენებლობის), ქიმიური მრეწველობისა და მეტალურგიის სახით.

სომხეთში მშპ-ს წარმოებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ელექტროენერგიის, მანქანათმშენებლობისა და ლითონგადამამუშავებელ სექტორებს. 1995 წელს აქ წარმოებულ იქნა 5560 მლნ კვტ ელექტროენერგია. სომხეთში ეკონომიკური კრიზისი დაძლეულ იქნა.

საქართველოს მრეწველობის ძირითადი დარგებია მომპოვებელი (ნავთობის, მანგანუმის), ლითონგადამამუშავებელი ქიმიური მრეწველობა და ა.შ.

ამიერკავკასიის ქვეყნებს შორის საქართველო ყველაზე მაღალი ზვედრითი წილით წარმოდგენილია კვების მრეწველობის დარგში, მსუბუქი მრეწველობის პროდუქციის წილის მიხედვით კი პრიორიტეტით აზერბაიჯანი სარგებლობს (ამიერკავკასიის ქვეყნების მრეწველობის ძირითადი დარგების შესახებ იხ. ცხრილი №5, №6, №7).

აზერბაიჯანი საკუთარი წარმოების პროდუქციით აკმაყოფილებს შიდა მოთხოვნას ხილზე, ბოსტნეულზე, ღვინოზე, კონიაკზე და მცირე ნაწილის ექსპორტსაც ახერხებს დსთ-ს ქვეყნებში. ბრინჯი და შაქარი, ძირითადად, იმპორტის სახით შემოდის.

გამოკვლევის საფუძველზე ნათელია, რომ ამიერკავკასიის ქვეყნებში თითქმის ერთგვაროვანი საბაზრო რეფორმები ტარდება, ამოქმედდა ეკონომიკის მრავალი დარგი. სომხეთის, აზერბაიჯანისა და საქართველოს ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურა და ღინამიკა გეიჩვენებს, რომ აღნიშნულ ქვეყნებს შეუძლიათ ერთმანეთი უზრუნველყონ სხვადასხვა სახის პროდუქციით. შიდა რეგიონული საქონელბრუნვის ზრდა კი ხელს შეუწყობს ამიერკავკასიის ეკონომიკურ ინტეგრაციულ განვითარებას, რაც, თავის მხრივ, შექმნის საფუძველს მდგრადი, უსაფრთხო განვითარებისთვის.

3. საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობები აზერბაიჯანთან და სომხეთთან 1991-1997 წლებში

ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკები დამოუკიდებლობის გზაზე გასვლის შემდეგ მეტად რთული პრობლემების წინაშე აღმოჩნდნენ. ისინი განიცდიდნენ ღრმა სოციალურ-ეკონომიკურ კრიზისს, რაც განპირობებული იყო სამეურნეო და ფინანსური კავშირების რღვევით; შენელდა ეკონომიკური ზრდის ტემპები და ურთიერთშორის ვაჭრობის მასშტაბები. 1993 წლისთვის ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის ვაჭრობა შემცირდა 1/3-ით, ხოლო დანარჩენ მსოფლიოსთან ვაჭრობა – 46%-ით 1990 წელთან შედარებით. მთლიანი ეროვნული

პროექტის მოცულობაც შემცირდა 30-50%-ით [47; 25].

ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების უმრავლესობაში ნელი ტემპით მიმდინარეობდა საბაზრო მექანიზმებზე გადასვლა. არაუფექტიანი საეკონომიკური პოლიტიკა ამწევად ქვეყნებს შორის საქონელ-გაცვლის შემცირების პრობლემას. ბევრ სახელმწიფოში საშინაო ბაზარზე საქონლის დატოვების პოლიტიკას ექსპორტზე სამთავრობო კონტროლის მექანიზმის ამოქმედების გზით ახორციელებდნენ. უპირველესად, შეზღუდეს ენერგიაშემცველების, ნედლეულისა და სურსათის გატანა საშინაო ფასების დაბალი დონის შენარჩუნების მიზნით. ექსპორტის შეზღუდვისათვის იყენებდნენ ლიცენზიებსა და კვოტებს, გადასახადებს, სახელმწიფო საეკონომიკური — შემსყიდველი ორგანიზაციის მონოპოლიას და ა.შ.

საქართველოს რესპუბლიკა თავისი დამოუკიდებლობის აღდგენას 1991 წელს მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ კრიზისში შეხვდა. მისი ეკონომიკის ამგვარი დაცემა გამოწვეული იყო საშინაო და საგარეო ხასიათის ძვრების ერთობლივი ზემოქმედებით. კრიზისის მასშტაბები უმძიმესია საბჭოთა რესპუბლიკების შედეგებს შორის.

1990-1993 წლებში წარმოება დაეცა 70%-ით, 1994 წელს, ოფიციალური სტატისტიკით ეკონომიკის მრავალ სექტორში შეწყდა მუშაობა, რის გამოც წარმოების მოცულობა შემცირდა კიდევ 30%-ით [47; 16]. აღსანიშნავია ისიც, რომ ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემები ამ პერიოდისათვის დაბალი ხარისხის და ნაკლებ საიმედოა. 1992-1993 წლებში ჯერ კიდევ არ იყო შემოღებული ეროვნულ ანგარიშთა სისტემა და წარმოების ინდიკატორთა გაანგარიშება ზღუდოდა ძველი სახალხო მეურნეობის ბალანსის მეთოდოლოგიით. მიმდინარეობდა სავალუტო ცვლილებები, ახალ საეკონომიკური რეჟიმზე გადასვლა.

აღნიშნული მიზეზების გამო შეუძლებელი გახდა საეკონომიკური კავშირების რღვევების შედეგად მიღებული ზარალის მასშტაბების გაზომვა.

1991 წლისათვის ქართულ პროდუქციაზე მოთხოვნის შემცირება ძირითადად გამოწვეული იყო საგადასახადო კრიზისით. ამ უკანასკნელმა სერიოზული წინააღმდეგობები შეუქმნა ახალ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებს შორის ვაჭრობის განვითარებას. რუსეთი იყო ერთ-

დერთი ქვეყანა, რომელსაც შეეძლო რუბლის ბანკნოტების დაბეჭდვა, ხოლო დანარჩენ რესპუბლიკებს ჰქონდათ შესაძლებლობა ცენტრალური ბანკის მეშვეობით წარედგინათ კრედიტი უნაღდო რუბლებში. მთავრობები არ იყვნენ დაინტერესებულნი რუბლის ზონაში გაეტანათ საექსპორტო საქონელი, რადგანაც ისინი სანაცვლოდ იღებდნენ მათ ანგარიშზე ჩარიცხულ რუბლს.

გადახდების კრიზისი გაუარესდა 1992 წლისათვის. ახალი ფულადი ერთეულები, რომელნიც შემოიღეს ახალ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებში, არაკონვენტირებადი იყო და არ შეეძლოთ მათი გამოყენება საერთაშორისო ვაჭრობაში. რუბლზე ვაჭრობაც დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული. ქვეყნები განიცდიდნენ უცხოური ვალუტის ნაკლებობას, ამიტომაც ისინი ვაჭრობის ბარტერულ წესს იყენებდნენ.

სახელმწიფოთაშორისი ვაჭრობის განვითარებას ხელს უშლიდა სავაჭრო პირობების არსებითი ცვლილება, რომელიც, უპირველესად, ნედლეულისა და ენერგიაშემცველების ექსპორტ-იმპორტს შეეხო. საქართველოში ნავთობზე და გაზზე მოთხოვნის დაკმაყოფილება თითქმის მთლიანად იმპორტის ხარჯზე ხდებოდა. ენერგორესურსებით ვაჭრობამ საქართველოს საგადასახადო ბალანსი პრობლემების წინაშე დააყენა, ამიტომაც ენერგიაშემცველების იმპორტი ბარტერული წესით ხორციელდებოდა. სამთავრობო სუბსიდიების მოცულობის ზრდამ გამოიწვია მთავრობის დავალიანების ზრდა, რის შედეგადაც ბარტერით ვაჭრობა ჩაიშალა.

საბჭოთა კავშირის რღვევის შემდეგ ვაჭრობის ხასიათის ცვლილება აისახა ანგარიშსწორების წესებზე. ამ უკანასკნელის წარმართვა ხორციელდებოდა მყარ ვალუტაში, ამასთან, მკვეთრად შემცირდა კლირინგი.

ვაჭრობის მოცულობის შეკვეცა განაპირობა მოთხოვნის სხვა, უპირველესად, დასავლეთ ევროპის ბაზარზე გადართვამ, მყარი სატრანსპორტო კავშირის რღვევამ და საბანკო სისტემის ფუნქციების მოშლამ. ქართულ ფირმებს არ შეეძლოთ საერთაშორისო ანგარიშსწორების განხორციელება და სავაჭრო კრედიტების აღება.

საგარეო ვაჭრობის, კერძოდ კი იმპორტის მკვეთრმა ზრდამ სერიოზულად გააუარესა საქართველოს საგადასახდლო ბალანსი.

1992-1993 წლებში სავაჭრო დეფიციტის დაფინანსება ხდებოდა ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოებიდან სესხების მიღების ხარჯზე, რის შედეგადაც კვლავ იზრდებოდა საგარეო ვალი. საქსპორტო შემოსავალი ძალიან შემცირდა. ამ მიზეზით საქართველო უფრო მეტად დამოკიდებული გახდა საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარებაზე.

საქართველოს ეკონომიკაში მიმდინარე ღრმა კრიზისული მოვლენები, ბუნებრივია, უპირველესად გარე სამყაროსთან ურთიერთობაში აისახა. წარმოების მოცულობის მკვეთრი შემცირების, ეკვივალენტური გაცვლის სისტემის დანერგვის, მეურნეობისა და მოსახლეობის საჭიროებისათვის მინიმალური რესურსების შესაძენად სავალუტო სახსრების უქონლობის და სხვა გარემოებათა გამო, საგარეო სავაჭრო ბრუნვა 1990-1995 წლებში ყოველწიურად მცირდებოდა.

ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების კვალობაზე ცვლილებებს განიცდიდა სომხეთთან და აზერბაიჯანთან ეკონომიკური ურთიერთობებიც რესურსების ცენტრალიზებული განაწილების სისტემაზე დამყარებული კავშირები შეიცვალა თავისუფალი სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობებით.

სამეურნეო კავშირების გახლეჩვის ნეგატიური შედეგები და მიღწევები გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში აისახა საქართველო-სომხეთისა და საქართველო-აზერბაიჯანის ვაჭრობაზე. №8 და №9 ცხრილებში გადმოცემულია საქართველოს ამიერკავკასიის ქვეყნებთან ვაჭრობის ციფრობრივი მონაცემები 1990-1997 წლებში. ზოგადად, 1990-1994 წლებში საქართველოს ექსპორტი აღნიშნულ ქვეყნებში ცნობილი მიზეზების გამო შემცირდა. 1995 წლიდან შეიმჩნევა პოზიტიური ცვლილებები, რაც პოლიტიკური და ეკონომიკური სტაბილიზაციის დასაწყისს უკავშირდება. უფრო კონკრეტულად:

1990 წლიდან სომხეთის იმპორტი საქართველოში განუხრელად მცირდება. მან თავის მინიმალურ დონეს 1994 წელს მიაღწია. შემდგომ ხასიათდება აღმავალი სკლით. საქართველოს ექსპორტი სომხეთში მინიმალურად შემცირდა 1992 წელს. უკანსკნელი ხუთი წლის მანძილზე საქართველოს დადებითი სავაჭრო სალდო აქვს სომხეთთან.

ანალოგიურად, აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში საქართველოს ექსპორტი მინიმალურად შემცირდა 1992 წელს, ხოლო იმპორტი

— საქართველოში 1993 წელს. მომდევნო წლებში საქართველოს კვლავ უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი აქვს აზერბაიჯანთან.

1990-1993 წლებში საქართველოში აზერბაიჯანიდან შემოსული იმპორტის წილს დსთ-ს და მსოფლიო იმპორტთან მიმართებაში შემცირების ტენდენცია ახასიათებს. ამას მოწმობს ის ფაქტიც, რომ უკანასკნელი წლების განმავლობაში აზერბაიჯანი საქართველოს უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორთა ათეულში შედის. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პერიოდში საქართველოს სავაჭრო პარტნიორთა რიცხვი გაიზარდა და ვაჭრობის მიმართულებებმაც ცვლილება განიცადა, გაფართოვდა, აზერბაიჯანი საქართველოსათვის საიმედო სავაჭრო მოკავშირედ გვევლინება.

მეზობელ აზერბაიჯანთან კარგი სავაჭრო ურთიერთობების სურვილი ჩანს საქართველოს მხრიდან განხორციელებულ სავაჭრო პოლიტიკაშიც. ფაქტია, რომ ორივე მხარეს ურთიერთშორის კავშირების მოსაწესრიგებლად გადადგმულ ნაბიჯებზე დადებითი საპასუხო რეაქცია აქვს. ამას მოწმობს ისიც, რომ აზერბაიჯანში საქართველოს იმპორტის წილი დსთ-ს და მსოფლიოს იმპორტთან შედარებით მცირე ოდენობით, მაგრამ განუხრელად იზრდება.

1990-1997 წლებში სომხეთთან სავაჭრო კავშირები უთანაბროდ ვითარდებოდა, ამიტომაც ტენდენციის გამოყოფა სირთულესთან არის დაკავშირებული (იხ. ცხრილი №10 და №11).

საქართველოს ექსპორტი სომხეთში იზრდება, თუმცა საქონელბრუნვის მიხედვით, 1997 წელს სომხეთი საქართველოს უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორთა ათეულს გამოეთიშა.

საქართველო-აზერბაიჯანს შორის ვაჭრობაში შეინიშნება იმპორტის ზრდის ტემპის მკვეთრი დაცემა 1991-1992 წლებში. 1993 წლიდან შეინიშნება აღმასვლა. ზოგადად, საქართველო-აზერბაიჯანის ვაჭრობისთვის დამახასიათებელია იმპორტის ზრდის წინგამსწრები ტემპი ქართული ექსპორტის ზრდასთან შედარებით. 1997 წელს საქართველო-აზერბაიჯანის სავაჭრო ბრუნვა 1,3-ჯერ გაიზარდა წინა წელთან შედარებით. განსახილველ პერიოდში საქართველო-სომხეთის ვაჭრობის ზრდის ტემპებს მეტად მერყევი ხასიათი აქვს და ტენდენციის გამოყოფა შეუძლებელია. საქართველო-სომხეთის სავაჭრო ბრუნვა 1997 წელს 7866000 აშშ დოლარით შემცირდა

წინა წელთან შედარებით.

„თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ“ შეთანხმებების გაფორმებამ აზერბაიჯანთან და სომხეთთან არაერთნაირი შედეგები მოგვცა, მაგრამ „წარმატებები“ აზერბაიჯანთან ძირითადად იმპორტის ხარჯზე მიიღწევა, ხოლო „წარუმატებლობა“ სომხეთთან – ექსპორტის ზრდის ხარჯზე.

აღნიშნული პერიოდისათვის საქართველო-აზერბაიჯანისა და საქართველო-სომხეთის სავაჭრო ბალანსის მონაცემები რამდენადმე დასაზუსტებელია. ამიერკავკასიის ქვეყნებში მიმდინარე ქაოსის, პოლიტიკური ცვლილებების, ანარქიის, სამეურნეო რგოლების ფუნქციონირების შეწყვეტის შედეგად არაღამაკმაყოფილებლად, ან თითქმის ვერ ხერხდებოდა სტატისტიკური ინფორმაციის შეკრება.

მიუხედავად იმისა, რომ იყო მრავალი მცდელობა მონაცემთა სიზუსტის გასაზრდელად, სავაჭრო ნაკადის დიდი ნაწილი არ არის რეგისტრირებული, ან არასწორად არის კლასიფიცირებული. ამას ემატება დარღვევები საბაჟო სამსახურში, სადაც ქვეყნების სავაჭრო-ეკონომიკური პოლიტიკიდან გამომდინარე, გადასახადების თავიდან აცილების მიზნით, აქციზური საქონელი რეგისტრირდება ისეთი საქონლის სახით, რომელთა საბაჟო ფასიც ნაკლებია, ან სულაც ზოციელდებოდა კონტრაბანდა.

იმ შემთხვევაში, როდესაც ადგილობრივი მონაცემები ნაკლებად სანდოა, შესადარებლად იყენებენ პარტნიორი ქვეყნების სტატისტიკას. ხშირ შემთხვევაში არც მათი ხარისხია ადგილობრივზე მაღალი. უმრავლესი მაჩვენებლები ისევ და ისევ შეფასებით არის მიღებული, ხოლო განსხვავებები სტატისტიკურ მოცემაში, დროში და შეფასების მეთოდში დამატებით სირთულეებს ქმნის.

საქართველოში აზერბაიჯანის და სომხეთის წარმომადგენლობების მიერ მოწოდებული ინფორმაციებით (იხ. ცხრილი №12 და №13) მონაცემებს შორის განსხვავება 1997 წლამდე ძალიან დიდია, 1997 წლისათვის – მცირე, მაგრამ მაინც არსებობს.

გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში, მაღალკვალიფიციური სტატისტიკოს-ეკონომისტების სიმცირის გამო, რაც ეროვნული ანგარიშთა სისტემის შემოღებით არის გამოწვეული, სტატისტიკურ აღრიცხვას აწარმოებს საერთაშორისო სავალუტო ფონდიც. ანალ-

იზისას აუცილებელია მათი მონაცემების გათვალისწინებაც (იხ. ცხრილი №14 და №15).

1994 წელს აზერბაიჯანიდან საქართველოში ექსპორტირებული პროდუქციის ძირითადი სახეები იყო: კარაქი და რძის ცხიმები, სიგარები და სიგარეტი, ზეთი, ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, ელექტროენერგია, გოგირდმჟავა, ნატრიუმის და კალიუმის ჰიდროქსიდი, სარეცხი და საწმენდი საშუალებები, სინთეტიკური კაუჩუკი, ცხერის ტყავი, ლითონმჭრელი ჩარხები, ელექტრონული წყალგამა-
აცხელებლები და სხვ.

საქართველოდან აზერბაიჯანში გატანილ იქნა ჩაი, სუნელები, ბუნებრივი და ხელოვნური მინერალური წყლები, ეთილის სპირტი, გრანიტი და სხვა სამშენებლო ქვა, კირქვა, ცემენტი, წყალბადი, აზოტმჟავა, ამიაკი, ფენოლი, კარბიდი, სისხლი თერაპიული მიზნებისათვის, წამალსამკურნალო საშუალებები, აზოტის სასუქი, საამ-
შენებლო პლასტმასის დეტალები, ტყავის ნაწარმი, რკინა, შავი ლითონის მიღები, არმატურა, ელექტროძრავები, აკუმულატორები, ელექტრო-გამომთვლელი აპარატურა, სატვირთო ავტომობილები, გამანაწილებელი მოწყობილობები და სხვ.

1996 წელს 1995 წელთან შედარებით საქართველო-აზერბაიჯანის ვაჭრობის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები არ მომხდარა, თუმცა გაიზარდა პროდუქციის სახეობების რიცხვი.

1996 წელს აზერბაიჯანიდან საქართველოში ტრადიციული სახის პროდუქციასთან ერთად შემოტანილ იქნა კაკალი, ბრინჯი, შაქარი, ეთილის სპირტი, თაბაშირი, ქვანახშირი, იოდი, ბამბა, სპილენძი, ჰაერის კონდიციონერები, ელ.გენერატორები, ავტომობილები და ა.შ.

ამავე წელს საქართველოდან ექსპორტირებულ იქნა დიდი რაოდენობით ხორბალი და ჭვავ-ხორბლის ნარევი, მზესუმზირის ზეთი, საკონდიტრო ნაწარმი, სოკო, მინერალური წყლები, ეთილის სპირტი, ელექტროენერგია, ამიაკი, ფეროშენადნობები, შავი და ფერადი ლითონის პროდუქცია, სატრანსპორტო საშუალებები და ა.შ.

1997 წლისათვის საქართველოდან აზერბაიჯანში ექსპორტირებულია 49 და იმპორტირებულია 43 სახის პროდუქცია.

1997 წლის აზერბაიჯანულ იმპორტში კვლავ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ლერწმის შაქარს, ნავთობსა და ნავთობპროდუქტებს

(მთლიანი იმპორტის 67. %), ელექტრონერგიას, სამკურნალო საშუალებებს. პროდუქციის ამ სახეობებზე აზერბაიჯანის იმპორტის 93% მოდის. ამასთან, ექსპორტში ჭარბობს მინერალური წყლები, აზოტის სასუქები, შავი ლითონის მიწები, მსუბუქი ავტომობილები, იგი მთელი ექსპორტის 78%-ს შეადგენს.

ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საბჭოთა პერიოდში საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის საწარმოო-კოოპერაციული კავშირი არსებობდა და ჩამოთვლილი პროდუქციების წარმოება ერთი მთლიანი საწარმოო პროცესის შემადგენელი ნაწილი იყო. დღეისათვის მათ სავაჭრო საქონლის სახე მიიღეს და ქვეყნების ძირითად საექსპორტო პროდუქციას წარმოადგენენ.

საქართველო-სომხეთის ვაჭრობის სტრუქტურას 1994 წლისათვის შემდეგი სახე აქვს: სომხეთიდან საქართველოში შემოიტანეს ღვინო, მარილი, ცემენტი, ქლორიდები და მათი ოქსიდები, სხვა სასუქები, პირტუყვის ტყავი, რკინის და ფოლადის ნაგლინი, მაგნიტოფონები, გამანაწილებელი მოწყობილობები. საქართველოდან სომხეთში ექსპორტის სახით გავიდა ციტრუსი, ხორბალი, თევზი, მინერალური წყალი, ქვანახშირი, ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, გოგირდმჟავა, აზოტის სასუქები, ქაღალდი, სინთეტიკური ქსოვილები, შავი ლითონის მიწები და სხვ.

1995 წელს სომხეთიდან შემოიტანეს ეთილის სპირტი, გაჯი, ცემენტი, ნავთობის აირი, მსუბუქი ავტომობილები. საქართველოს ექსპორტის სტრუქტურა გამრავალფეროვნდა: სომხეთში გაიტანეს შინაური ფრინველის საკვები, ლერწმის შაქარი, ხილის წვენი, მინერალური წყლები, ციანიდები, ფილები მოკირწყვლისათვის და სხვა, ტრადიციულ საექსპორტო საქონელთან ერთად.

1996-1997 წლებისათვის საქართველო-სომხეთის ექსპორტ-იმპორტის სტრუქტურა არ შეცვლილა. საქართველოს ექსპორტის სტრუქტურის მრავალფეროვნება განპირობებულია იმით, რომ მასში ჩართულია რეექსპორტიც. სომხეთს არ აქვს გასასვლელი საერთაშორისო ზღვებზე, ხოლო თურქეთის და აზერბაიჯანის მხრიდან განიცდის ეკონომიკურ ბლოკადას ყარაბაღის კონფლიქტის გამო. მისთვის დასავლეთთან და რუსეთის ბაზართან დამაკავშირებელი რგოლი კვლავ საქართველოა. სწორედ ამიტომ, სომხეთისათვის საჭირო

საქონელი ხშირად რეექსპორტირდება საქართველოდან.

1997 წლისათვის სომხეთში საქართველოდან ექსპორტირებული საქონლის ძირითად სახეებს შეადგენდა ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, აზოტის სასუქები, მინერალური წყლები, ყავა, რომელთა წილიც მთლიანი ექსპორტის 60%-ია. სომხეთიდან იმპორტის ძირითადი სახეები იყო ცემენტი, ელ.ენერგია, ნავთობის აირები, შავი ლითონის მიწები, ელ.ტრანსფორმატორები, რომელთა წილიც იმპორტის 95% შეადგენდა.

ჩვენთვის კარგად არის ცნობილი, რომ საქართველო ოდითგანვე მარაგდებოდა სომხური მარილით, ეს საუკუნოვანი ტრადიცია დღესაც გრძელდება. სომხეთიდან იმპორტირებული მარილი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პროდუქციაა: 1995 წელს მარილის იმპორტი სომხეთიდან საქართველოში 1,3-ჯერ, 1996 წელს კი 3,3-ჯერ გაიზარდა წინა წელთან შედარებით.

უკანასკნელ წლებში იზრდება ნავთობის აირების და სხვა აირის მაგვარი ნახშირწყალბადების მიწოდება, თუმცა ეს არის რეექსპორტი (ან ტრანზიტი) ირანიდან სომხეთის გავლით.

საქართველოდან სომხეთში ექსპორტირდება ხორბალი, ნავთობი და ნავთობპროდუქტები, აზოტის სასუქები და მინერალური, ტკბილი გაზიანი წყალი. მაგრამ ხორბლის ექსპორტის ზრდა ძირითადად ამერიკიდან და ევროპიდან შემოზიდული ხორბლის რეექსპორტის ზრდის ხარჯზე ხდება.

კვლავ მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს აზოტის სასუქების ექსპორტს: 1997 წლისათვის მისი მიწოდება გაიზარდა 100%-ით 1994 წელთან შედარებით, ხოლო ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების ექსპორტი 1997 წელს 2-ჯერ შემცირდა 1996 წელთან შედარებით. საქართველოდან ექსპორტირებული ნავთობის პროდუქციის წილმა 1996 წელს დაახლოებით 74% შეადგინა, მაგრამ ნავთობპროდუქტების ექსპორტიც ძირითადად კვლავ რეექსპორტის ხარჯზე ყალიბდება.

ანალიზის შედეგების შეჯამების საფუძველზე შესაძლებელია გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ საქართველოს ექსპორტი ამიერკავკასიის ქვეყნებთან დღესდღეობით აზოტის სასუქების, მინერალური წყლების, შავი ლითონის მიწების წარმოებას ეყრდნობა, ხოლო სანაცვ-

ლოდ იმპორტირდება ძირითადად ენერგორესურსები და ქიმიური მრეწველობის პროდუქცია.

1998 წლის იანვარ-თებერვალში საქართველოს კვლავ დადებითი სავაჭრო სალდო ჰქონდა მხოლოდ სომხეთთან, ხოლო 1998 წლის I კვარტალში საქართველოს სომხეთთან საგარეო სავაჭრო ბრუნვამ 20 906 000 აშშ დოლარი შეადგინა, რაც მთლიანი სავაჭრო ბრუნვის 7.4%-ია. ამ პერიოდისათვის აზერბაიჯანი IV ადგილზეა საქართველოს უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორთა ათეულში [26.40].

საგარეო ეკონომიკური ფაქტორის მნიშვნელობის შეფასებისათვის გამოვიყენოთ ერთ სულ მოსახლეზე საგარეო საქონელბრუნვის სიდიდე. 1996 წელს საქართველო-სომხეთის და საქართველო-აზერბაიჯანს შორის ვაჭრობაში აღნიშნულმა მაჩვენებელმა სომხეთისათვის – 9.7 შეადგინა, აზერბაიჯანისათვის – 16.4, საქართველო-სომხეთის (სომხეთის მიმართ) – 7.12, აზერბაიჯანის მიმართ – 18.3 აშშ დოლარი შეადგინა.

ანალოგიურად, იგივე მაჩვენებელი 1997 წელს სომხეთისათვის – 10.7, აზერბაიჯანისათვის 19.3, საქართველოსათვის (სომხეთის მიმართ) – 5.7, ხოლო აზერბაიჯანის მიმართ – 22.9 აშშ დოლარი იყო.

ნათელია, რომ საქართველო-სომხეთს შორის ვაჭრობაში ერთ სულ მოსახლეზე საქონელბრუნვის სიდიდე სომხეთისთვის გაიზარდა, ხოლო საქართველოში – შემცირდა. ეს იმას ნიშნავს, რომ მოსახლეობის გასავლების ცვლილებების მიზეზი სომხური იმპორტის შემცირება და ქართული ექსპორტის ზრდაა.

საქართველო-აზერბაიჯანს შორის ვაჭრობაში ეს მაჩვენებლები იზრდება, რის საფუძველსაც აზერბაიჯანული იმპორტის და ქართული ექსპორტის ზრდა წარმოადგენს.

თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ 1997 წლისათვის ზოგადად ერთ სულ მოსახლეზე საგარეო საქონელბრუნვის სიდიდე აზერბაიჯანისათვის 215.7, საქართველოსთვის – 213 და სომხეთისათვის დაახლოებით 324 აშშ დოლარს შეადგენს, ჩვენს მიერ გათვლილი კონკრეტული მაჩვენებლები საერთო საგარეო საქონელბრუნვის არცთუ მცირე ნაწილია: სომხეთისთვის – 3.3%, აზერბაიჯანისათვის –

8.9%, საქართველოსთვის (სომხეთის მიმართ) 2.6%, ხოლო აზერბაიჯანის შემთხვევაში 10.7%.

ამიერკავკასიის თითოეული ქვეყნის ეკონომიკის გახსნილობის დასახასიათებლად შეგვიძლია გამოვთვალოთ საგარეო საქონელბრუნვის ექსპორტ-იმპორტის კოტეხი (ცხრილი №16).

მონაცემები გვიჩვენებენ, რომ 1994-1996 წლებში ამიერკავკასიის სამივე ქვეყანა ბევრად, მაგრამ არაერთნაირად იყო დამოკიდებული საგარეო ფაქტორზე. სომხეთშიც და საქართველოშიც ეს მაჩვენებელი უმნიშვნელოდ კლებულობს, თუმცა სიდიდის მიხედვით საგარეო საქონელბრუნვის კოტა სამჯერ მაღალია საქართველოსთან შედარებით, ე.ი. სომხეთის გარე სამყაროზე დამოკიდებულების ხარისხი სამჯერ მეტია საქართველოსთან შედარებით. საგარეო სავაჭრო ბრუნვის კოტის შემცირების ტენდენცია მეტყველებს იმაზე, რომ ნელ-ნელა, თანდათანობით მაგრამ მაინც ვითარდება საექსპორტო და იმპორტშენაცვლებადი დარგები.

საქართველოს ტერიტორიაზე შემოტანილი საქონლის საბაჟო გადასახადით, დღე-ით, აქციზითა და მოსაკრებლებით დაბეგვრის განაკვეთების 1996 წლის 1 აპრილის მდგომარეობით საქონლის ტიპების უმრავლესობა ექვემდებარება 12%-იან გადასახადს, რიგი საქონელი – 5%-იან საბაჟო გადასახადს [15.61].

საქართველოში დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში წარმოებული არააქციზური საქონელი იბეგრება 0.3% მომსახურების მოსაკრებლით. საბაჟო გადასახადისაგან თავისუფლდება საქონლის ექსპორტი, საქართველოს ტერიტორიაზე ტრანზიტით გამავალი ტვირთები, ბავშვთა კვების პროდუქტები, ჰუმანიტარული დახმარება, ის იმპორტული საქონელი, რომელიც გამოიყენება საექსპორტო წარმოებაში, იმპორტირებული ნავთობპროდუქტები. აქციზისაგან თავისუფლდება აქციზური საქონლის რეექსპორტი, ტრანზიტი, დროებით შემოტანილი იმპორტული აქციზური საქონელი, იმპორტირებული ნავთობპროდუქტები და ა.შ.

დღე-სგან თავისუფლდება ხორბლის იმპორტი, საქონელი უცხოეთის წარმომადგენლობების ოფიციალური და პირადი სარგებლობისათვის, ბავშვთა კვება, საქონლის რეექსპორტი, საქართველოს ტერიტორიაზე ტრანზიტით გამავალი საქონელი, იმპორტირებული ნავ-

თობპროდუქტები და ა.შ. საქონლის ექსპორტი იბეგრება ნულოვანი განაკვეთით.

საქართველო-აზერბაიჯანის და საქართველო-სომხეთს შორის დადებული შეთანხმების — „საქონლის ექსპორტ-იმპორტისას ირიბი გადასახადების ამოღების პრინციპების შესახებ“ — საფუძველზე, მხარეები დაინტერესებულნი არიან სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების შემდგომი განვითარების, სამეურნეო სუბიექტებისათვის თანაბარი შესაძლებლობების და კეთილსინდისიერი კონკურენციის პირობების შექმნით. საერთაშორისო ვაჭრობის ნორმებსა და წესებზე დაყრდნობით, მხარეები არ ბეგრავენ ერთი მხარის ტერიტორიიდან მეორე მხარის ტერიტორიაზე ექსპორტირებულ საქონელს (სამუშაოს, მომსახურებას) ირიბი გადასახადებით (იგულისხმება დღგ და აქციზი). ირიბი გადასახადებით იბეგრება ერთი მხარის ტერიტორიიდან ექსპორტირებული საქონელი იმპორტის ქვეყანაში მისი კანონმდებლობის შესაბამისად. მხარეებმა უნდა გამოიყენონ გადასახადების განაკვეთისა და გადახდის წესების იგივე ვარიანტი, რომელიც დადგენილია მათ შიდა ბაზარზე ანალოგიური საქონლისათვის.

1998 წლისათვის საქართველო-აზერბაიჯანს შორის 60-ზე მეტი შეთანხმება და ხელშეკრულებაა დადებული, რომელთაგან ძალაშია 52. სომხეთთან კი — 50, თუმცა ბევრი დოკუმენტი ჯერ არ მოქმედებს, ან საკმარის ეფექტს არ იძლევა.

საქართველოსა და აზერბაიჯანის მთავრობებს შორის მიღწეულია შეთანხმებები ელექტროენერგეტიკის სფეროში თანამშრომლობის თაობაზე; სავალუტო და საექსპორტო კონტროლის სფეროში ურთიერთთანამშრომლობისა და ურთიერთდახმარების საკითხზე; სამრეწველო საკუთრების დაცვის სფეროში თანამშრომლობაზე; ნავთობისა და გაზის მრეწველობაში თანამშრომლობის შესახებ; ორმხრივი დაბეგერის თავიდან აცილებისა და შემოსავლისა და ქონების გადასახადების გადაუხდელობის აღკვეთის შესახებ; თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ; ინვესტირების წახალისებისა და ურთიერთდაცვის შესახებ; საერთაშორისო ევრაზიული ღერუფნის შექმნასა და ფუნქციონირებაში თანამშრომლობის შესახებ და სხვა მნიშვნელოვანი დოკუმენტები ეკონომიკის და სხვა სფეროებში.

საქართველოსა და აზერბაიჯანის მთავრობებს შორის თავისუ-

ფალი ვაჭრობის შესახებ დადებული შეთანხმებით (10.07. 1998) დადასტურებულია ურთიერთშორის მისწრაფება ეკონომიკური თანამშრომლობის თავისუფალი განვითარებისაკენ. ეს შეთანხმება ეყრდნობა მხარეების მიერ კარგად გაცნობიერებულ აზრს აზერბაიჯანისა და საქართველოს ეკონომიკის ურთიერთდამოკიდებულებისა და ურთიერთშევისების შესახებ. გათვალისწინებულია ამ ორ ქვეყანაში შექმნილი ინტეგრაციული ეკონომიკური კავშირების არსებობა, თანასწორობისა და ურთიერთსარგებლიანობის საფუძველზე ურთიერთშორის სავაჭრო – ეკონომიკური თანამშრომლობის განვითარებისკენ სწრაფვა.

აღნიშნული შეთანხმების საფუძველზე არც ერთი მხარე არ დაუშვებს ამ შეთანხმების მოქმედების ქვეშ მოქცეული საქონლის პირდაპირ ან არაპირდაპირ დაბეგვრას შიდა გადასახადებით და მოსაკრებლებით, რომლებითაც იბეგრება შიდა წარმოების ანალოგიური საქონელი, ან საქონელი, რომელიც წარმოშობილია მესამე ქვეყანაში. ასევე, ამ შეთანხმების მოქმედების ქვეშ მოქცეული იმპორტის, ან ექსპორტის მიმართ რაიმე სპეციალური მოთხოვნების შემოღებას, რომელიც ანალოგიურ შემთხვევაში არ გამოიყენება შიდა წარმოების ანალოგიური საქონლის, ან მესამე ქვეყნების ტერიტორიებიდან წარმოშობილი საქონლების მიმართ; ანალოგიურად, დისკრიმინაციული ზომები არ იქნება გამოყენებული მეორე მხარის ტერიტორიიდან წარმოშობილი საქონლის შენახვის, გადაზიდვის, დასაწყობების, გადატანის და ა.შ. მიმართ [ხელ.7; 1-2].

მხარეები ვალდებული არიან თავი შეიკავონ ურთიერთვაჭრობაში რაოდენობრივი შეზღუდვების, ან მათი ეკვივალენტური ზომების შემოღებისაგან. თუმცა მხარეებს შეუძლიათ დაადგინონ რაოდენობრივი ან სხვა სპეციალური შეზღუდვები ცალმხრივად, მხოლოდ ზომიერ ფარგლებში და მკაცრად განსაზღვრული დროით. ამასთან, მოცემულ შეზღუდვებს უნდა ჰქონდეს განსაკუთრებული ხასიათი. მათი გამოყენება შესაძლებელია ტარიფების და ვაჭრობის შესახებ გენერალური შეთანხმების ფარგლებში გათვალისწინებულ შემთხვევებში. კერძოდ:

- შიდა ბაზარზე ამ საქონლის მწვავე დეფიციტის დროს;
- საგადასახადო ბალანსის მდგომარეობის გამოსწორებისათვის;

- თუ რომელიმე საქონელი იმპორტირებულია ერთ-ერთი მონაწილე მხარის ტერიტორიაზე ისეთი გაზრდილი ოდენობით, ან ისეთი პირობებით, რომ ზიანს აყენებს კონკრეტული საქონლისადგილობრივ მწარმოებელს და სხვ.

რაოდენობრივი შეზღუდვების შემოღებამდე მეორე მხარეს უნდა მიეწოდოს სრული ინფორმაცია აღნიშნული შეზღუდვების შემოღების ძირითადი მიზეზების, ფორმების, გამოყენების ვადების შესახებ.

ხელშემკვრელმა მხარეებმა რეგულარულად უნდა გაცვალონ ინფორმაცია ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებულ კანონებსა და ნორმატიულ აქტებზე. ორმხრივი ეკონომიკური ურთიერთობების, სატარიფო და არასატარიფო მოწესრიგების ზომების, სტატისტიკური ინფორმაციის გაცვლისა და საბაჟო პროცედურების გატარების გასაადვილებლად, ქვეყნებმა უნდა გამოიყენონ საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის ცხრანიშნა სასაქონლო ნომენკლატურა.

მხარეები უზრუნველყოფენ თავისუფალი ტრანზიტის პრინციპის დაცვას, რომელიც რეგულირდება საქართველოსა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკების მთავრობებს შორის სატრანზიტო გადაზიდვების პრინციპების შესახებ შეთანხმებით (1993 19.05).

თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმების მიხედვით არასანქცირებული საქონლის რექსპორტი მესამე ქვეყანაში შესაძლებელია განხორციელდეს იმ ქვეყნის უფლებამოსილი ორგანოს წერილობითი თანხმობით და პირობებით, სადაც წარმოიშვა ეს საქონელი. აღნიშნულ ხელშეკრულებაში მრავალი სხვა მუხლია, რომელიც დაკავშირებულია ქვეყნებს შორის ურთიერთვაჭრობის განვითარებასთან. მსგავსი ხელშეკრულება დადებულია სომხეთის მთავრობასთანაც (1995 14. 08).

საქართველო-სომხეთის მთავრობებს შორის ხელმოწერილ დოკუმენტთაგან აღსანიშნავია შეთანხმება საქართველოს ეროვნულ ბანკსა და სომხეთის რესპუბლიკის ცენტრალურ ბანკს შორის ქართული ლარისა და სომხური დრამის ურთიერთკონვერტირებადობისა და კურსთა სტაბილიზაციის უზრუნველყოფის ღონისძიებათა შესახებ. აღნიშნული შეთანხმება ითვალისწინებს ღონისძიებების გატარებას საგადაზღველო-საანგარიშსწორებო ურთიერთობების მდგომარეობას და მოიცავს ღონისძიებების ეტაპობრივ განხორციელებას. საქართვე-

ლოს ეროვნული ბანკი და სომხეთის რესპუბლიკის ცენტრალური ბანკი რეგულარულად მოახდენენ ქართული ლარისა და სომხური დრამის კურსების განსაზღვრას ერთმანეთისადმი აშშ დოლარის მიმართ კროს-კურსის საფუძველზე. საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების მონაწილეებს შეუძლიათ ფულად სახსრებთან დაკავშირებული ოპერაციები განახორციელონ საქართველოსა და სომხეთის რესპუბლიკის ეროვნულ ვალუტებში და მათ შიდა სავალუტო ბაზარზე შესაბამისი სახელმწიფოს კანონმდებლობით დადგენილი წესისამებრ [ხელ.3;1-2]. აღნიშნული შეთანხმება რამდენადმე ხელს შეუწყობს საქართველოსა და სომხეთს შორის ვაჭრობის განვითარებას.

ქართულ ლარსა და სომხურ დრამს შორის კურსთა შესაბამისობა შემდეგნაირია: 1995 წელს სომხური დრამის კურსი 1 ამერიკულ დოლართან მიმართებაში საშუალოდ წელიწადში 405,93 დოლარი იყო, ხოლო ქართული ლარის კურსი — 1,29. ე.ი. 1 დრამი დაახლოებით 0.003 ლარის, ხოლო 1 ლარი დაახლოებით 314,67 დრამის ტოლი იყო, 1996 წელს; საშუალოდ წელიწადში, 1 აშშ დოლარი = 413,47 დრამის, ხოლო 1 დოლარი = 1,263 ლარის. შესაბამისად, 1 დრამი = 0,003 ლარის. ხოლო 1 ლარი — დაახლოებით 327,37 დრამის. ამრიგად, 1996 წელს 1995 წელთან შედარებით, დრამის კურსი შემცირდა ქართულ ლართან მიმართებაში: 1997 წლისათვის 1 ლარი = 373 დრამის, 1 დრამი = 0,003 ლარის, დრამთან მიმართებაში ლარის კურსი გაიზარდა.

ანალოგიურად, 1995 წელს აზერბაიჯანული მანათის საშუალო წლიურმა კურსმა ერთი ამერიკული დოლარის მიმართ შეადგინა 4417,5; 1996 წელს — 4295,5; 1997 წელს — 3987 მანათი. ქართული ლარის კურსმა შესაბამის წლებში — 1,29; 1,263 და 1,33 ლარი. ე.ი. 1995 წელს მანათი=0,00029 ლარის; 1996 წელს — 0.00029 ლარის, ხოლო 1997 წელს — 0.0003 ლარის, ხოლო 1 ლარი 1995 წელს ტოლი იყო 3424, 4 მანათის, 1996 წელს — 3401,0 მანათის, 1997 წელს კი — 2997,7 მანათის. ე.ი. მანათის კურსი აშშ დოლარის და ქართული ლარის მიმართ გაიზარდა.

როგორც ვხედავთ, სომხური დრამის კურსი აშშ დოლართან და ქართულ ლართან შემცირდა. საერთაშორისო ეკონომიკური თეორიის თანახმად, უნდა გაზრდილიყო სომხეთის ექსპორტი და შემცირებუ-

ლიყო იმპორტი. დსთ-ის მშვიდობიანი კავკასიის საკითხთა სახელმწიფო ბიუროს ინფორმაციით [8;6] სომხეთის მთლიანმა ექსპორტმა 1994 წელს 0.2, 1995 წელს — 0.3 დოლარი, 1996 წელს — 0.3 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა, ხოლო იმპორტმა შესაბამის წლებში 0.4, 0.7 და 0.8 მლრდ აშშ დოლარი. ე.ი. ექსპორტის ზრდასთან ერთად გაიზარდა იმპორტიც, თუმცა სომხეთის ექსპორტი საქართველოში შემცირდა.

აზერბაიჯანული მანათის კურსის ზრდას უნდა მოჰყოლოდა იმპორტის ზრდა და ექსპორტის შემცირება, თუმცა აზერბაიჯანის ექსპორტმა [8; 6] 1994 წელს — 0.6, 1995 წელს — 0.5, 1996 წელს — 0.6 მილიარდი აშშ დოლარი შეადგინა, ხოლო იმპორტმა შესაბამის წლებში — 0.8, 0.7, 0.9 მილიარდი აშშ დოლარი. ცნობილია, რომ 1997 წელს იმპორტი აზერბაიჯანში 17.3%-ით შემცირდა 1996 წელთან შედარებით. საქართველოში აზერბაიჯანული იმპორტი გაიზარდა და გაიზარდა ქართული ექსპორტიც.

საქართველოში ლარის კურსი უკანასკნელ წლებში ამერიკული დოლარის მიმართ უმნიშვნელოდ შემცირდა. გაიზარდა ექსპორტი: 1994 წელს — 0.2, 1995 წელს — 0.3, 1996 წელს 0.3 მლრდ აშშ დოლარი. ამავე დროს, გაიზარდა იმპორტიც და შესაბამის წლებში შეადგინა 0.3, 0.4, 0.7 მლრდ აშშ დოლარი.

ნათელია, რომ ამიერკავკასიის ქვეყნებში ექსპორტის და იმპორტის მოცულობის ცვლილება ნაკლებად არის დაკავშირებული ვალუტის კურსთან, რაც იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს მათზე დიდი ზეგავლენა აქვს.

საქართველოსა და სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის საწარმოო კოოპერაციის განვითარების შესახებ (მსგავსი შეთანხმება გაფორმებულია აზერბაიჯანის მთავრობასთანაც) შეთანხმების საფუძველზე მხარეები აცნობიერებენ, რომ ეკონომიკური, სამრეწველო და სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლობა წარმოადგენს სტაბილური და გრძელვადიანი ორმხრივი ურთიერთობების განვითარების მნიშვნელოვან აუცილებელ ელემენტს. ამასთან, ისინი აღიარებენ ხელშემკვრელ მხარეთა სახელმწიფოების სამეურნეო საქმიანობის სუბიექტების პირდაპირი საწარმოო კავშირების გადამწყვეტ როლს, რისთვისაც ისინი ისწრაფვიან უზრუნველყონ ხელსაყრელი პირობები

დაწესებულებებსა და დარგებს შორის საწარმოო კოოპერაციის მხარდასაჭერად, ურთიერთსასარგებლო განვითარებისათვის. ხელშემკვრელმა მხარეებმა გამოხატეს მზადყოფნა, ხელი შეუწყონ მრავალმხრივი სავაჭრო სისტემის განმტკიცებასა და განავითარონ ურთიერთობები ვაჭრობის სფეროში მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის ძირითადი პრინციპების შესაბამისად [ხელ.2;1-2].

ხელშემკვრელი მხარეები შეთანხმდნენ, რომ ხელს შეუწყობენ საკუთრების ნებისმიერი ფორმის საწარმოებს, დარგობრივსა და დარგთა შორის კომპლექსებს შორის პირდაპირი საწარმოო კავშირების საფუძველზე კოოპერაციის განხორციელებასა და განვითარებას. შეთანხმების საფუძველზე მხარეები ხელს შეუწყობენ საწარმოო კოოპერაციის შესახებ დარგობრივი და დარგთა შორისი შეთანხმების დადებას პრიორიტეტულად სათბობენერგეტიკულ, მეტალურგიულ, ქიმიურ, ნავთობ-ქიმიურ, მანქანათმშენებლობისა და თავდაცვის მრეწველობის, ტრანსპორტის, სამედიცინო და ფარმაცევტული მრეწველობის, სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის დარგებში.

ამიერკავკასიის სამივე ქვეყანა არის რა ეროვნული სახელმწიფოს ფორმირების გზაზე, მათი ეროვნული სამართლებრივ-ნორმატიული ბაზა მუდმივ ცვლილებას განიცდის. ამიტომაც, უნდა შეიქმნას ინფორმაციების გაცვლის კონკრეტული მექანიზმი, რომელშიც გადმოცემული იქნება საბაჟო-საგადასახადო და ეკონომიკის სხვა სფეროების აქტებში მომხდარი ცვლილებები.

საქართველოსა და სომხეთის მთავრობას შორის დადებული ხელშეკრულებების განსახორციელებლად მრავალი საკითხი დამუშავდა და მუშავდება. კერძოდ: სარკინიგზო გადაზიდვების მცოცავი და მყარი ტარიფების დადგენის, ერევანი-თბილისი-ფოთის მიმართულებით ლოგისტიკ-ექსპრესის ექსპლუატაციაში შეყვანის საკითხები, სომხეთიდან და მესამე ქვეყნებიდან საქართველოს ტერიტორიის გავლით ტვირთის მოზიდვის მიზნით დაინტერესებულ კერძო და სახელმწიფო სტრუქტურებთან ერთად, ერთობლივი სატრანსპორტო საექსპედიტორო საწარმოს შექმნის, თბილისი-ალავერდი ელექტროგადამცემი ხაზის აღდგენითი სამუშაოების განხორციელებისა და ორი ქვეყნის ენერგოსისტემების პარალელური მუშაობის უზრუნველყოფის საკითხი.

ცნობილია, რომ სომხეთის ატომური ელექტროსადგური შედგება ორი რეაქტორისაგან, რომელთა მთლიანი სიმძლავრეც 830 მგვტ-ია. დღეისათვის მუშაობს მხოლოდ პირველი, 300 მგვტ-იანი რეაქტორი. ამასთან ერთად, რუსეთის მხარის დახმარებით და მისი ლობიერებით აღდგა თბილისრესისა და ალავერდის 220კვტ. ელექტროგადამცემი ხაზი.

ბუნებრივ გაზს საქართველო იღებდა D-200 მაგისტრალის თბილისი-ვლადიკავკაზის გაზსადენით. გაზსადენის დაბალი ტექნიკური შესაძლებლობების გამო, სომხეთი გაზს შეზღუდული რაოდენობით იღებდა. ახლა მიმდინარეობს ერთობლივი მუშაობა ამ ხაზის გასაახლებლად. სამუშაოებს აფინანსებს სომხეთის მხარე, თუმცა მშენებლობაში მონაწილეობს საქართველოს მხარეც მეზობელი რესპუბლიკისთვის დახმარების გაწევის მიზნით.

საქართველოსა და სომხეთის მთავრობები დიდ ყურადღებას უთმობენ მათ შორის დადებული ხელშეკრულებებით და შეთანხმებებით გათვალისწინებული საკმევანობის შედეგად სუბიექტებს შორის ვალების წარმოქმნისა და დაფარვის საკითხის შესწავლას. 1997 წლის 1 ოქტომბრის მდგომარეობით საქართველოს ვალი სომხეთის მიმართ ჯამური მოცვის 1,09%-ს შეადგენს და იგი 19,59 მლნ. აშშ დოლარის ტოლია. მხარეებს შორის არსებობდა აზრთა სხვადასხვაობა საქართველო-სომხეთის მიმართ აღნიშნული დავალიანების შესახებ. იგი რესტრუქტურეზებულია კრედიტად შემდეგი პირობებით: 1996 წლის 1. 01-დან 2001 წლის 1.01-მდე შეღავათიანი პერიოდით, ხოლო ძირითადი თანხის დაბრუნება მოხდება 2000 წლის 1.01 -დან 2006 წლის 1.01-მდე 4%-იანი წლიური განაკვეთით. პარალელურად, თვით სომხეთის მხარეს აქვს დავალიანება საქართველოს მიმართ გარკვეულ დარგებში: კერძოდ, სომხეთის სს „დვინკონცერნისათვის“, რუსთავის სს „ქიმკომბინატს“ მიწოდებული აქვს 1 080 000 აშშ დოლარი ღირებულების 9 000 ტ აშიაკი. მიმდინარეობს დავალიანების საკითხთა განხილვა და მისი დაფარვის მექანიზმის შემუშავება.

საქართველოსა და სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობებს შორის მუშავდება წინადადებები საქართველოდან სომხეთის რესპუბლიკისათვის აზოტოვანი სასუქების მიწოდების შესახებ, სომხეთის სპილენძის

საბადოებისა და საქართველოს სამთო-გადამამუშავებელი ქარხნების სიმძლავრეების გამოყენების, სამთო-მეტალურგიის დარგში თანამშრომლობის გაღრმავებისა და გაფართოების შესახებ.

საქართველო და სომხეთი თანამშრომლობენ საბაჟო წესების დარღვევის და კონტრაბანდის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ მიზნით საზღვრისპირა „სადახლოს“ (საქართველო) და „ბაგრატშენის“ (სომხეთის) ბაზრობებზე საკონტროლო გამშვები პუნქტის გვერდის ავლით ტვირთების შემოტანა-გატანის აღსაკვეთად მიმდინარეობს საბაჟო-საკონტროლო გამშვები პუნქტებისათვის დაკისრებული საბაჟო კონტროლის უზრუნველყოფა. მხარეებს სურთ მოაწყონ ისეთი საბაჟო გამშვები პუნქტი, რომელიც გათვალისწინებული იქნება მხოლოდ სააქციზო ტვირთებისათვის.

ანალოგიურად, საქართველო-აზერბაიჯანის მთავრობებს შორის დადებული შეთანხმების რეალიზაციისათვის მრავალი ღონისძიება და ბევრი საკითხი კვლავ დამუშავების პროცესშია. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ორ ქვეყანას შორის შერეული სახელმწიფო-თაშორისი კომისიის შექმნას, რომელიც შეისწავლის საქართველო-აზერბაიჯანის შორის ვალეების წარმოქმნის ოდენობისა და ურთიერთპრეტენზიების საკითხებს.

1997 წლის 1 ოქტომბრის მდგომარეობით საქართველოს საგარეო დავალიანებამ აზერბაიჯანის მიმართ 16.18 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, ანუ ჯამური მოცვის 1.09%. ამავდროულად, აზერბაიჯანის რესპუბლიკის თავდაცვის სამინისტროს გააჩნია დავალიანება 6.5 მლნ დოლარი ოდენობით თბილისის სახელმწიფო საავიაციო გაერთიანების მიმართ. ამასთან, თბილისის სახელმწიფო საავიაციო ქარხანას აზერბაიჯანის მხარემ მიაწოდა 1.2 მლნ აშშ დოლარი ღირებულების საავიაციო სათბობი. ამასთან დაკავშირებით, აზერბაიჯანის ვალი საქართველოს მიმართ შემცირდა 5.3 მლნ აშშ დოლარამდე.

საქართველო-კვიპროსის ერთობლივ საწარმოს „ბატოილ“-ს ბაქოს ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის „აზერნეფტიაგ“-ის მიმართ აქვს 5.2 მლნ აშშ დოლარი დავალიანება, რომელიც წარმოიშვა 1992-1993 წლებში. ამ პერიოდში აზერბაიჯანული საექპორტო ნავთობი ამოღებული იყო სარკინიგზო შემადგენლობიდან, რომელსაც უნდა გაეწეო საქართველოს ტერიტორია და მოხმარებულ იქნა

საქართველოს სახალხო მეურნეობის საჭიროებისათვის.

საქართველოს, აღნიშნულის გარდა, აქვს აზერბაიჯანის სახელმწიფო კომიტეტთან „აზერენერგო“ 9.724 მლნ აშშ დოლარი ოდენობის ვალი.

მიმდინარეობს მუშაობა საქართველო-აზერბაიჯანს შორის პროდუქციის ურთიერთმიწოდების უზრუნველსაყოფად. სახელმწიფო კომიტეტი „აზერქიმია“, აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სახელმწიფო სანაეთობო კომპანია საქართველოს მრეწველობის სამინისტროსთან ერთად მუშაობენ საკითხზე „ქიმკომბინატის“, „ნელეულის“, „ელექტრომექანიკოსის“, „რუსთავის მეტალურგიული კომბინატის“ სააქციო საზოგადოებისათვის ხელშეწყობის მიზნით მაღალი და დაბალი წნევის პოლიეთილენის, გოგირდმჟავის, კაუსტიკური სოდის და ტექნიკური ზეთების მიწოდების საკითხზე.

ქვეყნები განიხილავენ დაშქესანის საბადოების რკინის მადნის რუსთავის მეტალურგიულ კომბინატში დამუშავების საკითხს მესამე ქვეყნებში შემდგომი რეალიზაციის მიზნით. აღნიშნული თვალნათლივ მოწმობს, რომ ქვეყნებს შორის არსებული საწარმოო კავშირების აღდგენა მათი ეკონომიკური ზრდის მიღწევის უმთავრეს საკითხად გადაიქცა.

1997 წლის ზაფხულიდან უზრუნველყოფილია საქართველოსა და აზერბაიჯანის ენერგოსისტემების პარალელური მუშაობა: მიღწეულია შეთანხმება საქართველოს, აზერბაიჯანისა და თურქმენეთის მხარეს შორის 500 კვტ. ელექტროგადამცემი ხაზის მშენებლობის შესახებ.

აზერბაიჯანიდან საქართველოს სახალხო მეურნეობისათვის ნავთობპროდუქტების შემდგომი მოწოდებისათვის სახელმწიფო ჰოლდინგური კომპანია „საქნავთობპროდუქტების“ მიერ აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ნავთობის სახელმწიფო კომპანიასთან 1997 წლის 12 მარტს გაფორმდა კონტრაქტი საქართველოში 200 000 ტონაზე მეტი სხვადასხვა სახის ნავთობპროდუქტის შემოტანის თაობაზე.

აზერბაიჯანიდან საქართველოს ტერიტორიაზე საწვავი აირის გატარების სწორი ორგანიზაციისა და კონტროლისთვის, 1997 წელს შეიქმნა საქართველოზე ბუნებრივი აირის ტრანზიტის საერთაშორისო კორპორაცია, რომელსაც გადაეცა მაგისტრალური გაზსადენები. მიმ-

დინარეობს მუშაობა საქართველოში ბუნებრივი საწვავი აირის შესანახი მიწისქვეშა საცაგების დაპროექტება-მშენებლობისათვის, რომელიც მომავალში გამოყენებულ იქნება აზერბაიჯანში არსებულ მიწისქვეშა საცაგებთან ერთად.

საქართველოში, აზერბაიჯანის რესპუბლიკასთან ერთად, ევროპა-აზიის ღერუების განვითარების ფარგლებში მუშავდება საერთო სატრანსპორტო პოლიტიკის საკითხები, რომელიც მოიცავს ერთიანი სატრანსპორტო ბაზრის შექმნის და სასაზღვრო გადაადგილებისათვის ხელშეწყობის ღონისძიებებს. ტვირთბრუნვის გაზრდისთვის ხელშეწყობისა და აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ ტვირთების გადაზიდვისათვის. დაინტერესებულ ორგანიზაციებთან ერთად მიმდინარეობს მუშაობა ერთობლივი სატრანსპორტო საწარმოების შესაქმნელად.

საქართველოს ვაჭრობისა და საგარეო-ეკონომიკური კავშირების სამინისტროსა და აზერბაიჯანის ვაჭრობის სამინისტროს ბაზაზე 1998 წლიდან მიმდინარეობს მუშაობა თავისუფალი ვაჭრობისა და სატრანსპორტო მიმოსვლის განვითარების საკითხებზე.

საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის ღიად რჩება საკითხი წყლის რესურსების მოხმარებასთან დაკავშირებით. აღსანიშნავია, რომ აზერბაიჯანში წყლის მოხმარება ფასიანია. სართიჭალის წყალსაცავი სისტემის წყლებით კი სარგებლობს აზერბაიჯანის მოსახლეობა. ამ რესურსების მოხმარებაც, საქართველოს კანონმდებლობის მიხედვით ფასიანი გახდა.

ზემოაღნიშნულ საკითხებზე მუშაობა ხორციელდება სახელმწიფოთა მთავრობების ღონეზე და იგი ძირითადად მიმართულია ეკონომიკის სასიცოცხლოდ აუცილებელი დარგებისა და პროდუქციის წარმოების განვითარებისაკენ.

ინფორმაცია კერძო მეწარმეთა საქმიანობის შესახებ, განსაკუთრებით მცირე ბიზნესის შესახებ, თითქმის არ მოგვეპოვება. გადასახადებისაგან თავის არიდების მიზნით მრავალი საწარმო ჩრდილოვან სექტორში მოქმედებს, რასაც ხელს უწყობს ქვეყანაში გამეფებული კორუფცია. ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბებზე წარმოდგენას იძლევა ჩრდილოვანი ექსპორტის და იმპორტის ზომების დადგენა. ექსპერტული გაანგარიშებით საქართველოს იმპორტის 55% 1997 წლისთვის აღუ-

რიცხავ იმპორტზე მოდის [17; 30]. ანალოგიური მდგომარეობაა ექსპორტის აღრიცხვის საქმეშიც: 1997 წელს აღურიცხავმა სასაქონლო ექსპორტმა თითქმის 1 მლრ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც აღრიცხულ ექსპორტზე 4.4-ჯერ მეტია. ზოგადად, თანამედროვე ეტაპზე საქართველოში ჩრდილოვანი ეკონომიკის მოცულობა აღემატება ოფიციალურად აღრიცხულს (!).

საქართველოში ეკონომიკური რეფორმების მეორე ეტაპზე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კერძო სამეწარმეო ინიციატივის საფინანსო, ეკონომიკური და ორგანიზაციული ხელშეწყობა, ჯანსაღი კონკურენტული გარემოს შექმნისა და დემონოპოლიზაციის ღონისძიებათა გატარება, ინვესტიციების სფეროში სახელმწიფოსა და მეწარმეების პარტნიორული ურთიერთობების გაძლიერება, პრივატიზებული ეფექტიანი საწარმოების ფუნქციონირებისათვის ხელშეწყობა, საგადასახადო პოლიტიკისათვის მასტიმულირებელი ხასიათის მინიჭება, ჩრდილოვანი ეკონომიკის ლეგალიზაციისათვის პირობების შექმნა.

ამრიგად, საქართველო-სომხეთსა და საქართველო-აზერბაიჯანს შორის არსებული სავაჭრო ურთიერთობების სრულყოფა მიმართული უნდა იყოს არა მარტო აღნიშნული ქვეყნების მთავრობებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური დიპლომატიის მოწესრიგებისაკენ, არამედ კერძო მეწარმეთა ინიციატივის წახალისებისა და მხარდაჭერისაკენ, ურთიერთშორის ვაჭრობაში ხელსაყრელი პირობების შექმნისაკენ, ქვეყნების შეფარდებითი უპირატესობების მაქსიმალურად მომგებიანი გამოყენებისაკენ და ა.შ. საქართველოს სავაჭრო და სამრეწველო პოლიტიკის გადაკეთის წერტილი უნდა გახდეს ისეთი პროდუქციის იმპორტისათვის ხელშეწყობა, რომელიც ხელს შეუწყობს ექსპორტის (საექსპორტო წარმოების) განვითარებას.

4. ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართვე- ლოს სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომ- ლობა რეგიონულ ინტეგრაციულ და- ჯგუფებებსა და პროექტებში

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ წარმოშობილი ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების მსგავსად, ამიერკავკასიის ქვეყნებმა უარი თქვეს ავტარკიაზე და კურსი აიღეს ეკონომიკური თანამშრომლობის გაღრმავებისაკენ.

ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების ბაზაზე ყალიბდება ე.წ. „რბილი“ ინტეგრაციული დაჯგუფებები თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაციის სახით. აღნიშნული პროცესი ცხადყოფს, რომ საერთაშორისო ინტეგრაციაში დაიწყო ახალი ეტაპი, რომელიც დაკავშირებულია საბჭოთა სისტემის დაშლასთან.

სოციალისტური ეკონომიკური ინტეგრაცია ნაკარნახევი იყო სოციალიზმის იდეოლოგიით და გვევლინებოდა ჩაკეტილი სისტემის სახით. ყოფილი ევროპის ურთიერთდახმარების საბჭოსა და სსრკ-ს ფარგლებში სოციალისტური ინტეგრაციის პრინციპები გამოიხატებოდა სახალხო-მეურნეობრივი კომპლექსის შექმნაში, რომელიც სახელმწიფო საკუთრების ბატონობას ეყრდნობოდა. მისი მართვა ხორციელდებოდა ერთიანი ცენტრიდან, ხოლო საწარმოთა სპეციალიზაციისა და კოოპერაციის სქემა, მისი ღონე და ეფექტიანობა ნაკარნახევი იყო საკომანდო-ადმინისტრაციული სისტემის მოთხოვნით და არ იყო გათვალისწინებული საწარმოთა ინტერესები.

საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლა ნიშნავდა საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის ამგვარი ვარიანტის დასასრულს. პოლიტიკურმა რღვევამ გამოიწვია რესპუბლიკებს შორის ეკონომიკური კავშირების მოშლა. წარმოიშვა საბაჟო საზღვრები.

ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოები მსოფლიო ეკონომიკაში შესასვლელ გზათა არჩევანის წინაშე დადგნენ. მსოფლიო ეკონომიკაში შედწევა შესაძლებელია ან ავტონომიურად, ან ეკონომიკურ სივრცეებში შეთანხმებული გაერთიანების შედეგად, თუმცა არ არის გამორიცხული საერთო ეკონომიკური სივრცის მოდერნიზაცია.

1992 წელს ყოფილი საბჭოთა კავშირის რიგმა სახელმწიფოებმა შექმნეს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა (დსთ), რომლის შექმნის მიზანი იყო საბაზრო საფუძველზე რეინტეგრაცია მსოფლიო ბაზართან დასაკავშირებლად.

საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში დსთ წარმოადგენს სუვერენულ სახელმწიფოთა მსხვილ გაერთიანებას, რომელიც ცდილობს ურთიერთობათა ახალი მოდელის რეალიზაციას.

საქართველოში უახლოესი მომავლისთვის ეკონომიკური ზრდის მიღწევის ერთადერთ გზად არჩეულ იქნა არსებული საწარმოო სიმძლავრეების საფუძველზე წარმოებული პროდუქციის გასაღების განახლება. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ ექსპორტის აღდგენის გზით, ძველი პარტნიორების, ე.ი დსთ-ს და მათ შორის, ამიერკავკასიის ქვეყნების ბაზარზე. ეს სტრატეგიული არჩევანი მოითხოვს მცირე კაპიტალდანახარჯებს და უზრუნველყოფს შემოსავლის ნაკადს, რომელიც შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს ეკონომიკის შემდგომ გარდაქმნასა და ფინანსური კრიზისიდან თავის დასაღწევად.

ამგვარი არგუმენტაციით დსთ-ში გაწევრიანება გამართლებულია აზერბაიჯანისთვისაც და სომხეთისთვისაც.

მართლაც, დსთ-ს ბაზარზე ექსპორტის გაფართოებას შემდეგი უპირატესობები გააჩნია:

1. დსთ-ს წევრი ქვეყნები ქართული პროდუქციის რეალიზაციის ტრადიციული ბაზრების სახით გვევლინებოდნენ მრავალი წლის მანძილზე და ამიტომაც, ამ ბაზრებზე დაბრუნება შედარებით ადვილი იქნება. თუმცა აქ არსებული ტევადობის აღდგენა მთლიანად შეუძლებელია;

2. დსთ-ს ბაზარზე ქართული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობა შედარებით მაღალი იქნება გეოგრაფიული სიახლოვის და იაფი საშუაო ძალის (თვით დსთ-ს სტანდარტების მიხედვით) გამო;

3. ექსპორტის მნიშვნელოვანი ნაწილის გაფართოების მიღწევა შესაძლებელია არსებული სიმძლავრეების მინიმალური მოდიფიკაციის საფუძველზე;

4. დსთ-ს ბაზარს მიმზიდველობას მატებს ისიც, რომ აქ უკვე შეინიშნება ეკონომიკური ზრდის ნიშნები [47; 45-46].

ამ თვალსაზრისით, დსთ-ში გაწევრიანება საქართველოსათვის

საკმაოდ პოზიტიურია. მაგრამ, ცნობილია, რომ დსთ-ს, როგორც ინტეგრაციულ დაჯგუფებას, პოლიტიკური დატვირთვა აქვს და გვევლინება რეგიონის გრძელვადიანი სტაბილიზაციის და უშიშროების გარანტად. ამ მხრივაც პრობლემა ძალიან ბევრია. საზოგადოება მოითხოვს კონკრეტულ შედეგებს დსთ-ს თანამშრომლობის სისტემის მაქსიმალური ამოქმედებიდან. ამ პროცესს ხელს უშლის მონაწილე ქვეყნებში და მთლიანად, დსთ-ში მიმდინარე ობიექტური და სუბიექტური ხასიათის მოვლენები. ეს სირთულეები და წინააღმდეგობები დაკავშირებულია თანამეგობრობის მხრიდან ახალი, მეტისმეტად რთული ამოცანების გადაწყვეტასთან, რაც მოითხოვს ყველა მონაწილის, უპირველესად კი რუსეთის მიერ იმ რეალიზების გათვალისწინებას, რომლებიც დსთ-ში იქმნება, მის მონაწილე სახელმწიფოთა ინტერესების ბალანსის გამომდინარე, პირობების შექმნას სუვერენულ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ჩამოყალიბებისათვის.

დსთ-ს ძირითადი ეკონომიკური მიზანია ეკონომიკური კავშირის შექმნა, რომელიც ითვალისწინებს რიგი ეტაპების გავლას: დასაწყისში — თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაცია, შემდეგ — საბაჟო კავშირი და ბოლოს — ერთიანი ბაზარი.

1994 წლის აპრილში დსთ-ს წევრ სახელმწიფოთა მეთაურების მიერ ხელმოწერილ იქნა თავისუფალი ვაჭრობის ზონის შესახებ ხელშეკრულება, რომელიც ითვალისწინებს ურთიერთშორის ვაჭრობაში ტარიფების, საბაჟო მოსაკრებლების, გადასახადების, რაოდენობრივი შეზღუდვების ეტაპობრივ მოხსნას. ცალკეულ წევრ ქვეყანას აქვს უფლება, დამოუკიდებლად განსაზღვროს ვაჭრობის რეჟიმი მესამე ქვეყნის მიმართ.

დსთ-ს შექმნიდან მრავალი წელი გავიდა. გასულმა წლებმა ნაწილობრივ დაამტკიცა, რომ ისტორიული, გეოგრაფიული და სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზების გამო დსთ-ს წევრი სახელმწიფოები ერთმანეთისთვის მნიშვნელოვანი სავაჭრო პარტნიორები არიან, თუმცა გამოყენებულია მათი პოტენციალის მცირე ნაწილი.

დსთ-ს წევრ ქვეყნებს შორის ურთიერთვაჭრობის შემაფერხებელი მიზეზებია: ქვეყნების უმრავლესობაში წარმოების დაცემა და მათი ეკონომიკის კრიზისული მდგომარეობა, გადახდისუნარიანი მოთხოვნის შემცირება, ურთიერთშორის ვაჭრობაში სტრუქტურული გაუწო-

ნასწორებლობა და სავაჭრო ბალანსების დეფიციტურობა, საექსპორტო რესურსების წარმართვა სხვა ბაზრებისაკენ მყარი ვალუტის მიღების მიზნით, საშინაო ფასების დაახლოება მსოფლიო ფასებთან (ამ მიზეზით ყიდულობენ უფრო იაფ და ხარისხიან იმპორტულ პროდუქციას), სახელმწიფოთა ეროვნული ვალუტების არაკონვერტირებადობა და კურსის მერყეობა; საგარეო ვაჭრობაში მიკროდონეზე მონაწილე საწარმოების დაბალი ეფექტიანობა და ა.შ.

1996 წლის დასასრულისათვის საქართველოს დსთ-ს წევრ სახელმწიფოებთან სავაჭრო ბრუნვამ მთლიანი სავაჭრო ბრუნვის 41% შეადგინა. ამავე წელს დსთ-ზე ქართული ექსპორტის — 66%, ხოლო იმპორტის — 27,9% მოდის [14; 50].

1997 წლისთვისაც დსთ-ს ქვეყნებთან ვაჭრობაში საქართველოს უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორია რუსეთი, მას მოსდევს აზერბაიჯანი, უკრაინა, სომხეთი და ა.შ. ამავე წელს საქართველო-დსთ მონაწილე ქვეყნებთან ვაჭრობის მოცულობამ 494175 ათასი აშშ დოლარი შეადგინა, რაც საქართველოს მთლიანი საგარეო საქონელ-ბრუნვის 42%-ს შეადგენს. საქართველოს დსთ-ს სამ ქვეყანასთან დადებითი სავაჭრო სალდო აქვს, დანარჩენ რვა სახელმწიფოსთან კი — უარყოფითი (იხ. ცხრილი №17).

დსთ-სა და მშვიდობიანი კავკასიის საკითხთა ბიუროს ინფორმაციაზე დაყრდნობით ნათელია, რომ აზერბაიჯანის ექსპორტის წილი დსთ-ს ქვეყნებზე მცირდება. მცირდება დსთ-დან იმპორტის წილიც აზერბაიჯანის მთლიან იმპორტში.

მიუხედავად აღნიშნულისა, დსთ-ს საერთო საექსპორტო მოცულობაში აზერბაიჯანის დსთ-ში ექსპორტის 29,8% მოდიოდა საქართველოზე (II ადგილზეა რუსეთის შემდეგ), ხოლო სომხეთის დსთ-ში ექსპორტის 5,3% მოდიოდა საქართველოზე (III ადგილზეა რუსეთისა და თურქმენეთის შემდეგ). საქართველოს დსთ-ში ექსპორტის 17,8% მოდიოდა აზერბაიჯანზე, 18,8% — სომხეთზე (III და II ადგილებზე).

1996 წელს აზერბაიჯანის დსთ-დან იმპორტის 7,9% მოდიოდა საქართველოზე (III ადგილზე რუსეთისა და უკრაინის შემდეგ), სომხეთის — 19,7% (III ადგილზე რუსეთისა და თურქმენეთის შემდეგ), ხოლო საქართველოს დსთ-დან იმპორტის 26,2% მოდიოდა

აზერბაიჯანზე (II ადგილზე რუსეთის შემდეგ) და 6,7% სომხეთზე (IV ადგილზე) [4; 11].

აღნიშნული მონაცემები ამტკიცებენ, რომ მიუხედავად ამიერკავკასიის ქვეყნების დსთ-სთან ექსპორტ-იმპორტის შემცირებისა, საქართველოსთვის სომხეთი და აზერბაიჯანი ძირითადი საეაჭრო პარტნიორები არიან დსთ-ს სივრცეშიც.

საქართველოს ამიერკავკასიის ქვეყნებთან და დსთ-ს მონაწილეებთან ვაჭრობის სტრუქტურის შედარებამ გვიჩვენა მსგავსება ძირითად საექსპორტო პროდუქციაში. აღნიშნულის საფუძველზე შესაძლებელია გამოვაცალკევოთ ძირითადი საექსპორტო ღირებულებები. მათ შორის, საქართველოსთვის: მეცხოველეობა, მემცენარეობა, მომპოვებელი და ქიმიური მრეწველობა, მეტალურგია და სხვ. აზერბაიჯანისთვის: მომპოვებელი და ქიმიური მრეწველობა, მანქანათმშენებლობა, საფეიქრო მრეწველობა, სასურსათო წარმოება. სომხეთისთვის: მანქანათმშენებლობა, ქიმიური მრეწველობა, სასურსათო წარმოება, მეტალურგია და ა.შ.

სწორედ, ზემოთ ჩამოთვლილი დარგების განვითარება უდევს საფუძვლად ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს ვაჭრობას.

თეორიულად, დსთ-ში მონაწილეობა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებისათვის საკმაოდ მიმზიდველია, მაგრამ ინტეგრაციულ პროცესებზე ძლიერად დეზინტეგრაციული პროცესები მიმდინარეობს. უნდა აღინიშნოს, რომ ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების ინტეგრაციული განვითარების სამი მოდელი განიხილება: დსთ-ს მექანიზმის გავლით შემდგომი ინტეგრაცია; ევრაზიული კავშირის შექმნის იდეა, რომელიც შინაარსით ჰგავს საბჭოთა კავშირის რეაბილიტაციას. ორმხრივი ურთიერთობების დამყარება ინტეგრაციაში აქტიურად მონაწილე სახელმწიფოებს შორის. მას ახორციელებენ რუსეთი, ბელორუსია, ყაზახეთი. ეს სამი სახელმწიფო გვევლინება ინტეგრაციის ეპიცენტრის სახით.

უკანასკნელ პერიოდში ინტეგრაციულ პროცესებს დსთ-ში კვლავ წინააღმდეგობრივი ხასიათი აქვს.

საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაცია გაცნობიერებული პროცესია, მაგრამ ამავედროულად, იგი უნდა მიმდინარეობდეს ბუნებრივი გზითაც. საქართველომ არაერთხელ გამოხატა თავისი პოზი-

ტიური დამოკიდებულება თანამეგობრობის მიმართ, მაგრამ, ჩვენი აზრით, თანამედროვე ეტაპზე ინტეგრაცია უნდა განვითარდეს ძირითადად ორმხრივ საფუძველზე, რაც იძლევა მხარეთა ინტერესების მაქსიმალური გათვალისწინების შესაძლებლობას. აღარ იქნება საჭირო მათი კანონმდებლობის ჰარმონიზაცია და უნიფიკაცია. მართლაც, დღეს, როდესაც გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში მიმდინარეობს სამართლებრივი რეფორმები და სახელმწიფოებრიობის დამკვიდრების პროცესები, შეუძლებელია ისეთი სამეურნეო სამართლისა და პოლიტიკის გატარება, რომელიც შესაბამისობაში იქნება როგორც ეროვნულ, ასევე დსთ-ს ინტერესებთან. დასაწყისში არსებული ორმხრივი კავშირები შესაძლებელია მრავალმხრივ კავშირად გადაიქცეს ინტეგრაციული პროცესის წარმართვიდან გამომდინარე.

დსთ-ს სივრცეში საერთო ეკონომიკური სივრცის შექმნა ეჭვს ბადებს იმ მხრივაც, რომ შექმნის მიმართულებები და მეთოდები ემსგავსება ცენტრალიზებული მართვის ერთიანი ეკონომიკური სივრცის ელემენტებს. ამ მიზეზით, ბევრი ქვეყანა აღარ არის დაინტერესებული დსთ-თი და ყურადღება გადააქვთ სხვა ბაზრებზე. დსთ-ს ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების დაბალი დონე შეიძლება გახდეს წვერი სახელმწიფოების რეალური სუვერენიტეტის შენარჩუნების საფრთხე.

ეკონომიკურად და ობიექტური განპირობებულობით უსაფუძვლო ინტეგრაციული დაჯგუფება კი შეაფერხებს ქვეყნების საშინაო ბაზრის ბუნებრივ განვითარებასა და მსოფლიო ბაზარზე გასვლასაც.

ამრიგად, თუ არ ამოქმედდა ინტეგრაციული ურთიერთშემოქმედების მექანიზმი საბაზრო ურთიერთობების საფუძველზე, დსთ შეგვიძლია უპერსპექტივო ინტეგრაციულ დაჯგუფებად ჩავთვალოთ.

ამიერკავკასიის სახელმწიფოების დამოუკიდებლობა და ინტეგრაციის ხარისხი დსთ-ში არაერთგვაროვანია: თუ სომხეთი აქტიურად მონაწილეობდა დსთ-ს სივრცეში მიმდინარე ინტეგრაციულ პროცესებში, აზერბაიჯანი და საქართველო ჯერჯერობით თავს იკავებენ ამ პროცესების დაჩქარებისაგან. შეიძლება ითქვას, რომ ეს ორი ქვეყანა უპირატესობას ანიჭებს პირდაპირ ურთიერთობებს დსთ-ს ცალკეულ წევრთან.

დსთ-ს საკითხი ეჭვქვეშ დააყენა ბოლო დროს რუსეთში გან-

ვითარებულმა მოვლენებმა. ქვეყანა, რომელმაც ჰეგემონის როლი იკისრა დსთ-ში, პოლიტიკურ და ფინანსურ კრიზისში იქნა ჩათრეული. ამკარად გამოვლინდა რუსეთის ეკონომიკური უძლურება.

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, პოსტ-საბჭოური სივრცის ქვეყნებს მიეცათ შესაძლებლობა, გამონახონ ისეთი კავშირურთიერთობები და განახორციელონ ისეთი პროექტები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ მათი ეროვნული ეკონომიკის აღორძინებას. ერთ-ერთ ასეთ პროექტს წარმოადგენს ტრანსკავკასიური სატრანსპორტო კორიდორის (ტრასეკა) ამოქმედება. ტრასეკას პროგრამას საფუძველი ჩაეყარა ბრიუსელში, 1993 წლის მაისის კონფერენციაზე. მასში მონაწილეობდა ტრასეკას თავდაპირველი რვა მონაწილე ქვეყანა (სამხრეთ კავკასიის სამი და ცენტრალური აზიის ხუთი რესპუბლიკა). კონფერენციის გადაწყვეტილებით, ევროკავშირის დაფინანსების საფუძველზე უნდა განხორციელებულიყო ტექნიკური დახმარება დასავლეთ-აღმოსავლეთის სატრანსპორტო დერეფნის განვითარების მიზნით, შავი ზღვიდან სამხრეთ კავკასიის და კასპიის ზღვიდან ცენტრალური აზიის მიმართულებით. ტრასეკას პროექტი არის სხვა არსებული მარშრუტების ალტერნატიული ვარიანტი.

აღნიშნული პროექტი შემდეგ მიზნებს ისახავს: 1. მონაწილე ქვეყნების პოლიტიკური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობისათვის მხარდაჭერა, ევროპულ და მსოფლიო ბაზრებზე გასვლის საშუალებების გაფართოება ალტერნატიული მარშრუტების მეშვეობით; 2. რესპუბლიკებს შორის რეგიონული თანამშრომლობის გაღრმავებისათვის ხელშეწყობა; 3. საერთაშორისო ფინანსური ორგანიზაციებისა და კერძო ინვესტორების მოზიდვა; 4. ტრასეკას მარშრუტის დაკავშირება ტრანს-ევროპულ ინფრასტრუქტურულ ქსელებთან.

დღემდე ტრასეკამ დააფინანსა და აფინანსებს 22 პროექტს ტექნიკური დახმარების ფარგლებში და ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის 5 საინვესტიციო პროექტს. აქედან, საქართველო მონაწილეობს 16 ტექნიკური დახმარების და 3 საინვესტიციო პროექტში.

ტრასეკას მიზნების განხორციელებისათვის და მონაწილეებს შორის მჭიდრო კავშირის დასამყარებლად, საჭიროა სატრანზიტო გადასახადების შემცირება კონკურენტუნარიან ღონემდე; საზღვრების გადაკვეთის პროცედურების გამარტივება, სავაჭრო პროცედურების

გაიოლება და მონაწილე ქვეყნებს შორის საბაჟო თანამშრომლობის სრულყოფა.

ტრასეკას პროექტის შექმნიდან დღემდე მასში მონაწილე ქვეყნების სამუშაო ჯგუფების მიერ მრავალი შეხვედრა მოეწყო. თავდაპირველად შემუშავდა სამოქმედო გეგმა ვაჭრობის, საავტომობილო, სარკინიგზო და საზღვაო ტრანსპორტის სფეროებში. ჩატარდა თითოეული სექტორის პროექტის ტექნიკურ-ეკონომიკური დასაბუთება.

შემდგომ შეხვედრაზე განისაზღვრა ის სპეციფიკური მარშრუტი, რომელზედაც ტრასეკას თავისი ძალისხმევის კონცენტრაცია მოუწევს (ოდესა-ფოთი / ბათუმი-ბაქო-თურქმენბაში-ჩარჯოუ-ბუხარა / სამარყანდი-ბიშკეკი, ან ოდესა-ფოთი / ბათუმი-ბაქო-აქტაუ-ალმაატა გაგრძელებით ჩინეთში). თითოეულმა დელეგაციამ თავისი შესაბამისი სამარშრუტო მონაკვეთისთვის წამოაყენა რეკომენდაცია დახმარების, ტექნიკური მომსახურების, რეაბილიტაციისა და მოდერნიზაციისათვის.

თბილისის შეხვედრაზე (1998.05), დელეგაციებმა კიდევ ერთხელ გამოხატეს თავიანთი მხარდაჭერა ერთიანი სატრანსპორტო პოლიტიკის გასატარებლად, რომელიც პრიორიტეტულს გახდის ტრასეკას მარშრუტს. 1998-1999 წლებისათვის იდენტიფიცირებული 14 პროექტიდან 8 პროექტში მონაწილეობს საქართველო.

ევროპა-კავკასია-აზიის სატრანსპორტო დერეფანში საკვანძო ქვეყნებად გვევლინებიან საქართველო და აზერბაიჯანი. ტვირთი, რომელსაც საქართველო ევროპაში აგზავნის, აზიიდან აზერბაიჯანში ჩადის. ამდენად, ამ ორი ქვეყნის ინფრასტრუქტურის განვითარებას ტრასეკას პროექტის განხორციელებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს (აღსანიშნავია, რომ სომხეთიც ამ პროექტის სრულუფლებიანი მონაწილეა). ამ კონტექსტით, მეტად აქტუალურია ისეთი პროექტების რეალიზაცია, როგორიცაა: კავკასიის რკინიგზის რეაბილიტაციის პროექტი, რომლის მიხედვითაც ფინანსური დახმარება გამოეყო ამიერკავკასიის სამივე სახელმწიფოს რკინიგზის აღდგენითი სამუშაოებისათვის. ნავარაუდევია აზერბაიჯანში პოილეს ხიდის აღდგენა, სომხეთ-საქართველოსა და საქართველო-აზერბაიჯანის სასაზღვრო ზოლის შეკეთება.

— კავკასიის რკინიგზის ერთობლივი საწარმოს შექმნის პროექ-

ტი, რომელიც მოწოდებულია შეისწავლოს ამიერკავკასიის ქვეყნების სარკინიგზო მეურნეობები შემდგომში ერთობლივი ინფრასტრუქტურის შესაქმნელად.

— ინოვაცი (სახელმწიფოთაშორისი პროექტები ნავთობისა და გაზსადენებისათვის), რომლის მიზანია დსთ-ს სივრცეში არსებული ნავთობ და გაზსადენი სისტემებისა და ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია და მოდერნიზაცია, ალტერნატიული მარშრუტების ვარიანტების შეფასება, რეგიონული თანამშრომლობის გაღრმავება ნავთობისა და გაზსადენებისათვის ფუნქციონირების სფეროში.

— კავკასიის საჰაერო გზების ერთობლივი საწარმოს შექმნის პროექტი, რომლის მიზანიც არის რეგიონში საჰაერო გზების შესწავლა შემდგომში ინვესტირებისათვის ხელსაყრელი პირობების შესაქმნელად.

ტრასეკას პროექტებით გათვალისწინებულია ტერმინალების რეკონსტრუქცია; სომხეთის გზების აღდგენა; ფოთის პორტის რეკონსტრუქცია; ფოთის მარცვლეულის ტერმინალის აშენება; საქართველოს პორტების მოდერნიზაცია; საქართველოს გზების აღდგენა; საბორნე კავშირის შექმნა; საქართველო-აზერბაიჯანის დამაკავშირებელი ახალი „ წითელი ხიდის“ მშენებლობა და ა.შ.

ტრასეკას პროექტის სამომავლო შესაძლებლობებზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 1996 წელს წინა წელთან შედარებით, ტრასეკას დერეფანში ტვირთბრუნვა 20%-ით გაიზარდა, ხოლო 1997 წელს — 30%-ით 1996 წელთან შედარებით.

ტრასეკას პროექტმა ბევრი სასიკეთო ძეგრა მოახდინა აზერბაიჯანში: 1998 წელს ტვირთბრუნვა 350000 ტონიდან 1300000 ტონამდე გაიზარდა. შემცირდა ტვირთზიდვის ვადა, თვითღირებულება, გაადვილდა სავაჭრო ურთიერთობები მეზობელ სახელმწიფოებთან.

ტრასეკას ფარგლებში საქართველო-აზერბაიჯანის და საქართველო-სომხეთის აქტიური თანამშრომლობის შესახებ მეტყველებს აღნიშნული მიმართულებით ლოგისტიკური ექსპრესების ფუნქციონირება.

სომხეთში მიმდინარეობს სერიოზული სამუშაოები: 1997 წელს დაიწყო საავტომობილო გზების აღდგენა, რისთვისაც 11 მლნ დოლა-

რი დაიხარჯა. 1998 წელს ეს სამუშაოები გაგრძელდა (ცხადია, ეს ეხება სომხეთისა და საქართველოს დამაკავშირებელ გზებს, რომელთაც სომხეთისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს).

ფაქტია, რომ ამიერკავკასიის ქვეყნების სატრანსპორტო სფეროში სტრუქტურული ძვრები ძალას იკრებს. ტრასეკას პროექტისადმი ინტერესს აძლიერებს კასპიისპირა სახელმწიფოებში აღმოჩენილი ნავთობისა და გაზის უზარმაზარი საბადოები. ამ ნედლეულზე კი ცივილიზებულ სამყაროში დიდი მოთხოვნაა. კასპიისპირა ნედლეულის მსოფლიო ბაზართან დაკავშირება ამ სახელმწიფოებს დამოკიდებულს ზღის მათი რესურსების მეზობელი ქვეყნების ტერიტორიის გავლით ტრანზიტის პირობებსა და შესაძლებლობებზე.

ტრანსკავკასიური სატრანსპორტო კორიდორი გვევლინება კომუნიკაციების სისტემის სახით, რომელიც აერთიანებს რკინიგზებს და საავტომობილო მაგისტრალებს, აეროპორტებს, პორტებს. სასაწყობო მეურნეობებს, ნავთობსადენებს, გაზსადენებს და სხვა. მათი დამაკავშირებელი ელემენტი იქნება ერთიანი კომპიუტერული სისტემა, რომელიც დანიშნულების ადგილამდე ტვირთის მოძრაობის გაკონტროლების საშუალებას იძლევა. შეიქმნება ერთიანი საინფორმაციო სივრცე, რომელიც მრავალჯერ დააჩქარებს აუცილებელი დოკუმენტების გაფორმებას, გაამარტივებს საბაჟო საზღვრების გადალახვასა და სხვა ფორმალობებს. ტრასეკას პროექტის საფუძველზე საერთო სატრანსპორტო სივრცის შექმნა ხელს შეუწყობს სატრანსპორტო ქსელების რეკონსტრუქციას, მონაწილე სახელმწიფოთა ეკონომიკის, ვაჭრობის განვითარებას და მსოფლიო სტრუქტურებში ინტეგრირებას.

ამიერკავკასიის ქვეყნები სულ უფრო აქტიურად ერთვებიან მსოფლიო და რეგიონული მნიშვნელობის პროექტებში. განუზომლად იზრდება მათი როლი შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ფარგლებში. ასეთი თანამშრომლობა საშუალებას იძლევა ამიერკავკასიის ქვეყნები თანდათანობით გავიდნენ ევროპის ბაზარზე.

შავი ზღვის ქვეყნების ეკონომიკური თანამშრომლობის (ბისეკის) ფარგლებში ურთიერთთანამშრომლობის გაღრმავების მიზნით მრავალი პროექტი მუშავდება, რომლებშიც გათვალისწინებულია საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პირობები. მათ შორის: პროექტი სოფლის

მეურნეობისა და აგროინდუსტრიის შესახებ; მეცნიერებასა და ტექნოლოგიაში თანამშრომლობის შესახებ; ტურიზმის შესახებ; ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარების შესახებ და ა. შ. ეს უკანასკნელი მიზნად ისახავს ბისეკის საინფორმაციო ბანკის შექმნას, რაც ხელს შეუწყობს წევრ ქვეყნებს შორის პირდაპირი კონტაქტების დამყარებას საერთო პრობლემების გადაჭრისას. ევროპის თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციასთან ერთად, ჩატარდა სემინარები კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის, რეგიონთაშორის ვაჭრობის განვითარების, ინვესტიციების საკითხებზე. მუშავდება ბისეკის საინვესტიციო კონტრაქტებისა და საექსპორტო კრედიტების დახმარების პროექტები, რომლებიც ხელს შეუწყობენ რეგიონში ინვესტიციების მიზიდვის მექანიზმების შემუშავებას.

ბისეკის ფარგლებში საგარეო ვაჭრობის რეჟიმების კარმონიზაციის შესაძლებლობების გამოსაკვლევად მუშავდება პროექტი, რომელიც შესაბამისობაში მოიყვანს მონაწილე ქვეყნების კანონმდებლობებს მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის ნორმატივებთან.

ბისეკის პროექტები მოიცავს სატრანსპორტო დერეფნის რეალიზაციის საკითხებსაც, რომელთა ამოქმედებაც გააღრმავებს პარტნიორ ქვეყნებს შორის ეკონომიკურ თანამშრომლობას.

აღნიშნული და სხვა პროექტების ამოქმედებას ხელს შეუწყობს შავი ზღვის ვაჭრობისა და განვითარების ბანკის ფუნქციონირება, რომლის მიზანიც არის გარდამავალ ეტაპზე მყოფ სახელმწიფოთათვის მიმდინარე რეფორმებში ხელის შეწყობა, მონაწილე სახელმწიფოების ეკონომიკური თანამშრომლობის განვითარება და რეგიონული პროექტების დაფინანსება.

მართალია, შავი ზღვის აუზის ეკონომიკური თანამშრომლობა განვითარების საწყის ეტაპზეა, მაგრამ შიდა რეგიონულ თანამშრომლობაში საკმაო გააქტიურება იგრძნობა. ბისეკის ფარგლებში სავაჭრო ურთიერთობების განვითარების პირველი პოზიტიური შედეგები საქართველოსათვის უკვე სახეზეა: უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორთა ათეულში შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ქვეყნებიდან 1997 წლის კვარტალში შედიოდა ექვსი ქვეყანა 54,5%-იანი ჯამური სავაჭრო წილით, ხოლო 1998 წლის I კვარტალში კვლავ ექვსი ქვეყანა 47,8%-იანი ჯამური სავაჭრო წილით [15; 41].

ბისეკის ფარგლებში მონაწილე ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო ბრუნვის მიხედვით, აზერბაიჯანი II ადგილზეა რუსეთის შემდეგ, ხოლო სომხეთი VI ადგილზეა რუსეთის, აზერბაიჯანის, თურქეთის, უკრაინისა და ბულგარეთის შემდეგ. 1997 წელს საქართველოს სომხეთთან და აზერბაიჯანთან საქონელბრუნვის მოცულობამ ბისეკის ქვეყნებთან სავაჭრო ბრუნვის 29,8% შეადგინა.

საქართველოს უარყოფითი სავაჭრო სალდო გააჩნდა ბისეკის მონაწილე პარტნიორებთან, თუმცა ექსპორტით იმპორტის დაფარვის ყველაზე მაღალი კოეფიციენტი (0,86) სომხეთთან მიმართებაში აღინიშნა.

აზერბაიჯანი რომ მნიშვნელოვანი პარტნიორია საქართველოსთვის ბისეკის ფარგლებში, მტკიცდება იმითაც, რომ საქართველო-აზერბაიჯანს შორის ვაჭრობის მოცულობა მცირედით ჩამოუვარდება იმავე მაჩვენებელს ისეთ დიდ ქვეყანასთან, როგორიც რუსეთია.

ამრიგად, ბისეკის ფარგლებშიც საქართველოს ამიერკავკასიის ქვეყნებთან სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარების ფართო შესაძლებლობა აქვს. ბისეკის პროექტთა განხორციელება ხელს შეუწყობს მათ შორის ინტენსიური თანამშრომლობის წარმართვას და გაღრმავებას.

5. ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობების განვითარების პერსპექტივა გეოპოლიტიკური და დემოგრაფიული პრობლემების ჭრილში

წინა თავებში განხილულ საკითხებს მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ საქართველოს ეკონომიკური თანამშრომლობა უფრო ნაყოფიერი იქნება ამიერკავკასიის ქვეყნებს შორის ინტეგრაციული დაჯგუფების ფარგლებში. დასაშვებია, საუბარი დავიწყოთ მათ შორის რეგიონული ეკონომიკური დაჯგუფების — ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნის შესახებ. თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკას

„ბლოკური“ განვითარება ახასიათებს, ამიტომაც, სავსებით შესაძლებელია ამიერკავკასიის ქვეყნები მოგვევლინონ ისეთი რეგიონული დაჯგუფების წევრებად, რომლის ბირთვსაც თვითონვე შეადგენენ. ასეთმა გაერთიანებამ უნდა მოიცვას მთლიანად კავკასიის რეგიონი და მან უნდა უზრუნველყოს, როგორც მთლიანად რეგიონის, ისე მისი ყოველი სუბიექტის სტაბილური, მდგრადი და უსაფრთხო განვითარება.

კავკასიის მსოფლიო ეკონომიკაში ჩართვა უნდა მოხდეს ერთიანი ეკონომიკური სივრცის სახით, მაგრამ ამისათვის უპირველესად საჭიროა საშინაო და საგარეო პოლიტიკური საკითხების მოგვარება, სეპარატიზმის პრობლემის გადაჭრა, სტაბილურობის უზრუნველყოფა.

კავკასიის ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნის სამომავლო გეგმების შესახებ მსჯელობა შეგვიძლია იმ პრობლემატიკის ფონზე, რომელიც ხელს უშლის რეგიონში მიმდინარე წინასაინტეგრაციო პროცესს და კავკასიის ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნის შესაძლებლობას შემოსაზღვრულ ხასიათს აძლევს.

თავდაპირველად, კავკასიის ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნა გულისხმობს ურთიერთობების მოწესრიგებას საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის, ხოლო შემდგომ — ჩრდილო-კავკასიელ ხალხებთან.

თუ შევადარებთ ამიერკავკასიის ქვეყნებში არსებულ სინამდვილეს იმ წანამძღვრებს, რომლესაც გვაწვდის ეკონომიკური თეორია ინტეგრაციის წინაპირობებად, შესაძლებელია საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის ეკონომიკური ინტეგრაცია. აღნიშნული პროცესის დაწყებას აფერხებს კავკასიის ქვეყნების არასაკმარისი სახელმწიფოებრივი ძლიერების შედეგად გამძვინვარებული კონფლიქტები, კერძოდ, საქართველოში კონფლიქტი აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში, აზერბაიჯანსა და სომხეთში — მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტი, რუსეთში — მსხვილმასშტაბიანი კონფლიქტი ჩეჩნეთში, აგრეთვე დაპირისპირება ჩრდილოეთ ოსეთ-ალანიასა და ინგუშეთს შორის.

საერთაშორისო ურთიერთობების თანამედროვე ეტაპზე იზრდება ეროვნული ინტერესების „ეკონომიკური კომპონენტის“ მნიშ-

ენელობა. კონფლიქტების მიზეზები და მათი გადაწყვეტის საშუალებები ზშირად ეკონომიკური ხასიათისაა. თანამედროვე პირობებში ეკონომიკური ფაქტორები ეროვნული ინტერესების გამგებლებად გადაიქცნენ.

აღნიშნულს თუ დაემატებთ იმასაც, რომ პატარა ქვეყნის საგარეო პოლიტიკა, ეროვნული ინტერესები და, შესაბამისად, პრიორიტეტები დასაშვებია გასცდეს რეგიონის ფარგლებს, შესაძლებელია კონფლიქტების გადაჭრაც მხოლოდ იმ შემთსვევაში, თუ პატარა ქვეყანა მდებარეობს სუპერხელისუფალთა ინტერესების გადაკვეთის ზონაში. ამიერკავკასიაში ასეთი ქვეყანა არის აზერბაიჯანი, რომელიც რუსეთის, აშშ-ს, დიდი ბრიტანეთის, თურქეთისა და ირანის გეოპოლიტიკური ინტერესების გადაკვეთაზე აღმოჩნდა. დაინტერესება გაჩნდა ამ ქვეყანაში არსებული ნავთობის უზარმაზარი მარაგის გამო. აზერბაიჯანს შეუძლია ჩამოაყალიბოს ყაზახეთთან და თურქმენეთთან ერთად თავისი მასშტაბით მსოფლიოში მესამე ნავთობმოპოვებელი რეგიონი და გახდეს ძლიერი ეკონომიკის მქონე პოლიტიკური ძალა. აზერბაიჯანის ნავთობის ტრანსპორტირებაზე რუსეთის მონოპოლია შესაძლებელს გახდიდა აზერბაიჯანის ენერგორესურსებზე კონტროლს, თუმცა აშშ და დასავლეთ ევროპა თავის ინტერესებს აცხადებენ კავკასიის რეგიონში. თურქეთი, რომელსაც გააჩნია თავისი რეგიონული ინტერესები, ეკოლოგიურ მოთხოვნებს აყენებს შავი ზღვის ზონაში გემთმავალი რეჟიმის მიმართ. ამრიგად, ამ სასელმწიფოებს შორის ინტერესთა წინააღმდეგობა პოსტსაბჭოური აზერბაიჯანის ენერგორესურსებისათვის დაკავშირებულია აზერბაიჯანის საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის ცვლილებასთან.

ენერგორესურსების გამოყენების მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური პრობლემაა საექსპორტო ნავთობსადენის მარშრუტი. ნავთობსადენის ქართული ვარიანტი კომპრომისულია. ის არ გაივლის ძირითადი კონკურენტების — რუსეთის, ირანის და თურქეთის ტერიტორიაზე. ქართული მარშრუტი ყველაზე იოლი და ეკონომიურია.

მეორე მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური პრობლემაა კასპიის ზღვის სტატუსის დადგენა. ამ საკითხში ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან. ერთის მხრივ, აზერბაიჯანი და ყაზახეთი, რომლებიც კასპიის ზღვის სექტორებად დაყოფის მომხრენი არიან, ხოლო მეორეს მხრივ

— რუსეთი, ირანი და, ნაწილობრივ, თურქმენეთი, რომლებიც აღნიშნული ვარიანტის წინააღმდეგ გამოდიან. არსებითად, ერთმანეთს აზერბაიჯანი და რუსეთი უპირისპირდება. ეს უკანასკნელი პრეტენზიას აცხადებს კასპიის ზღვის ნავთობით მდიდარ იმ მონაკვეთებზე, რომლებსაც დღეს აზერბაიჯანი ფლობს.

რუსეთს აქვს საყრდენი ამიერკავკასიაში სომხეთის სახით. რუსეთსა და სომხეთს შორის არ არის საერთო საზღვარი, რაც განაპირობებს ამ უკანასკნელის პრორუსულ განწყობას რეგიონში. სომხეთს მეზობლები განიხილავენ არა პირდაპირი მტრის, არამედ ნეიტრალური სახელმწიფოს სახით (ირანის გარდა), რომელსაც აქვს პრეტენზიები დაკარგულ ტერიტორიაზე.

დასავლეთის ქვეყნების პოზიცია ამიერკავკასიის ქვეყნების მიმართ განპირობებულია მათთან რუსეთის ურთიერთობით. მაგრამ ამიერკავკასიაში დასავლეთის სანავთობო ინვესტიციების ზრდასთან ერთად, იგი მზად იქნება შეეწინააღმდეგოს რუსეთის დიქტატს.

ისტორიიდან ყველასათვის კარგად ცნობილია, რომ ნახიჩევანის რაიონი აზერბაიჯანს გასაბჭოების შემდეგ შეუერთდა და მთიანი ყარაბაღიც აზერბაიჯანის ფარგლებში დარჩა. დავა მთიანი ყარაბაღის საკითხის გარშემო რუსეთის იმპერიის დროსაც მიმდინარეობდა და საბჭოთა პერიოდშიც. კრემლი ნაკლებად იყო დაინტერესებული ამიერკავკასიაში ეთნო-ტერიტორიული საკითხის გადაჭრით. უფრო მეტიც, აღმოსავლეთ საქართველოს საქმოდ დიდი ტერიტორია შეუერთდა აზერბაიჯანს, სამხრეთ საქართველოს გარკვეული ტერიტორია კი გადაეცა სომხეთს. ამგვარი პოლიტიკა კრემლის ინტერესებში შედიოდა და ფარული ნაღმის სახეს ატარებდა საბჭოთა კავშირის დაშლამდე.

1988 წლიდან დაიწყო მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტი და ამ პრობლემამ შეაფერხა სომხეთისა და აზერბაიჯანის სახელმწიფოებრივი განვითარება 90-იან წლებში. ამჟამად მიმდინარეობს სამშვიდობო მოლაპარაკებები აღნიშნული პრობლემის გადასაჭრელად. ამკარაა, რომ თუ ეს კონფლიქტი კვლავაც გაგრძელდება, ნეგატიური შედეგები აისახება მთლიანად ამიერკავკასიის რეგიონის განვითარებაზე. საზღვარგარეთი დაინტერესებულია მთიანი ყარაბაღის პრობლემის დროული მოგვარებით, ამიტომაც აღნიშნული პრობლემის გადაჭრა

სცილდება სომხეთისა და აზერბაიჯანის ფარგლებს. ყარაბაღის კონფლიქტის შეწყვეტა გამოიწვევს ემბარგოს მოხსნას სომხეთზე აზერბაიჯანისა და თურქეთის მხრიდან და გაიხსნება ახალი გზა შუა აზიისაკენ.

თურქეთს სურს ჩამოაცილოს რუსეთის გავლენა ამიერკავკასიის სახელმწიფოებს და შექმნას რეგიონული „სუპერსახელმწიფოების გაერთიანება“. იგი ცდილობს კავშირის დამყარებას საქართველოსა და აზერბაიჯანთან. თურქეთის პოზიციის გამყარებას ამიერკავკასიაში ხელს უწყობს აშშ, რადგან ის თურქეთს თავისი ინტერესების გამტარებლად მიიჩნევს.

მშვიდობიანი კავკასიის იდეის რეალიზაცია მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, თუ კარდინალური გარდაქმნა მოხდება ჩვენს აზროვნებაში. მსოფლიო საზოგადოებრიობისაგან მოწყვეტით შეუძლებელია პრობლემების გადაწყვეტა და სწორედ ამიტომ, პოლიტიკურ ურთიერთობებშიც მოგვიწევს ინტერესების დაცვა.

კავკასიის რეგიონში პრობლემებს შორის არსებითია მისი ყველა სუბიექტის გრძელვადიანი და მიმდინარე ინტერესების შეთანხმება, კავკასიის განვითარების ერთიანი კონცეფციის შემუშავება, რომელიც დაეფუძნება შრომის რეგიონისშიდა დანაწილებას და ეკონომიკური მიზანშეწონილობის პრინციპებს. საერთაშორისო ასპექტში კი უნდა შემუშავდეს გარე სამყაროსთან კავკასიის ურთიერთობის ისეთი პოლიტიკა, რომელიც შეარბილებს გარე (დეზინტეგრაციული) ძალების უარყოფით ზემოქმედებას და უზრუნველყოფს მსოფლიო სამეურნეო სტრუქტურებში კავკასიისათვის მისაღებ ინტეგრაციას [19; 7].

გეოპოლიტიკური სივრცე, ეს არის ერთიანი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული სივრცე, რომლებიც სისტემაში არაიზოლირებულად ფუნქციონირებენ. ამიტომ პოლიტიკურ საკითხებთან ერთად, განხილვას საჭიროებს არაეკონომიკური ხასიათის წინააღმდეგობებიც, რომლებსაც თავისებური სპეციფიკა ახასიათებთ. მართლაც, ამიერკავკასიაში არსებული დღევანდელი ქაოსი ტკბილ მოგონებად დარჩება, თუ ისინი, ვინც ქმნიან პოლიტიკას, მარჯვედ არ გაართმევენ თავს სამომავლო კონფლიქტების დემოგრაფიულ და გეოგრაფიულ ფაქტორებს. სამხრეთ-აღმოსავლეთ და შუა აზიაში, სადაც საშუალო ასაკი ორმოცი წელია, გარდაუვალია დემოგრაფი-

ული აფეთქება. მოსახლეობა თურქეთიდან ყაზახეთამდე 1/3 მილიარდს შეადგენს. კვლავ რთული რჩება რელიგიურ-პოლიტიკური ვითარება. მუსლიმანურ ქვეყნებში წინა პლანზე წამოიწია ისლამურმა ფუნდამენტალიზმმა.

ევრაზიის კონტინენტზე არსებული დემოგრაფიული ვითარების ფონზე მეტად საყურადღებოა ამიერკავკასიის ქვეყნების დემოგრაფიული და ეთნიკური შემადგენლობის შესწავლა.

1990-1995 წლებში ამიერკავკასიის ქვეყნებში მოსახლეობის ბუნებრივი მატების შემცირება შეიმჩნევა (იხ. ცხრილი №18), რაც განპირობებულია ეთნოკონფლიქტების, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური კრიზისის გამწვავებით.

1989 წლის მონაცემებით, საქართველოში ქართველები მოსახლეობის მთლიანი რაოდენობის 70,1%-ს შეადგენდნენ, სომხები — 8,1%-ს, ხოლო აზერბაიჯანელები — 5,7%-ს.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მოსახლეობის 83%-ს აზერბაიჯანელები შეადგენდნენ, ხოლო სომხეთი ეთნიკურმა უმცირესობებმა დატოვა და 1990 წლისთვის იგი ყველაზე ერთგვაროვანი სახელმწიფო იყო რეგიონში. მისი მოსახლეობის 97%-ს სომხები შეადგენდნენ.

1989 წლის აღწერით ქართველთა ბუნებრივი მატება არ აღემატებოდა 7,6 პრომილეს, მაშინ, როცა სომხების შესაბამისი მაჩვენებელი შეადგენდა 8,4, ხოლო აზერბაიჯანელებისა — 22,9 პრომილეს. ამგვარი ტენდენცია შორეულ პერსპექტივაში ქართველ ერს თავისივე ისტორიული სამშობლოს მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში ხვედრითი წონის მკვეთრი შემცირების საშიშროებას უქმნის. ზოგადი დემოგრაფიული ტენდენცია ჩვენგან რეგიონული ინტეგრაციული პროცესების წარმართვისას დიდ დაფიქრებას მოითხოვს.

დღეისათვის პოლიტიკოსთა და ეკონომისტთა ყურადღება გადატანილია კავკასიის საერთო ბაზრის შექმნისაკენ, რომელიც გულისხმობს საქონლის, მომსახურების, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის თავისუფალ მოძრაობას.

სწორედ ამიტომ, კავკასიაში შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ თავისუფალი ვაჭრობის ზონის, ან საბაჟო კავშირის შექმნა, ხოლო ინტეგრაციის მაღალგანვითარებულ საფეხურებზე უნდა ამო-

ქმედდეს მექანიზმი, რომელიც რეალურად გააკონტროლებს შრომითი რესურსების მოძრაობას საბაჟო საზღვრების გადაკეთისას და ქვეყნის შიგნითაც.

რაც შეეხება რელიგიას, ქართველები მართლმადიდებელი ქრისტიანები არიან, თუმცა ყოველი მეათე სუნიტური ისლამის მიმდევარია. სომხები მისდევნენ მონოფიზიტურ ქრისტიანობას, ხოლო აზერბაიჯანელები სარწმუნოებით მუსულმანი-შიიტები არიან. მიუხედავად ამკვარი სარწმუნოებრივი განსხვავებისა, სარწმუნოებრივი ფუნდამენტალიზმის აფეთქება ჯერ-ჯერობით წარმოუდგენელია.

ამიერკავკასიაში საკმაოდ ძლიერია კულტურული განსხვავებანი. სამივე სახელმწიფო სხვადასხვა ლინგვისტიკურ ოჯახს მიეკუთვნება. სომხები ლინგვისტიკურად ინდო-ევროპელები არიან. აზერბაიჯანელები — თურქები, თუმცა კულტურით მეტად უახლოვდებიან სპარსელებს, რაც სარწმუნოებითაა განპირობებული.

ზემოთ ჩამოთვლილი განსხვავებების მიუხედავად, ამიერკავკასიის სამივე სახელმწიფოს ხალხს განსაზღვრული მსგავსება აქვთ კულტურასა და ცხოვრების წესში. მათ აერთიანებთ ერთიანი კულტურული სივრცე, რომლის შექმნაშიც დიდი ღვაწლი აქვს ინტელიგენციას. კულტურული სივრცის მდიდარობის შენარჩუნების პრობლემას მეტი კორექტულობით უნდა მივუდგეთ. რადგანაც გეოპოლიტიკური სივრცის განადგურება კულტურული რყევებით იწყება.

მართალია, ამიერკავკასიის ქვეყნებს დღემდე ბოლომდე ვერ გაურკვევიათ თავიანთი სტრატეგიული მიზნები, მაგრამ ფაქტია, რომ ჩვენი ბედი განუყოფელია. სამწუხაროდ, ჩვენ და ჩვენმა მეზობლებმა დღემდე ვერ განვსაზღვრეთ საკუთარი ინტერესების ყველაზე მნიშვნელოვანი პრიორიტეტები საგარეო პოლიტიკასა და ეროვნულ უსაფრთხოებაში. მაგრამ ნათელია, რომ ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნა ხელს შეუწყობს პოლიტიკური ინტერესების შერწყმას, რეგიონის უსაფრთხოებასა და სტაბილიზაციას გრძელვადიანი კუთხით.

რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესი ამიერკავკასიაში შესაძლოა სხვადასხვა მიმართულებით განვითარდეს. მათ შორის, რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაციის საბაზრო მიმართულებით, რომელსაც გელისჩიობს სატარიფო შეზღუდვების შემცირების, ანდა მოხსნის გზით თავისუფალი ვაჭრობის ზონის შექმნას. შეფარდებითი

უპირატესობის თეორიის ბაზაზე რესურსების ეფექტიანად გამოყენების მიზნით შიდა რეგიონული ვაჭრობის ლიბერალიზაციას; სახელმწიფოთაშორისი ეკონომიკური ინტეგრაციის ძირითადი ფორმების განვითარებას.

ეკონომიკური ინტეგრაციის საბაზრო-ინსტიტუციონალური მიმართულება გულისხმობს შერწყმით საკაპრო ლიბერალიზაციის შერწყმას სახელმწიფოთაშორისი რეგულირების ზოგიერთი ფორმის გამოყენებასთან. ამგვარი სტრატეგია ეყრდნობა საერთო რეგიონულ სამრეწველო თანამშრომლობას, ერთობლივი პროექტების რეალიზაციას, რაც ადმინისტრაციული და პოლიტიკური ღონისძიებებით ხორციელდება.

აქტუალურია ინტეგრაციისადმი „ასიური მიდგომა“, როდესაც ინტეგრაციული პროცესების განვითარება ხორციელდება უცხოური ინვესტიციების ხარჯზე.

ყურადღებას საჭიროებს ე.წ. „ღია რეგიონალიზმის“ კონცეფცია, რომლის მიხედვითაც, ინტეგრაციული დაჯგუფება ეფუძნება დაბალ საბაჟო ბარიერებს და უფრო მეტად არის გახსნილი მსოფლიო ბაზრისათვის.

კავკასიის ერთიან ეკონომიკურ სივრცეში ინტეგრაციული პროცესების მაკოორდინირებელი ორგანოს მეშვეობით უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს თანასწორუფლებიანი პარტნიორობა საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის. ფართოდ უნდა განვითარდეს თანამშრომლობა ენერგეტიკისა და ტრანსპორტის სფეროში, კავკასიის გეოპოლიტიკური ერთეულის საერთაშორისო რეგიონულ სისტემაში ურთიერთდამოკიდებულებათა ახალ ფოკუსში.

ყველაზე აქტუალურია საგარეო ვაჭრობის ლიბერალიზაციის პრობლემა, რაც რეგიონის შიდა საეკონომიკური ბარიერების ეტაპობრივ მოხსნას გულისხმობს.

აუცილებელია რეგიონის სახელმწიფოთა მსოფლიო საეკონომიკური ორგანიზაციაში გაწევრიანება ვაჭრობის ლიბერალიზაციით პოტენციურად მომგებიანი მდგომარეობის. ხელსაყრელი საინვესტიციო კლიმატის და საეკონომიკური რეგიონის ადეკვატური დამოკიდებულების პირობების შესაქმნელად.

აუცილებელია ყურადღება მიექცეს ეკოლოგიური პროცესების

მიმდინარეობას რეგიონში და ინტეგრაციული დაჯგუფების შიგნით შეიქმნას პროდუქციათა ტესტირების კავკასიის ატესტაციის ორგანო, რომელიც არ დაუშვებს ამიერკავკასიის ბაზარზე უხარისხო და ვადაგასული, შეუმოწმებელი პროდუქციის იმპორტს.

კავკასიის ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნა რეალურად იმიტომ გვეჩვენება, რომ მცირე რიცხვის სახელმწიფოთა ფარგლებში ინტეგრაციული დაჯგუფების ფორმირება და რთული საკითხების ერთდროული გადაწყვეტა უფრო შესაძლებელია, ვიდრე რეგიონის საზღვრებში სახელმწიფოთა დიდი რიცხვის მონაწილეობით.

ამრიგად, კავკასიის გეოპოლიტიკური სივრცის შექმნით განმტკიცდება ინტეგრაციული ტენდენციები აღნიშნული რეგიონის ქვეყნებს შორის, დაჩქარდება მათი ეკონომიკური აღმავლობა, ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნა. ეს პროცესები გაამყარებს ამიერკავკასიის სუბიექტთა პოზიციებს როგორც სხვა რეგიონულ, ისე მსოფლიო ბაზარზე.

დანართი

ცხრილი № 1

საქართველოს საეკონომიკური ბალანსი 1990-1997 წწ.
(ათასი აშშ დოლარი)

წლები	მთლიანი იმპორტი საქართველოში	მთლიანი ექსპორტი საქართველოდან	საღდო	ბრუნვა
1990	9759959	5648661	-4111298	15408620
1991	11241918	9362119	-1879799	20604037
1992	212801	867663	-125038	510365
1993	238453	226757	-11696	554182
1994	327425	117051	-210374	444476
1995	355848	96627	-259221	452475
1996	656580	128624	-527956	669404

სსსდ მონაცემები

ცხრილი № 2

სტატისტიკურ მონაცემთა შედარება

	საქართველო	სომხეთი	აზერბაიჯანი
შპს-ს ზრდა (რეალური)	11%	3%	5%
შპს (მლნ აშშ დოლარი)	4900	1600	3800
ჩპპ	980	430	520
მოსახლეობა (მლნ)	5.2	3.7	7.3
გაცვლითი კურსი (=1 აშშ დოლარი)	1.34 ლარი	500 დრამი	4000 მანათი
გაცვლითი კურსის ცვლილება (1996-97 წწ.)	-3.50%	-12.9%	2.50%
ინფლაციის დონე	7%	20%	4%
ბიუჯეტის დეფიციტი / შპს	2%	6%	8%
სავაჭრო დეფიციტი (მლნ აშშ დოლარი)	600	440	530
შემოსავალი / შპს (აშშ დოლარი)	27%	44%	27%
შეზღოვებული (მლნ აშშ დოლარი)	1340	700	1000

წყარო: Word Bank statistics internetი <http://www.geuniverse.com/>.

ცხრილი № 3 [18; 89]

მშპ-ს ფიზიკური მოცულობის ინდექსები %-ში
წინა წლის მიმართ

ქვეყნები	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
აზერბაიჯანი	88,3	99,3	77,4	76,9	78,1	82,8	101,3
სომხეთი	94,5	91,2	47,2	85,4	105,5	106,9	105,3
საქართველო	84,6	79,9	59,7	60,6	70,0	102,4	111,0

ცხრილი № 4 [18; 90]

მშპ-ს ფიზიკური მოცულობის ინდექსები %-ში
1990 წელთან შედარებით

ქვეყნები	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
აზერბაიჯანი	100	99,3	76,9	59,1	46,2	38,2	38,7
სომხეთი	100	91,2	43,5	37,2	39,2	41,9	42,8
საქართველო	100	79,9	47,7	28,9	20,2	20,7	21,8

ცხრილი № 5

აზერბაიჯანი

წარმოების ძირითადი დარგების ზეედრითი წილი
წარმოების მთლიან მოცულობაში (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
სულ	100	100	100	100	100	100	100
ელექტროენერ- გეტიკა	4,1	4	4,3	4,5	5,3	6,1	6,3
სათობენერგეტ. მრეწვ.	11,7	10,8	11,6	11,6	13,7	15,2	15,9
შავი მეტალურგია	1,7	1,8	1,6	1,1	0,4	0,2	0,1
ფერადი მეტალურგია	2,1	1,8	1,7	1,3	0,6	0,4	0,1
ქიმიური და ნაეთობქიმ. მრეწვ.	6,4	6,3	3,8	3,6	3,1	3,1	3,6
მანქანათმშ. და ლითონგადამამშ. მრეწვ.	18	18,8	19,2	19,7	18,5	14,5	14,2
ტყის, ხისგადამამ. ცელ. ქალ. მრეწვ.	1,9	2,4	2,4	2,3	1	0,8	0,7
სამშენებ. მასა- ლების მრეწვ.	3,1	3,3	4,1	4,5	3,7	2,8	3,3
მსუბუქი მრეწვ.	19,6	19,1	20,6	22,8	22,4	23,2	15,7
კვების მრეწვ.	25,6	24,6	21,8	20	19,6	15	14,5

წყარო: დსთ-ს სახელმწიფოთაშორისი სტატისტიკური კომიტეტი

ცხრილი № 6

სომხეთი

წარმოების ძირითადი დარგების ხვედრითი წილი
წარმოების მთლიან მოცულობაში (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
სულ	100	100	100	100	100	100	100
ელექტროენერგეტიკა	3,4	3,4	5,8	4,3	3,6	3,5	3,7
სათბობენერგეტიკული მრეწვ.	—	—	—	—	—	—	—
შავი მეტალურგია	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	—
ფერადი მეტალურგია	3	2,9	1,5	1,2	1,7	2,7	2,4
ქიმიური და ნავთობქიმ. მრეწვ.	4	4,7	4,9	3,4	3,9	4,4	4,5
მანქანათმშ. და ლითონგად. მრეწვ.	32,8	31,6	28,6	35,4	31,3	28,9	25,6
ტყის, ხისგადამ. ცელ. ქაღ. მრეწვ.	2,1	2,1	1,7	1,6	1,3	1,1	1,5
სამშენებლო მასალ. მრეწვ.	4,7	4,5	2,7	2,3	2,1	3,2	3,4
მსუბუქი მრეწვ.	24,6	25,8	28	28,1	19,9	19,1	18,7
კვების მრეწვ.	13,2	12,4	11,8	9,8	10,8	8,9	9,3

წყარო: ღსთ-ს სახელმწიფოთაშორისო სტატისტიკური კომიტეტი

ცხრილი № 7

საქართველო

წარმოების ძირითადი დარგების ზვედრითი წილი
წარმოების მთლიან მოცულობაში (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
სულ	100	100	100	100	100	100	100
ელექტროენერ- გეტიკა	2,4	2,9	4,6	5,6	6,4	7,3	6,9
სათობენგეტი- კული მრეწვ.	1,1	1,3	0,6	0,4	0,4	0,2	0,4
შავი მეტალ.	3,4	3,1	3	2,1	1,7	2,2	1,7
ფერადი მეტალურგია	0,3	0,3	0,5	0,5	0,8	2,2	—
ქიმიური, ნავ- თობგადამამუშ. მრეწვ.	4,4	5,3	3,8	4,5	2,2	2,1	2,9
მანქანათმშ.და ლითონგ. მრეწვ.	14,3	12,9	11,6	8,9	6,5	11,2	11,9
ტყის, ხისგად. ცელულ. ქაღ. მრეწვ.	3,3	3,6	2,5	1,8	1,7	1,8	2,1
სამშენებლო მასალ. მრეწვ.	5,1	4,4	3,9	2,4	1,3	1,2	1,6
მსუბუქი მრეწვ.	21,2	20,1	23,3	13,1	6,8	5,2	4,7
კვების მრეწვ.	37,4	38	39,4	35,7	40	29,3	24

წყარო: დსთ-ს სახელმწიფოთაშორისი სტატისტიკური კომიტეტი

ცხრილი № 8
საქართველო-სომხეთის საეკონომიკური ბალანსი
1990-1997 წწ. (ათასი აშშ დოლარი)

წლები	იმპორტი სომხეთიდან საქართველოში	ექსპორტი საქართველოდან სომხეთში	საღირსე	ბრუნვა	ექსპორტით იმპორტის დაფარვის კოეფ.
1990	163706	58307	222013	222013	0,3
1991	142370	213706	70336	356076	1,5
1992	1107	752	-355	1859	0,6
1993	4678	10177	5499	14855	2,1
1994	990	12910	11920	13900	1,3
1995	11095	18908	7813	30003	1,7
1996	16535	20518	3983	37053	1,2
1997	21792	18946	-2846	40738	0,8

ცხრილი № 9
საქართველო-აზერბაიჯანის საეკონომიკური ბალანსი
1990-1997 წწ. (ათასი აშშ დოლარი)

წლები	იმპორტი აზერბაიჯან- იდან	ექსპორტი საქართვე- ლოდან	საღირსე	ბრუნვა	ექსპორტით იმპორტის დაფარვის კოეფ.
1990	253912	95878	-158034	349790	0,3
1991	565663	161923	-403740	727586	0,2
1992	7369	4435	-2934	11804	0,6
1993	2470	14788	12318	17258	5,9
1994	21933	14651	-7282	365884	0,6
1995	38961	12743	-26218	51704	0,3
1996	70559	24856	-45703	95415	0,3
1997	96827,1	22739	-74088	119566	0,2

ცხრილი შედგენილია სსსრ-ის მონაცემთა მიხედვით

ცხრილი №10

საქართველოს ექსპორტის დინამიკა (ათასი აშშ დოლარი)
1990-1997 წლებში

ექსპორტი	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
სულ	5648661	9362119	86763	226757	1555746	154314	199398	239570
მათ შორის ღსთ	4897333	9068848	76618	175025	117051	96627	128624	137476
აზერბაიჯანი	95875	161923	4435	14788	14651	12743	24856	22739,1
სომხეთი	58307	213706	752	10177	12910	18908	20518	19136,8

ცხრილი შედგენილია სსსდ მონაცემების მიხედვით

ცხრილი № 11

საქართველოს იმპორტის დინამიკა (ათასი აშშ დოლარი)
1990-1997 წწ.

იმპორტი	წ	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
სულ		7959959	11241918	211801	238453	327425	355848	656580	940460
მათ შორის ღსთ		6615435	944927	183169	165051	268148	147120	253297	340182
აზერბაიჯანი		253912	565663	7369	2470	21933	38961	70559	96827,1
სომხეთი		163706	172370	1107	4678	990	11095	16535	10050,6

ცხრილი შედგენილია სსსდ მონაცემებით

ცხრილი № 12

საქართველო-სომხეთის ექსპორტ-იმპორტი 1994-1997 წწ.
(ათასი აშშ დოლარი)

	1994	1995	1996	1997
საქონელბრუნვა	8496	30111	36238	39745
ექსპორტი	7585	18908	20518	18942
იმპორტი	911	11202	15720	20803
საღდო	6674	7705	4799	-1861

საქართველოში სომხეთის წარმომადგენლობის მიერ
მოწოდებული მასალები

ცხრილი №13

საქართველო-აზერბაიჯანის ექპორტ-იმპორტი
1996-1997 წწ. (I-VII) (ათასი აშშ დოლარი)

	1996 წ.	1997 წ. (I-VII თვე)
ექსპორტი	28315,7	26407,1
იმპორტი	91557,6	93930,6
საქონელბრუნვა	119873,3	120337,7
საღდო	63241,3	67523,5

საქართველოში აზერბაიჯანის წარმომადგენლობის მიერ
მოწოდებული მასალები

ცხრილი № 14

ვაჭრობის სარკისებური სტატისტიკა 1996 წლის
ექსპორტის მიხედვით (მლნ აშშ დოლარი)

სომხეთი				აზერბაიჯანი		
	სსდ	სსფ	სხვაობა	სსდ	სსფ	სხვაობა
I კვ.	8,7	28	-19,3	2,5	1,5	1
II კვ.	5,1	28	-22,9	5,6	7,5	1,9
III კვ.	3,5	28	-24,5	7,3	10,6	-3,3
IV კვ.	17,4	84	66,7	15,4	19,6	-4,2

ცხრილი № 15

ვაჭრობის სარკისებური სტატისტიკა 1996 წლის
იმპორტის მიხედვით (მლნ აშშ დოლარი) აზერბაიჯანი

	სსდ	სსფ	სხვაობა
I კვ.	14,4	4,2	10,2
II კვ.	10,1	19,6	-9,5
III კვ.	18,4	19,8	-1,4
IV კვ.	42,9	43,6	-0,7

ცხრილი № 16

საგარეო საქონელბრუნვის კოტა (%-ში)

ქვეყნები	1994	1995	1996
სომხეთი	87	72,7	71,6
აზერბაიჯანი	87,7	54	50
საქართველო	29	22,5	25,5

ცხრილი № 17

საქართველოს სავაჭრო ბალანსი დსთ-ს ქვეყნებთან
1997 წელს (ათასი აშშ დოლარი)

	ექსპორტი	იმპორტი	ბრუნვა	საღდო	ექსპორტით იმპორტის დაფარვა	წილი საქართველოს მოლდან ბრუნვაში (1180030)
რუსეთი	68600	125010	193610	-56410	0.55	16.4 %
სომხეთი	18940	21792	40738	-2846	0.86	3.45 %
აზერბაიჯანი	25101	115804	166006	-90703	0.21	14.06 %
უკრაინა	8413	55502	63933	-47089	0.15	5.4 %
ყაზახეთი	3675	2758	6433	917	1.33	0.54 %
უზბეკეთი	2172	767	2939	1405	2.88	0.25 %
თურქმენეთი	5614	13503	19117	-7889	0.4	1.62 %
ბელორუსია	1061	2733	3794	-1672	0.38	0.32 %
ტაჯიკეთი	196	3	199	193	65.3	0.017 %
მოლდოვა	220	432	652	-212	0.5	0.55 %
ყირგიზეთი	172	410	754	-238	0.4	0.064 %
სულ:			494175			74.35 %

ცხრილი № 18

მოსახლეობის ბუნებრივი მატება ამიერკავკასიის
ქვეყნების მიხედვით (1000 კაცზე)

წლები	ბუნებრივი მატება		
	საქართველო	სომხეთი	აზერბაიჯანი
1990	8,6	17,4	20,2
1991	7,9	15,1	20,7
1992	5,3	12,2	18,1
1993	2,6	8,4	16,9
1994	2,9	7	14
1995	3,4	6,4	12,3

სსსლ მონაცემები

ბაგოყენებული ლიტერატურა:

1. ასათიანი რ., კავკასიის ეკონომიკის ისტორიის ზოგიერთი ასპექტი და თანამედროვეობა, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 1996, № 12.
2. გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკური პრიორიტეტები. ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ ეკონომიკის ფაკულტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა და ასპირანტთა სამეცნიერო კონფერენცია, თბ., 1998.
3. გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს. ტ. VI, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1979.
4. ღსთ-სა და მშვიდობიანი კავკასიის საკითხთა სახელმწიფო ბიუროს საინფორმაციო ანალიტიკური ბიულეტენი, თბ., 1997.
5. ეკონომიკური თეორია – სახელმძღვანელო. ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ ეკონომიკის თეორიის კათედრა. რედაქტორი პროფ. გ. ადგიშვილი და პროფ. რ. ასათიანი. თბ., საგამომცემლო ფირმა „სიახლე“, 1998.
6. ეკონომიკური პოლიტიკისა და რეფორმის ცენტრი. საბაჟო კოდექსის შესახებ. საკანონმდებლო სემინარის მასალები. თბ., 1997 წ. 20/X.
7. თოღუა გ., მდგრადი ეკონომიკისა და შეფარდებითი უპირატესობის ერთიანობის საყოველთაო კანონი. ჟურნალი „ეკონომიკა“, №12, 1996.
8. თოღუა გ., ეროვნული ფაქტორის როლი საერთაშორისო ეკონომიკაში და თანამედროვეობა. ჟურნალი „ეკონომიკა“ № 8-10, 1997.
9. მაქსოვეი მ., კავკასია. თბ., 1998.
10. რონდელი ალ., საერთაშორისო ურთიერთობები. თბილისის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტი, 1996.
11. რიკარდო დ., პოლიტეკონომიისა და დაბეგერის საფუძვლები, თბ., 1937.
12. საქართველოს მდგრადი განვითარების კონცეფციისათვის, ჟ. „ეკონომიკა“, 1993, №1.
13. სამსონაძე მ., საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ისტორია XVIII ს-ის მიწურულსა და XIX ს-ის დასაწყისში. მცნე, ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია №1, 1972.
14. საქართველოს ეკონომიკის მიმართულებები. კვარტალური მიმოხილვა, 1997, I, II, III კვარტალი. ტასისის ევროპული საექსპორტო სამსახური.
15. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. 1998 წ. I-II და 1998 წ. I-III. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენ-

- ტი, თბ., 1998.
16. საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში. შრომების კრებული, ტ. I, თბ., 1996.
 17. საქართველოში ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბების შემცირების პროგრამა, თბ., 1998, II.
 18. სმიტი პ., გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ. ტ. I, თარგმნილი ინგლისურიდან ვ. გოგიჩაიშვილის მიერ. თბ., 1938.
 19. სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნათა სტრატეგია და ტაქტიკა გარდამავალ პერიოდში (საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმის მასალები), გამომცემლობა „ლიოგენე“, თბ., 13-14 ნოემბერი, 1997.
 20. უჩანეთაშვილი დ., მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ნარკვევები, V, თბ., 1937.
 21. ყორღანაშვილი ლ., საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები. თსუ გამომცემლობა, თბ., 1997.
 22. ყორღანაშვილი ლ., კავკასიის ერთიანი ბაზარი: რეალობა და პერსპექტივები. ეკონომიკის აქტუალური საკითხები, თბ., 1998.
 23. ძნელაძე დ., მსოფლიო ეკონომიკა, თბ., 1997.
 24. ზოშტარია თ., ბრუნველობის განვითარების საკითხები ამიერკავკასიის ეკონომიკურ რაიონში. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1966.
 25. ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები. ტ. I, II, თბ., 1974.
 26. ჰუმანური განვითარების ანგარიში. საქართველო 1996, გაეროს განვითარების პროგრამა, თბ., 1996.
 27. **Ананьев А.,** Торгово-экономическая политика. Россия как фактор устойчивого развития. ж. "Вопросы экономики", 1997, №1
 28. **Валесян Л.,** Производственно-территориальный комплекс Армянской ССР, Ереван, "Айастан", 1970
 29. **Вашанов В.,** Магамедкиримов Я., Экономические реформы и экономические связи Республики Азербайджан ж. "Маркетинг" 1998, № 1
 30. **Гамрекели В.,** Торговые связи Восточной Грузии с Северным Кавказом, Тб., 1966.
 31. **Гамрекели В.,** Межкавказские политические и торговые связи Восточной Грузии, Тб., 1980
 32. **Горячев А.,** Корлюгов Ю., Внешняя торговля социалистиче-

- ских стран . Проблемы управления и эффективность, М., Межд. отношения, 1998
33. **Гугушвили П.**, Некоторые вопросы координации и планирования Закавказского экономического региона. Вестник отделения общественных наук, Тб., 1962
34. **Гулишамбаров С.**, Обзор фабрик и заводов Закавказского края, Тифлис, 1894
35. **Добронравова А., Туларинев Д.**, Грузинская ССР, Армянская ССР, Азербайджанская ССР, М., Географизд., 1956
36. Кавказские региональные исследования, №1, 1996
37. **Кейнс Дж М.**, Общая теория занятости процента и денег. Перевод с англ., М., "Прогресс", 1978
38. **Киреев А.**, Международная экономика. Международные отношения. М., 1997
39. Курс макроэкономической и финансовой политики, Тбилиси, Институт МВФ, 1994
40. **Линдерт П.**, Экономика мирохозяйственных связей. Перевод с англ., М., "Прогресс" , 1994
41. **Максоев М.**, Развитие обувной промышленности Закавказского экономического региона и проблемы ее специализации, Тб., 1976
42. **Огнев А.**, Международная экономическая безопасность. Проблемы и пути решения. М., "Знание" , 1989
43. О социально-экономическом развитии Азербайджанской республики в 1997 году, Баку, 1998
44. **Пebro М.**, Международные экономические валютные и финансовые отношения, М., " Прогресс-Универс", 1994
45. **Празян И.**, Закавказский экономический район, Баку, 1964
46. **Пахамов А.**, Всемирная торговая организация, ж. "МЭ и МО", 1997, №10
47. Республика Грузия - Среднесрочная стратегия структурных преобразований подъема экономики и экономических реформ, АС, 1995
48. **Сотников А.**, Пять лет торговли между странами СНГ, итоги и проблемы, ж. "МЭ и МО", 1997, №5
49. Страны и народы республик Закавказья. М., 1984

- 50. **Фараджаяев Ф.**, Опыт социально-экономического развития Азербайджана в братской семье народов СССР, Баку, Азернешр, 1983
- 51. **Хазбулатов Р.**, Мировая экономика. М., "ИНСА", 1994.
- 52. **Чикваидзе Т.**, Новая парадигма Кавказа: программа устойчивого и безопасного развития на XXI век. Georgian Economic Review. Volume 2, No 3. July 1998
- 53. Экономические обзоры МВФ, Азербайджан, 1994
- 54. Экономические обзоры МВФ, Армения, 1994, №19.
- 55. **Robok S. H. Sommond K.** International Business. How big is it? 1973.
- 56. Transcaucasian Countries Facts and Figures. 1996 Armenia, Azerbaijan, Georgia.

ოფიციალური დოკუმენტების ნუსხა

1. შეთანხმება საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ. ქ. სტეფანავანი, 1995 წ., 14 აგვისტო;
2. შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის საწარმოო კოოპერაციის შესახებ. ქ. თბილისი, 1996 წ. ივნისი;
3. შეთანხმება საქართველოს ეროვნულ ბანკსა და სომხეთის რესპუბლიკის ცენტრალურ ბანკს შორის ქართული ლარისა და სომხური დრამის ურთიერთკონვენტირებადობისა და კურსთა სტაბილიზაციის უზრუნველყოფის ღონისძიებათა შესახებ. ქ. ერევანი, 1997 წ., 3 მაისი;
4. შეთანხმება საქართველოსა და სომხეთის რესპუბლიკას შორის შემოსავლებსა და ქონებაზე ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილებისა და გადასახადების გადაუხდელობის აღკვეთის შესახებ. ქ. თბილისი, 1997 წ., ნოემბერი;
5. შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა, აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მთავრობასა და უკრაინის მინისტრთა კაბინეტს შორის საერთაშორისო ევრაზიული სატრანსპორტო დერეფნის შექმნასა და ფუნქციონირებაში თანამშრომლობის შესახებ. ქ. ოდესა, 1996 წ. 16 დეკემბერი;
6. შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მთავრობას შორის ინვესტიციების წახალისებისა და ურთიერთდაცვის შესახებ;
7. შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მთავრობას შორის თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ;
8. შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მთავრობას შორის საწარმოო კოოპერაციის სფეროში თანამშრომლობის შესახებ. ქ. თბილისი, 1996 წ., 23 დეკემბერი, № 147/6;
9. კონვენცია საქართველოს მთავრობასა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მთავრობას შორის ორმაგი დაბეგვრის თავიდან აცილებისა და შემოსავლებზე და ქონებაზე გადასახადების გადაუხდელობის აღკვეთის შესახებ. ქ. ბაქო, 1997 წ., 18 თებერვალი;
10. შეთანხმება საქართველოს მთავრობასა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მთავრობას შორის საქონლის (სამუშაოს, მომსახურების) ექსპორტისა და იმპორტისას ირიბი გადასახადების ამოღების პრინციპის შესახებ. ქ. თბილისი, 1997 წ., 27 დეკემბერი;

11. საქართველოს პრეზიდენტის ე. შევარდნაძის აზერბაიჯანში ოფიციალური ვიზიტის დროს ხელმოწერილ ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა რეალიზაციის პროგრამა. 1997 წ., 10 მარტი № 64;
12. საქართველოს კანონი საბაჟო გადასახადის შესახებ. ქ. თბილისი, 1996 წ., 27 დეკემბერი, №555.

ТОРГОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ ГРУЗИИ С СТРАНАМИ ЗАКАВКАЗЬЯ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМ (1991 – 1997)

(Резюме)

Образование т. н. постсоветского пространства – логическое последствие глобального политического и социально-экономического развития, на которое определенное влияние оказали также объективные и субъективные факторы.

Строительство рыночной экономики и новой государственности в образовавшихся независимых государствах развиваются одновременно, что влечет за собой много проблем и ошибок, противоречащих нашим оптимальным требованиям.

Переход от закрытой к открытой экономике требует анализа вопросов налаживания отношений с соседними государствами, конкретно: торговых отношений Грузии с закавказскими странами.

Закавказье – один из сложнейших и интереснейших регионов мира, который, благодаря своему потенциалу, может занять достойное место в цивилизованном мире. Для этого следует правильно выбрать приоритеты в развитии экономики и международных экономических отношений.

Вопрос актуален еще и потому, что интеграционные процессы, происходящие в мире, требуют регионального объединения, в нашем примере - в масштабе всего Кавказа.

Всеобъемлющего исследования о современных торговых отношениях Грузии с закавказскими странами не существует, изучены лишь некоторые аспекты экономического сотрудничества Грузии с Азербайджаном и Арменией.

В результате нарушения народнохозяйственных связей, в настоящее время ведущую роль в экономических отношениях Грузии с закавказскими странами играет внешняя торговля, потому, поскольку другие, – более сложные формы экономических отношений, практически отсутствуют. Однако, включение в процесс международного разделения труда вызовет развитие региональной

специализации и кооперации Грузии с закавказскими государствами.

Сегодня, когда политика и баланс сил играют решающую роль в утверждении страны на политической и экономической карте мира, принципы сравнительного преимущества и теории устойчивой экономики следует рассматривать не только с точки зрения оптимального использования ресурсов (как экономического, так и экологического), но и с идеологической точки зрения. Для мировых общественных отношений характерно сопоставление интересов на национальном и международном уровнях.

В современных условиях вопросы открытости национальной экономики требуют осмысления по-новому. Мы думаем, что исходя из действительного положения дел, необходимо найти точку равновесия в действии этих двух моделей. Для освещения их соотношения к развитию жизненно важных отраслей следует подойти с точки зрения принципа устойчивого развития, в отношении других же – использовать принцип относительного преимущества.

Исходя из классификации структуры потребления и уровня прибыли, страны Закавказья можно рассматривать как сходные. Структуру торговли между "сходными странами" можно исследовать на основе пересекающего спроса в странах, где уровень прибыли и структура потребления сходны, вкус почти одинаковый, и поэтому выгоден экспорт того товара, в производстве и торговле которым накоплен большой опыт.

В современной мировой экономике с точки зрения взаимозависимости экономик разных стран можно выделить две тенденции: с одной стороны, усиливается процесс глобализации мировой экономики, а, с другой, путем установления экономических взаимоотношений между разными странами закладывается основа региональных интеграционных структур.

Несмотря на то, что интеграционные объединения охватывают множество сфер экономического сотрудничества, сегодня еще рано говорить о развитии сложных форм интеграции в странах Закавказья, где наблюдается недостаток финансов и отсутствует полноценная хозяйственная база.

Экономическое развитие стран Закавказья и взаимосвязи между ними обусловлены геофизическим положением региона. Международная транспортная функция, присущая этим странам, существовала еще в античную эпоху, существует сегодня и перспектива на будущее вполне определена.

История свидетельствует, что для Грузии Армения и Азербайджан всегда представляли собой привлекательный рынок. Однако, в условиях смены поколений и правительств, торгово-экономические взаимоотношения Грузии со странами Закавказья характеризовались определенной спецификой.

Реформы, осуществляемые в странах Закавказья, схожи. Во всех странах разработана программа макроэкономической стабилизации и структурной перестройки экономики, на основе осуществления которой начался процесс стабилизации: рост экономических показателей, снижение инфляции, приватизация, введение национальной денежной единицы, реорганизация управления экономикой и т.д.

Но с обретением независимости, бывшие советские республики столкнулись с серьезными проблемами. Негативные результаты разрыва хозяйственных связей в условиях переходной экономики отразились на торговых взаимоотношениях Грузии с Арменией и Азербайджаном. В 1990-1994 гг. экспорт из Грузии в страны Закавказья сократился. С 1995 года наметились позитивные изменения, что свидетельствовало о некоторой стабилизации политических и экономических процессов. Несмотря на то, что за последние годы число торговых партнеров Грузии увеличилось, изменились направления торговли, Армения и Азербайджан все же остаются самыми надежными торговыми партнерами.

Для торговли Грузии с Азербайджаном характерен опережающий темп роста импорта по сравнению с ростом экспорта. Темпы роста торговли Грузии с Арменией носят колеблющийся характер, поэтому выделение определенной тенденции невозможно.

Кроме того, данные торгового баланса Грузии – Армении и Грузии – Азербайджана требуют уточнения. Несмотря на то, что

было много попыток уточнения данных, оказалось, что большая часть торгового потока или не зарегистрирована, или неправильно классифицирована, к чему еще добавляются и нарушения в таможенной службе.

На основе анализа торгового баланса Грузии – Армении и Грузии – Азербайджана можно сделать вывод, что сегодня в странах Закавказья Грузия экспортирует азотистые удобрения, минеральные воды, трубы, а импортирует энергоресурсы и продукцию химической промышленности. Для установления степени открытости экономики Армении и Азербайджана в отношении Грузии, можно рассчитать квоты торгового оборота и экспорт-импорта. Они показали, что за счёт импорта из стран Закавказья удовлетворяется значительная часть нашего спроса, поэтому в торговле с ними необходимо сохранить принцип свободного режима.

К 1998 году между Грузией и Азербайджаном было заключено более 60 соглашений и договоров, из которых действует 52, а Арменией – 50, хотя многие из них еще не действуют.

На начальном этапе либерализации торговли полноценность торговых взаимоотношений Грузии со странами Закавказья должна опираться на задействование организационных форм внешней торговли, рекламы и маркетинга, создание государственной системы, поддерживающей экспортеров.

Но на втором этапе экономических реформ особое значение приобретают финансовое, экономическое и организационное обеспечение частной производственной инициативы, мероприятия по демополизации, создание конкурентной среды и условий для легализации теневой экономики, активизация инвестиционной политики как усовершенствованием местной инвестиционной политики, так и привлечением иностранных инвестиций.

Summary

Trading Economic Relation between Georgian and Transcaucasian Countries in Terms of Reform

The Transcaucasus is one of the most complex regions of the world and an interesting one at the same time. Due to its potential this region is able to rank high in the civilized world. To achieve the aim it is necessary, first of all, to allocate priorities for economic development and foreign economic relations.

The three Transcaucasian countries have already declared that they establish market economy system though each of them follows different, specific routes in this direction. It should be mentioned that their economic contacts are very limited; what is more there is not any economic relations between Armenia and Azerbaijan because of the war. On the contrary, Georgia has succeeded in widening relations with the both neighbouring countries.

Due to gaining economic independence Georgia's economic relations with Armenia and Azerbaijan have undergone alterations: the relations based on centralized resource distribution system have changed to independent trade-economic relations.

Historically, economic development of Transcaucasian countries and their interrelationship have been conditioned by geophisic situation of the region.

The economy of Transcaucasian countries has been equally affected by the collapse of economic relations among the countries of former the Soviet Union. The situation has been aggravated by military operations. Since 1995 Azerbaijan has pursued the macroeconomic stabilization programme; the process of stabilization has been carried out; the volume of investments especially oil and chemical industries have been increased. Since 1997 the investments allocated for economic development of the country (from all sources of financing) have amounted to 6.3 billion manats. By the year 1997 the growth in GDP ran up to 5,8%; the state aid programme for small big business has been launched. The liberalization of foreign trade sharply increased the turnovers of foreign trade

volume.

The first signs of economic revival in Armenia were noticed in 1995. In 1997 GDP – growth rate amounted to 3% and inflation ran up to 9.5%. The privatization carried out by Armenia is considered to be the most spectacular achievements in the process of country's economic development.

The development of small business obviously offers the challenges for economical progress as favorable conditions have already been created by Armenian Diaspora.

In today's Armenia together with staple industries, new branches (manufacturing of computers and microelectronics) are in progress; in the realms of agriculture priority is assigned to fruit growing having an expert potential. In 1997 the total exports of Armenia amounted to \$303,4 mil. USD and import made up \$755 mil USD.

By analogy with above mentioned, since the middle of 1996 Georgian government has been carrying out a stabilization programme with the aim to half inflation and to balance internal and external factors of country's economic development. The stabilization programme grounds on institutional and structural reforms carried out in financial, trading and monetary systems. In 1996 GDP – growth made 11.4%; trade deficit - \$600 mil. USD; In 1997 the income per capita amounted to \$257 mil. USD. In 1997 the total foreign trade turnover totaled \$1124,2 mil. USD.

The analysis of general economic situation in Georgia, Armenia and Azerbaijan show that the three states lead quite homogenous market reforms. Many branches of economy have already started to work or are ready to. The industrial structure and dynamics of the economy of Georgia, Armenia and Azerbaijan manifest that they are able to provide each other with different kinds of products via mutual benefit principle. The interregional trade turnover growth will increase incomes certain portion of which could be used for guaranteeing economic progress.

As to the trading dynamics of Georgian with respect to Transcaucasian countries here the situation is as follows: in 1990-1994 the export of Georgia to the countries referred above was reduced but later it received a fresh impetus. In 1992-19997 Georgia was in the black with Armenia and in the red with Azerbaijan. In spite of the fact that in the

stated period the number of trading partners of Georgia has increased and trading trends have widened Armenia and Azerbaijan are still considered among the main trading partners of Georgia. Georgia-Azerbaijan trading activities are characterized by outstripping rates of import in comparison with export growth. Georgia-Armenia trading growth rate is liable to fluctuation; thus it is hardly possible to distinguish any tendency.

It is noteworthy that Georgia's trade data (of the period in the question) with Transcaucasian countries needs verification. While home data is less reliable for comparison, the statistics of partner countries are used though their quality is not high either and the difference between the two data is great as well.

As to the trading structure of Azerbaijanian imports for the period under review the following item prevail: cane sugar, oil and oil products (67% of the total import), electrical energy; in the exports – mineral waters, nitrate fertilizers, ferrous metal pipes, motorcars (78%).

In the trading relation between Georgia and Armenia the main items of Armenia imports were cement, electric energy, electric transformers (95%); the export items included: oil and oil products, nitrate fertilizer, mineral waters, coffee (60%).

By the year 1998 more than 60 agreements were signed between Georgia and Azerbaijan and then 50 with Armenia. But in fact many of these documents have not come into effect or have yielded a significant benefit.

The agreements have been reached between the governments of Georgia, Armenia and Azerbaijan on free trade; mutual co-operation and mutual aid in the sphere of monetary and export control; on avoiding of double taxation, non-payment of income and property taxes.

Armenia and Azerbaijan are main trading partners of Georgia in CIS space irrespective of decrease in trade with the member states of the Commonwealth of Independent States. At the same time Georgia is in the red with BSEC member states, though the highest import substitution rate (0.86%) via exports is marked in reference to Armenia. Though the volume of trade between Georgia and Azerbaijan lags highly behind analogous indexes of big countries like Russia.

სარჩევი

შესავალი	3
1. ვაჭრობის განვითარება ამიერკავკასიაში — მოკლე ისტორიული მიმოხილვა	9
2. ამიერკავკასიის ქვეყნების ზოგად-ეკონომიკური მდგომარეობა რეფორმების პირობებში	16
3. საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობები აზერბაიჯანთან და სომხეთთან 1991-1997 წლებში	35
4. ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო- ეკონომიკური თანამშრომლობა რეგიონულ ინტეგრაციულ დაჯგუფებებსა და პროექტებში	57
5. ამიერკავკასიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობების განვითარების პერსპექტივა გეოპოლიტიკური და დემოგრაფიული პრობლემების კრილში	68
6. დანართი	77
7. გამოყენებული ლიტერატურა:.....	89
8. ოფიციალური დოკუმენტების ნუსხა	93
9. რეზიუმე (რუსულ ენაზე)	95
10. რეზიუმე (ინგლისურ ენაზე)	99

გამომცემლობის რედაქტორი ნ. ჩიტაძე
ტექრედაქტორი თ. ფირცხელანი
კორექტორი ც. მოლოდინი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 21.08.01
საბეჭდი ქაღალდი 60X84 1/16
პირ. ნაბეჭდი თაბახი 6,5
სააღრ.-საგამომცემლო თაბახი 4,66

შეკვეთა №501

ტირაჟი 300

ფასი სახელშეკრულებო

შპს „პოლიგრაფისტი“, სურამის ქ. №13

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
380028, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 14